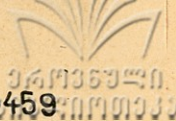

652
1992/2

W 4-5,6

ISSN 0134 3459

ქრონოსი

აფხაზეთზე

ამჟამად თვალი უჭირავს

ეს კაცია, ღიმილია და მოსაზრებებია

ალბათ, თურქის თემის...

და მე ვყვირი:

— ჩემს სისხლს დალევს უწინამც!

და მე ვმღერი:

— აფხაზეთი ჩემი!

II ს.
(10)

როსმე „არგო“

(სხვა ხომალდი გუშინაც)

მოაპოვბდა

ზვირთებს ნიჩბის ცემით...

და მე ვყვირი:

— მკვლარსა მნახვენ უწინამც!

და მე ვმღერი:

— აფხაზეთი ჩემი!

ზღვაო პონტის!

რიფებს მალავ უჩინარს —

არაერთის

ზედ მიემსხვრა გემი...

და მე ვყვირი:

— ოხ, უწინამც, უწინამც!

და მე ვმღერი:

— აფხაზეთი ჩემი!

საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკა

1975

1992 4-5

მოიხსენიე, უფალო, ღვთივ დაცული
ერი ჩვენი და მეუფება მისი, გარე
• შეზღუდვებე გაპროგნოზირებული მათნი და
დაუმორჩილენ ქვეშე ფერხთა მათთა
ყოველნი მტარნი და მტარელნი მათნი,
და უთაუთხრან გულთა ზინა მათთა კეთილი
და მშვიდობა წმიდისა ეკლესიისათვის,
და ყოვლისა ერისა წინისა, და მიეცე მათ
მშვიდობა და დაწყნარება, რათა
მეუდროებასა ზინა მათსა, დაწყნარებული
ცხოვრება გვაქვდეს, მართლითა
სარწმუნოებითა და კეთილ-მსახურებით
გსცხოვრობდეთ...

ლოცვა ცოცხალთათვის

652/2
1992/2

გოდოსი

45

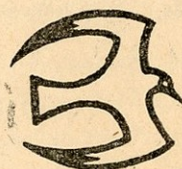
ივლისი — 4-5, 6
ოქტომბერი
1992
გამოცემის
84-ე წელი

ი. ს.

(10)

რა მშვენიერი ზღვა გვაქვს, აჭარა,
რა მომავალი, ძვირფასი ბედით...
ქალაქი — ჩვენი ქვეყნის ფანჯარა
აღმოსავლეთით და დასავლეთით.

ქალაქი

გ ა თ ე მ ი

მთავარი რედაქტორი
სოსო აბაშიძე

ხარედაქციო კოლეგია:

აზიზ ახმადიანი,
გიორგი გაჩეჩილაძე,
ზურაბ გორგოლაძე,
მამია ვარშანიძე
(პასუხისმგებელი მდივანი),

შოთა შოიძე,
დავით თელორაძე,
ალექსანდრე სანოსია,
ჯემალ მათეაძე,
ალექსანდრე ჩხაიძე,
ფრიდონ ხალვაში,
დავით საბუტაიშვილი,
ჯემალ ჯაყელი.

ნომერი გააფორმა ა. ლომაძე.

რედაქციის მისამართი: ბათუმი, მელიქიშვილის ქ. № 21. ტელ. 3-32-71

გადაეცა წარმოებას 23.07.92, ხელმოწერილია დასაბეჭდად 30.09.92
საბეჭდო თაბახი 9,5, საგამომცემლო თაბახი 8,9, შეკვეთის № 615, ქაღალდის ზომა 60×90¹/₁₆, ტირაჟი 1.500.

საქართველოს რესპუბლიკის მეცნიერებათა აკადემიის დეპარტამენტის
აჭარის პოლიგრაფიული საწარმოო გაერთიანების სტამბა, ბათუმი,
იბერიის, 91.

ჯეგალ ქათამაძე

შურისძიება

სამხედრო ბეგარას ქალაქ ბათუმში ვიხდიდი. ყოველ შაბათ-კვირას სოფელში ჩავდიოდი და მშობლებს ვეხმარებოდი, ჩაის ფოთოლს ვკრეფდი, ციტრუსებს ვუვლიდი, ვცელავდი, ვრგავდი, სოფელში საქმეს რა გამოლევის. ამიტომ სამხედროში სამსახური ჩვენს ოჯახს დიდად არ დაჰკლებია, მაგრამ ერთი რამ მაწუხებდა, სალამოს ნაწილში დაბრუნება. ძილის წინ ზემდგომი სიას წაიკითხავდა, ჩვენც ვპასუხობდით: აქ ვარო! ზოლო დავგვიანების ან შეგნებულად გამოუცხადებლობისათვის ნაწილს „ჩეპე“ არ ასცდებოდა. ამიტომ ვცდილობდი სამწყობრო შემოწმების დროს ადგილზე ვყოფილიყავი და ამას გერმანული სიზუსტით ვაკეთებდი.

ჩვენი ნაწილის ზემდგომი უფროსი სერჟანტი არ იყო ურიგო ახალგაზრდა, არაყი უყვარდა, მეც სოფლიდან მისთვის ჩამომქონდა სავანგებოდ შერჩეული ჭაჭა. შეიპარებოდა პატარა ოთახში, ჩუმად გადაჰკრავდა, ლოყები წამოუწითლდებოდა, ყოველთვის მრისხანე და უქმური ვალოდია პოპოვიჩი საუკეთესო ხასიათზე დადგებოდა, ბიჭებსაც აღარ აწუხებდა. „აღბოი!“ ბრძანებდა და ისევ წავიდოდა ოთახში არაყის დასალევად. როცა არაყი შემოეღოდა, ჩუმად ყურში ჩამჩურჩულებდა: — გინდა სახლში გავიშვა?

— კი. ახლა ბევრი საქმეა სოფელში. — ვეტყვოდი.

— წადი, მაგრამ დროზე მოდი!

— არის.

ზემდგომი ჩაიღიმებდა. ორი ბოთლი ჭაჭა უკვე გარანტირებულ ჰქონდა, რომელსაც ძალზე შეეჩვია. უწინ თუ ვეხვეწებოდი სახლში გამიშვი-მეთქი, ახლა თვითონ მთავაზობდა.

ერთხელ, მუშაობაში გართულს, შემაგვიანდა, სულ გადამავიწყდა ჯარისკაცობაც და მისი მძიმე მოვალეობაც. კიდევ კარგი დედაჩემმა შემახსენა.

— რას შვრები შვილო, არ ზიდიხარ?

საათს დახვედე. მატარებელზე დავაგვიანე, ველარ მივუსწრებდი.

ხოლო „დაჩნი“ ათის ნახევარზე გადიოდა. გზატკეცილზე გამოვედი, მაგრამ საათში ერთი მანქანა თუ გაივლიდა, ისიც ტვირთით დატენილი, ჩემთვის ვის ეცალა, ბოლოს, მაინც მატარებლის იმედით, სადგურში წავედი. იმ დროს მატარებლები დაუგვიანებლად მოძრაობდნენ. ჩემი „დაჩნიც“ ზუსტად მოვიდა ოზურგეთიდან.

ვაგონში რომ შევედი სული შემეხუთა, ძალზე ცხელოდა, ამიტომ ღია ვაგონში გადავედი, იქ მართალია მგზავრები უფრო მეტი იყვნენ, სამაგიეროდ გრილი ქარი ქროდა.

უცებ შევნიშნე ვიღაცამ თეთრი ხელი შემართა, გამიღიმა, ხალხის ტალღა გამოარღვია და ჩემსკენ წამოვიდა. ვიცანი, ჩემი სკოლის მეგობარი ნაზიბროლა, არ მინდოდა მასთან შეხვედრა, ამ ქალიშვილს ცუდი სახელი ჰქონდა გაგარდნილი, რას არ ლაპარაკობდნენ. სკოლა მიატოვა, მოლიბული გზა აირჩია, თავისუფალ ცხოვრებას ეწეოდა, სახლში აღარ დადიოდა, ერთ დროს ჩუმი და პათიოსანი ქალიშვილი ჭორიკანების საკორტნელად იქცა, ამ მშვენიერი ქალიშვილის საქციელი მართლაც იმსახურებდა ხალხის გაკიცხვას. ამიტომ არ მესიამოვნა ნაზიბროლას შეხვედრა, არ მინდოდა ვინმეს ვენახე მასთან, არც მისი თამამი ღიმილი მომეწონა, მაგრამ რა მექნა, იგი ჩემთან გაჩნდა, სახე მომანათა და მკითხა:

— ვერ მიცანი?

— დამცინი?

— აბა რას ნიშნავს ეს დუმილი?

— არაფერს. — ვთქვი.

— ეს რა პასუხია? — არ მომეშვა და ხელი მომიკიდა მკლავზე, — ჩვენ ზომ სკოლის მეგობრები ვართ?

— კი, მერე?

— ასეთ ცივ შეხვედრას არ ველოდი.

— რა ვქნა, ვიცეკვო?

— თუ საჭიროა, უნდა იცეკვო.

მე გამეცინა. ასეთი თამამი და გაბედული ნაზიბროლა მე არ მახსოვს, როგორ შეცვლილა, ჯერ კიდევ ბავშვია და რამდენი რამე უნახავს, მისი ღიმილიც, სითამამეც სინანულს მგვრის, უფრო მეცოდება, ამ მოჩვენებით ღიმილში ტანჯვა მეტია, ტკივილი, მწუხარება, იგი მისი სურვილით როდია ჩაძირული ამ ჭაობში, საიდანაც ძალზე ძნელია გამოსვლა, ახლა იგი ავანსცენაზეა, რომელიმე ტრაგიკული გმირის როლს თამაშობს, სხვები თუ არა, მე ვგრძნობ და ვკითხულობ მას.

ნაზიბროლას წყაროსავით ხმა ყურებში იღვრება.

— ქალაქში მიდიხარ?

— აბა, სად წავალ.

ჰო, მართლა, შენ ხომ ჯარისკაცი ხარ. — მთლად დაიბნა იგი.
ფორმაც გიხდება.

— შენ სად მიდიხარ? — ახლა მე ვკითხე ცივად.

— მეც ქალაქში.

— ასე გვიან?

— ნათესავი მელოდება, კაბა უნდა შემიკეროს, ღამეც იქ დავგრები,
— ვიცი იცრუა ქალიშვილმა. — შენ როგორ გაზრდილხარ.

რამდენი ხანია არ შევხვედრილვართ. როგორ მიჰქრის დრო...
— თქვა და ჩაიკისკისა, თოვლისფერი კბილები საოცრად უხ-
დებოდა, თბილი ღიმილის კორიანტელი შემომაყარა. ბავშვო-
ბის ფიქრების ბურუსში გამახვია, რა ანგელოზია და... შევხედე. ბროლ-
ის ყელზე ოქროს ჯვარი ეკიდა, თეთრი კაბა ეცვა, შიშველ მკლავზე
ოქროს საათი ეკეთა, ყურებზე ფირუზისთვლებიანი ყურსაკიდი.

ზღვისფერი თვალები მომაჭედა, ხელით პერანგი შემისწორა, სულ ახ-
ლოს მოვიდა, კინაღამ ჩამეხუტა, მისი თბილი გულის ძალუმი ხმა მესმოდა,
მისი ნაზი სუნთქვა, კოკორივით გაუფურჩქნელი ბაგე საკოცნელად
მიწვევდა, რაღაცას მთხოვდა ეს ტუჩები, მაგრამ მე ვდუმდი, აქეთ-
იქით ჩუმად ვიხედებოდი, არ მინდოდა ვინმეს დავენახე ნაზიბროლას
გვერდით, ჭორების მეშინოდა. ქალიშვილმა შემატყო გულგრილობა,
არ მოეწონა ჩემი ცივი შეხვედრა და წყენით მითხრა:

— რას ჩამოგტირის სახე?

— ვის? მე?

— ჰო, შენ. განა ასე ხვდებიან ქალიშვილს? მე კი ვნატრობდი შენ-
თან შეხვედრას. შენ? შენ არ მოგენატრე?

— არა!

— რატომ ბიჭო? — ნაზიბროლას ანთებული ღიმილი ჩაუქრა სახეზე
და ლოყაზე ცრემლის ალი წაეკიდა, მერე ზღვისფერი თვალები მომარი-
და, თავი ძირს დახარა. ოქროსფერი დაღალები ნაზი თითებით შეისწო-
რა, წამწამებზე დილის მანანა ნამივით ცრემლების წვეთები დაეკიდა.
ახლა მართლა ჰგავდა იგი კალმით ნახატ ანგელოზებს, ახლა უფრო
ღრმად ჩაწვედი ქალიშვილის ტკივილს, მის სულში სულ სხვა რამე იმა-
ლებოდა, რომლის მიგნება და ამოხსნა მაშინ არ შემეძლო, ეს ქალიშვი-
ლის თვალებში წავიკითხე, ფიქრებს მივეცი თავი, მკერდში ტკივილი ვი-
გრძენი, შეწუხებულ ნაზიბროლას შევყურებდი და ვწუხდი: — მაინც
რა მოხდა, რამ აიძულა იგი მოლიბულ გზაზე დამდგარიყო, რატომ გაექცა
ნამუსიან ცხოვრებას, რატომ შეაქცია ზურგი დედას, დაძმებს, ნათესა-
ვებს, სოფელს, ყველას. ბავშვობიდან ვიცნობდი ნაზიბროლას. შველივით
უწყინარი და კეთილი გოგონა იყო, მორიდებული და მორცხვი, მარ-

თალი და კეთილმოსურნე, არა, არა, აქ რაღაც ამბავია, მაგრამ ~~შეწყვეტილი~~
ში დამიტრიალდა ეს კითხვა.

ამასობაში მატარებელი მახინჯაურში გაჩერდა, კარებისაკენ გავეშურე. ნაზიბროლამ ნაღვლიანად შემომხედა და მკითხა: — ჩადიხარ?

— არა, ჯერ არა. კიდეც ორი გაჩერება.

— მერე რა გაჩქარებს?

— ვერ ხედავ რამდენი ხალხია. ისედაც დავაგვიანე ნაწილში.

— მეც ჩამოვალ. — თქვა ქალიშვილმა და მოემზადა გასასვლელი-საკენ.

— შენ რატომ?

— ნაწილამდე მივაცილებ.

— არ მინდა!

— მაინც ჩამოვალ, აი ნახავ, — დაიჟინა.

მატარებელი გაჩერდა. ჩამოვედი ბაქანზე, ისიც ჩამოვიდა, ხელი მკლავში გამომდო და ხმადაბლა თქვა: — უპ, რა საღამოა! საცაა მთვარეც ამოვა. გიყვარს ჯუმბერ მთვარიანი ღამე?

— კი, მაგრამ მეჩქარება, ხომ იცი ჯარისკაცი ვარ, დროზე უნდა მივიდე ნაწილში.

ნაზიბროლამ საათს დახედა, გაეცინა, მერე უფრო მაგრად მომიჭირა ხელი და სიცილით თქვა: — ჯერ ადრეა, რა დროს ძილია ბიჭო ახლა. წავივით, იაიაროთ, რა ღამეა, რა სანაპირო, რა მთვარე და რა წყვილები ვართ, არა?

— არა, არ შემიძლია, დამსჯიან, მეტს აღარ გამიშვებენ სახლში. უნდა წავიდე, შენც წადი, უკვე გვიანაა.

— მე შენთან მინდა ყოფნა. — დაიჟინა.

ნაზიბროლამ ეშხიანი თვალები შემომანათა, ხელი მარჯვედ მომიჭირა ხელზე. ამით მიმახივდრა, არსად გაგიშვებო. ტანში ჟრუანტელმა და-მიარა, ქალს შევხედე, მშვიდად იდგა, მერე კვიპაროსის ხესთან შევჩერდით, იქვე სკამზე დაჯდა, მეც ახლოს ჩამოვჯექი.

— ყოფილი ახლოს მოდი. ნუ გეშინია, არ შეგვამ, რამ დავაფრთხო ასე, მე შენთვის ისეთივე ნაზიბროლა ვარ, როგორიც ადრე ვიყავი, გახსოვს ჩემთვის კონცელიძის ბიჭი რომ გალახე?

— კი.

— ხელი გამარტყა. შენ კი დამიცავი, გადაირიე, გოგოს ხელი როგორ გახარტყიო და სცემი, იცი როგორ გამახარე? შენში პატიოსანი და ღამე-ველი დავინახე. მაშინ შემეყვარდი, თუ დამიჯერებ.

— მაშინ შენც სხვა იყავი.

— ახლა? ახლა სხვა ვარ?

— პო. ახლა ის აღარა ზარ. — მე წავალ, — ფეხზე წამოვდექი.

— მერე მარტო მტოვებ? ეს რა ზრდილობაა, ეს შენ არ გეხდება, ამ ღამეში ქალიშვილის ასე მიტოვება შეიძლება?

— რა გინდა ჩემგან! — გავბრაზდი.

— არაფერი, ერთხელ კიდევ გავიხსენოთ ის დრო. ისევ მომაჭედა გრძნობამორეული თვალები, უფრო ძალუხმად ვიგრძენი გულის ფეთქება, ნაზი გარდევით ტუჩები ორად გაიბო და ღამის სიბნელეში ქალიშვილის სიტყვები ჩაიღვრა.

— მე მიყვარხარ, შენ ეს არ იცი, კარგია რომ არ იცი.

— როდის მოასწარი? — გკითხე.

— მერაბ კონცელიძე რომ გალაზე ჩემს გამო, იმ დღიდან.

— მართლა?

— შენ არ გჯერა? იცი, სულ შენზე ვფიქრობდი.

— ეს ბავშვური გატაცება იყო.

— მაგრამ საოცრად კეთილი და დაუფიწყარი, — თქვა ნაზიბროლამ და თმაზე ხელით შემეხო.

— რას შვრები? — გავბრაზდი.

— მოგეფერო მინდა.

— მე არ მსურს.

— შენ უნამუსო ქალი გგონივარ?

— არა, მაგრამ შენზე ცუდს ლაპარაკობენ.

ნაზიბროლამ ჩემს სიტყვებს ყურადღება არ მიაქცია, სიბრაზემ გადაუარა, მომაჯადოებელი თვალებით შემხედა, გამიღიმა და ჩემსკენ საკონცენტრაციო წამოიწია, ტუჩები კი არა, მგონი გაზაფხულის თითქმის ყოველი გაიშალა, მაგრამ თავი შეიკავა, უცებ სახე მოენისლა, ხასიათი გაუფუჭდა, მუხლებამდე ამოწეული ქათქათა კაბა გაისწორა, ზღვას შეხედა, წამოდგა: — მგონი დროა წავიდეთ! — ახლა მე აღარ ვჩქარობდი, ნაზიბროლასთან სიახლოვე მინდოდა, გადამავიწყდა სამხედრო ნაწილიც და ეალოდია პოპოვიჩის მრისხანე სახეც.

ქალიშვილი მაძალებდა, წავიდეთ, უკვე გვიანაა, მეც მეჩქარება, შენ აგერ „ყაზარმაში“ შეხვალ, მე კი ცენტრში უნდა ჩავიდე. მალე ავტობუსებიც შეწყვეტენ მოძრობასო.

— მე გაგაცილებ.

— ბიჭო, აქამდე მე გეხვეწებოდი, ახლა რა მოგივიდა წავიდეთ!

— არ წამოვალ. — განგებ გავჯიუტდი, თანაც გავიღიმე.

— მართლა გამაცილებ?

— აბა, ამ ღამეში მარტო გავიშვებ?

ნაზიბროლას გაუხარდა, ვატყობდი ჩემთან ყოფნა უნდოდა, იგი გამ-
ხიარულდა, გამიღიმა, ისევ ჩამოჯდა ბამბუკის სკამზე.

— იცი, დიდი ხანია ველოდი შენთან შეხვედრას. — თქვა მკაცრად.
ლმა.

— რატომ ნაზიბროლა?

— ხომ გითხარი მიყვარხა-მეთქი. ბავშვური სიყვარული გულიდან
ადგილად არ ამოქრება. — მოიწყინა. — ჩემი გზა არ მოგწონს ხომ?

— არა. ვის მოეწონება ასეთი ანგელოზი და ასეთი ცუდი საქციელი.
მაგრამ მთლად შენი ბრალი არაა, მკაცრ დროში მოგვიწია ცხოვრება.

— აი, მთავარი. — წამოიძახა ნაზიბროლამ. — შენ ყველაფერი არ
იცი, მინდა კი იცოდე, ამიტომაც გეძებდა ჩემი გული. რასაც მოგიყვები,
ჯერ არავისთვის გამიმხელია, დღემდე გულით ვატარე, ახლა სულერთია
ჩემთვის, ყველაფერი დასრულდა, მოდი გავყვეთ სანაპიროს, გამაცილე,
ჩემი წარსულის მწარე ფურცლებს გადაგიშლი, მინდა ყველაფერი იცო-
დე. არაუშვას, ცოტა დაავიზნე, ამისთვის არავინ დაგხვრეტს.

— ჯანდაბას დავაგვიანო, წავიდეთ.

ნაზიბროლას მკლავში ხელი გავუკეთე და ზღვისპირის ქუჩით ქალა-
ქის ცენტრისაკენ წავედით. იგი ჭადრის ხესთან შეჩერდა, მთვარე მტი-
რალას მთიდან გადმოგორდა, მიდამო ვერცხლისფერ სხივებში გაახვიდა.

— მაშ, ასე. ყველაფერს გავამხელ. ფიცი მომეცი, რომ არ გამცემ,
რასაც ჩემგან ახლა გაიგონებ. გულში ჩაიმარხავ, კაციშვილს არ გაან-
დობ.

— სიტყვას გაძლევ, დაიწყე.

— „ორმოცდახუთში“ — დაიწყო ნაზიბროლამ — მამაჩემი დაპატი-
მრეს, ვილაცამ „ჩაუშვა“ ჩეკაში, სამხედრო ტრიბუნალმა ათი წელი
მიუსაჯა და ცოლ-შვილს მონატრა იგი. დაიწყო ჩვენი წვალება, ყველანი
პატარები ვიყავით, დედის ამარა დავრჩით ხუთი შვილი, გვიჭირდა, დე-
დაჩემს ჩიტის ბარტყებივით შევეყურებდით, საწყალი ქალი დღე და ღა-
მეს ასწორებდა, ხან საკარმიდამოში, ხან კოლმეურნეობაში მუშაობდა და
ასე გვზრდიდა. ომი ახლად დამთავრებული იყო, ყველაფერი ჭირდა,
ყველაფერს ცეცხლი ეკიდებოდა, თოთი მჭადი ათასი მანითი ღირდა, გა-
ნა მარტო ჩვენ! ყველას უჭირდა მაშინ ცხოვრება, ეს შენც იცი კარგად,
მაგრამ ჩვენს გაჭირვებას მამაჩემის დაპატიმრებაც დაემატა და ამან უფ-
რო შავ დღეში ჩაგვაგდო.

ასე ვიზრდებოდით, ვსწავლობდით, ვშრომობდით, დედას ვეხმარე-
ბოდით, ბავშვობა დაგვაფიყდა, უცებ წამოვიზარდეთ.

ერთხელ დედაჩემმა მეურნეობის მაღაზიაში მარილის საყიდლად
გამგზავნა, მაშინ უკვე მერვე კლასის მოწაფე ვიყავი, კარგად ვსწავლობ-
დი, არც ტანი მაკლდა და არც შეხედულება, ყველას ვუყვარდი, შენც

კარგად გახსოვს რა ლამაზი, მოხდენილი, თვალადი ქალიშვილი ვიყავი, ჩემი შემხედვარე ვინ იფიქრებდა რა სიღარიბეში ვიზრდებოდი. დღეს ჩემს თავი მოსწონდა ჩემით და სხვებზე უფრო კარგად მაცმევდა. მიფრთხილდებოდა, ცოტას მამუშავებდა, წიგნები იკითხეო, მეტყოდა და მომი-აღერებდა, ხან კიდევ მკოცნიდა. ვაი, რომ ვერ გავუმართლე იმედები, განა ჩემი ბრალია? ყველაზე დიდი უბედურება იმ დღეს დაიწყო, ერთ საბედისწერო წუთს შეუძლია ადამიანის ცხოვრების გამწარება, ერთ დაუფიქრებელ ნაბიჯს უფსკრულში გადაჩეხვა, ასეც მოხდა. როგორც კი ცენტრალურ ქუჩაზე ჩანთით გამოვედი, მსუბუქი ავტომანქანა გაჩერდა, იქიდან შუახნის კაცმა თავი გადმოყო და მკითხა:

— სად მიდიხარ შვილო?

— აგერ მაღაზიაში, მარილი უნდა ვიყიდო. — ეუბასუხე და გზა გავაგრძელე.

შოფერმა მანქანის უკანა კარი გააღო და მითხრა:

— დაჯექი, მეც იქით მივდივარ.

— არა, ფეხით წავალ, მაღაზია აქვეა, აგერ ორ ნაბიჯზე.

— ვიცი, დაჯექი, მიგიყვან.

მამაჩემის ხნის კაცი იყო, გამიტაცა ბავშვურმა სითამამემ, ხათრი ვერ გავუტეხე, მაშინ მსუბუქი ავტომანქანა სასწაულს უდრიდა, წამძლია სულმა, უარი როგორ მეთქვა, სულ შვილოს მეძახოდა.

მანქანა რომ დაიძრა ადგილიდან, მკითხა: — ვისი შვილი ხარო?

— მემელ შავიშვილის.

— ო, ვიცნობ მამაშენს, — თქვა და ოდნავ დაამუხრუჭა მანქანა, — შენ მემელის ქალიშვილი ხარ?

— იცნობთ მამას? — ვკითხე და გავიღიმე.

— როგორ არა, ახლახან შევხვდი.

— სად? მამაჩემი ხომ პატიმარია?

— ვიცი, რუსთავში იხდის სასჯელს. — მშვიდად ჩაილაპარაკა და კარგად დამაკვირდა.

მე გამიხარდა, სულაც დამავიწყდა მაღაზიაც და მარილიც, მინდოდა მამაჩემზე რაც შეიძლება ბევრი გამეგო, უცნობი მშვიდად, აუღელვებლად იჯდა საჭესთან და ხშირად მიყურებდა.

— წერილებს რატომ არ გვწერს? — გულუბრყვილოდ ვკითხე.

შოფერს გაეცინა, უკან მოიხედდა და მიპასუხა:

— იგი ხომ პატიმარია, ისიც პოლიტიკური, წერილებს როგორ მოგწერო, არ შეიძლება, კანონით აკრძალულია, მერე ისიც მინდა გითხრა, მემელი საილუმლო საამქროში მუშაობს, იქ ყველაფერი გასაილუმლოებულია, თვით სიცოცხლეც კი. ასეთი ხალხი მართალია ცოტათი პატივშია, მაგრამ გარე სამყაროს მოწყვეტილია.

— თქვენ ყველაფერი საიდან იცით, მამაჩემთან იჯექით?

— არა, მე იქ ვმუშაობ.

— მართლა? უფროსი ხართ? — გამიხარდა და უცხო კაცს დავაკვირდი, მდიდრულად ეცვა, ნაპატიებიც მეჩვენა, კმაყოფილი და მადლიერი კაცის ფერი ჰქონდა.

— რად მუშაობთ ბიძია, მამაჩემს ხშირად ხვდებით?

— ხშირად. მალე შევებულება მითავდება, ვნახავ და შენს მოკითხვას გადავცემ, ვეტყვი ციციანთელასავით ქალიშვილი გყოლია-მეთქი.

მე გამიხარდა. — რა კარგია! — სიხარულით წამოვიძახე. ამასობაში მალაზიაც გამოვიარეთ და ჩაქვიც. ჩემი უცნობი „ბიძია“ მანქანას მიაქროლებდა და მამაჩემზე საუბრით ლამაზ ბურანში მახვევდა.

— უი, მალაზია. გააჩერე ბიძია. დედა მელოდება, მომკლავს.

— ჰო, მართლა, ლაპარაკში გართულს სულ დამავიწყდა, მაგრამ არა უშავს. მალე უკანვე მოვბრუნდები, ერთი წუთით საქმეზე შევივლი, მეგობარს წერილი უნდა გადავცე, კოლონიიდან გამომატანეს. — ამის თქმა და მანქანა მარჯვნივ ჩაის პლანტაციებში მიმავალ გზისკენ მიაბრუნა, მთავარი მარაგხა უკან დარჩა, ბოტანიკური ბაღის დაბურულ ტყეებში მიგქროდით.

უცებ მანქანა დაამუხრუჭა, იგი ოდნავ ალელვებულ იჩნდა, იქითაქით გაიხედა, მერე ჩემთან მოვიდა: — შენ მანქანაში მომიკადე, წუთით შევირბენ მეგობართან, აქ მუშაობს, მეცნიერი მუშაკია, და წავალთ.

ხმა აღარ ამოვიღია, რა მექნა, მანქანაში დავრჩი, არ მომეწონა ამ კაცის კილო, არც ის ბოტანიკური ბაღი, რომლის შესახებ მაშინ წარმოდგენაც არ მქონდა, არც ის ადგილი, სადაც მანქანა გააჩერა, არსად ადამიანის ჭაჭანება არ იყო. ირგვლივ ტყეები, ცოტა მოშორებით ჩაის პლანტაციები მოჩანდა, სადღაც ქვემოდან შავი ზღვის ტალღების ხმაური ისმოდა, მალე გამოჩნდა წითური ბიძია. პირდაპირ ჩემსკენ წამოვიდა, სახე უფრო გაწითლებოდა, უფრო ვიყეს ჰგავდა, ადამიანის ფერი აღარ ჰქონდა, ახლა ნამდვილად შევშინდი, მაგრამ გულის სიღრმეში მაინც არ მჯეროდა თუ ასე გამიმეტებდა, მე ხომ ჯერ კიდევ ბავშვი ვიყავი, მერვე კლასის მოსწავლე, ის კი ორმოცდახუთის მაინც იქნებოდა, რაღაცას მიპირებდა.

— მომატყუე ბიძია? — ბავშვური გულუბრყვილობით ვთქვი და ტირილი დავიწყე, მაგრამ იმ არაკაცმა ტირილი აღარ მაცალა, თხელი ნარმის კაბა ტანზე შემომახია, მანქანის უკანა საჯდომზე დამაგდო, ჩვარივით გამაკრა, პირზე დიდრონი ტორები დამაფარა და ათი ფუთი კაცი დამაჯდა.

— რა გინდა ჩემვან ბიძია, რას შვრები. — ავყვიროდი, მაგრამ პირზე

ცხვირსასოცი დამაფარა და ჩემი ხმა ყრუ გოდებას უფრო ჰგავდა. საქართველო
საქართველო
თორემ მოგკლავ, შენ უკვე სრული ქალიშვილი ხარ და იცი რატომღაც,
ჯობს ნებით, გესმის ნებით.

— რა ქენი მაგი, ბიძია.

— კმარა. ხელს ნუ მიშლი, ჩემს საქმეს მაინც ვიზამ, ქვეყანა რომ
შეყარო მაინც ვიზამ, ნუ ყვირი, ჩემო ნუკრო. — მოფერება სცადა.

წვერებში ვეცი, რაც შემეძლო თავს ვიცავდი, წინააღმდეგობა გავუ-
წიე, მაგრამ რა შემეძლო უმწეო გოგონას, ამხელა მხეცთან. მეტი ბრძოლა
აღარ შემეძლო, კაბა მთლად გამხადა, გამაშიშვლა, გონება დავკარგე,
მგელი ბატკანს რომ ეცემა ისე მეცა და დამგლიჯა, მეტი არაფერი მახ-
სოვს, თვალი რომ გავახილე, არაკაცის კმაყოფილი სახე დავინახე, ამღუ-
რელი თვალებით შემომხედა, დაფიქრდა, მერე დაჭმუჭვნილი კაბა მეს-
როლა და მკაცრად მიბრძანა: — ჩაიცვი!

ალბათ მომკლავს — გავიფრქვე. კაბა ჩავიცვი, დაჭრილი შველივით
ვცახცახებდი, თავი მტკიოდა, გული მერეოდა, პირის ლებინება დავიწყე.
ჩემი დამლუბველი მიყვიროდა, მაგრამ ვერ გავიგე კიდევ რა უნდოდა
ჩემგან.

კაბა რომ ჩავიცვი, საცვლებიც მესროლა: — ესენიც ჩაიცვი!

მერე თვითონ მომიკდა ხელი, დარტყიანებული მანქანაში ჩამაგდო
და გამაფრთხილა: — ხმა არ ამოიღო, ყვირილი და ტირილი არ ატე-
ხო, თორემ წიწილივით მიგაკლავ აქვე.

დიდხანს ვიჯექი მანქანაში და ჩუბად ვტიროდი, გარეთ აღარ მიშვებ-
და, მანქანა დაძრა ადგილიდან და იმ შავი ტყიდან. გამომიყვანა, აღარ
მომკლა, იქ ჩამომავდო, საიდანაც წამომიყვანა. მისი ცივი თვალები, სახე,
ლიმილი და ხმა სამუდამოდ დამამახსოვრდა, მას ათას კაცში ვიცნობდი,
მაშინ პირველად ვიგრძენი შურისძიების ძალა, შევიძულე. ადამიანები,
გავხდი მკაცრი და ხელაღებული, დავკარგე სირცხვილის გრძნობა, სინანუ-
ლი, შეცოდების იმუნიტეტი, მზად ვიყავი იარაღი ამეღო და ყველა მამა-
კაცი დამეხოცა, ვისაც შარვალი ეცვა და ვისაც შეეძლო ჩემისთანა ქალი-
შვილის გაუბედურება.

აღარ ვიცოდი რა მექნა, სად წავსულიყავი, ერთი წუთით თავის მოკვ-
ლა ვაღაფწყვიტე, მაგრამ ის არაკაცი ხომ გავიდოდა მაშინ უხიფათოდ
ფონზე, ხომ გაიხარებდა ჩემი სიკვდილით, ისე ღმერთის მეტი ვერ გაიგე-
ბდა მის საქციელს, მე კი მინდოდა მისი დასჯა, დიახ, მე, პატარა ქალი-
შვილს, ამ პაწაწინა ხელებით.

ამ დროს აზრად მომივიდა ჩემს ნათესავთან წავსულიყავი, არაფე-
რი მითქვამს, ავად ხომ არ ხარო მითხრა. აქ, ცოტა სული მოვრტყევი, ოდ-
ნავ დავმშვიდდი, ძალა მოვიკრიბე, ფერი მომივიდა, იმ კოშმარული წვა-
ლების ბარიერი გადავლახე და სახლში წავედი.

დელაჩემი გადარეული დამხვდა, მაღაზიაშიც მისულა, გამყიდველს უთქვამს, არ მინახავს, თუმცა მეც გვიან გავალე, იქნებ მიცადა და სადმე ამხანაგთან წავიდაო.

დელაჩემი დამშვიდდა თურმე, რომ დამინახა გაუხარდა და გადაირია კიდეც: — სად იყავი ამდენ ხანს, სახლის გზა დაგავიწყდა? წამოვიდა საცემრად, მაგრამ ალბათ პირველად ვიცრუე — მაღაზია დაკეტილი დამხვდა და ამხანაგთან წავედი-მეთქი.

— სად დაკარგე ნამუსი გოგო. მთელი დღე დაგეძებ.

რა იცოდა საწყალმა დელაჩემმა, — იმ საშინელ დღეს მართლა დავკარგე ნამუსი, დასრულდა ჩემი ისედაც უსიხარულო დღეების მწარე წუთები, ჩემი მომავალი, სიხარული, იმედები და ცხოვრება.

დელა რომ დამშვიდდა, წავედი, ლოგინში ჩავწექი, ჩუმად მთელი დღე ვტიროდი, მხოლოდ ერთხელ ჩამთვლიმა, მაგრამ საშინელმა სიზმარმა გამომადვილა, ისევ ის არაკაცი გამომეცხადა, პირში ცხვირსახოცი ჩამტენა და მხეცივით მეცა, დაიწყო ჩემი წვალება, ბურანში ხმამაღლა დავიყვირე და რომ გამოვიდგიძე, ოფლში ვცურავდი, თვალი რომ გავახილე, დელა დავინახე, შუბლზე ხელო დამადო, ცეცხლში ვიწვოდი.

იქვე ახლოს სამედიცინო პუნქტიდან დელაჩემმა ექიმი მოიყვანა, გამსინჯა, წამლები დამიტოვა, დავლიე, ცოტა ჯანზე მოვედი, სიცხემ დამიწია, იმ დილით სკოლაში აღარ წავსულვარ, არც მეორე დღეს წავედი, საერთოდ სწავლაზე გული ამიცრუვდა, ყველაფერი შემეზიზნა, წიგნიც, მასწავლებელიც, ცხოვრებაც და ჩემი თავიც. სახლიდან გაქცევას გაპირებდი, მაგრამ დელაჩემის მეშინოდა, ამასთან სასტიკი ბიძა მყავდა, რომელიც მომკლავდა ჩემი „დანაშაული“ რომ გაეგო. სახლში გაჩერება აღარ შემეძლო, ჩემი თვალები იმ არაკაცს ეძებდნენ, მასთან შეხვედრა მინდოდა, გადავწყვიტე, რადაც არ უნდა დამჯდომოდა, იმ ავკაცობისათვის, ავხორცობისათვის ჩემი გაუბედურებისათვის პასუხი მომეთხოვა, მაგრამ სად? როგორ? რუსთავში წასვლა მინდოდა. რატომღაც დავიჯერე მისი სიტყვა. მამაჩემი მთლად გადამავიწყდა, ყველაფერზე ხელი ჩავიქნე, დავიწყე სახლიდან გაპარვა, ხან გვიან, ხან სულაც აღარ ვბრუნდებოდი. შეწუხდნენ ჩვენები, გადაირია ბიძაჩემი, მოკვლით მემუქრებოდა. ჩემი უფროსი და დარიკო ბოზს და გათახსირებულს მეძახდა, დელა ჩემი ლოგინად ჩავარდა, მეცოდებოდა, მაგრამ ბოლოს ეს გრძნობაც გამიცვიდა, გავხდი უგულო და ხელაღებული, გამოჩნდნენ ჩემსავით წყალწალბებული მეგობრები, მაგრამ პროსტიტუციას არ ვეწვოდი, არ შემეძლო მამაკაცის სიახლოვე, ზიზღს მგვრიდა, სულ ის შავწვერა დამიდგებოდა თვალწინ, როგორ მომატყუა, ბავშვიც არ დამინდო, მოტყუებით გამიტაცა ტყეში და ნამუსი ამხადა, არც ტირილი, ხევწნა, მუღარა გამივიდა, სულერთია ვიღაცამ ხომ უნდა გაგაფუჭოს, არ ჯობია მე ვიყო ის

ვილაცა? იმ ბოროტის ხმა დღემდე მიხვრიტავს ყურებს. მოვეკალი არ ჯობდა? ალბათ კი.

ნათესავეები, განსაკუთრებით ბიძაჩემი, მოსაკლავად დამდეგდნენ, მაგრამ ვერ მოახერხეს და სირცხვილით თავს საზოგადოებაში ვერ ყოფდნენ, მე კი ვემალებოდი ჩემებს, შენ ამ დროს უკვე ქალაქში სწავლობდი და ჩემი ისტორია ყურმოკრული ამბებით იცი, — ამიტომ გიამბობ ასე დაწვრილებით. მოგწყინდა?

— არა, განაგრძე! — ვუთხარი და გავჩუმდი.

— ერთხელ, — განაგრძო ნაზიბროლამ, — მეგობარ ქალიშვილთან ერთად პარტიის რაიკომის შენობასთან შევჩერდი. ზაფხულის დღე იდგა, ოდნავ ცხელოდა, უცებ მანქანა გაჩერდა, იქიდან ჩემი „ძველი“ ნაცნობი გადმოვიდა, შევხედე, ვიცანი, სწორედ იგია, კი, ჩემთვის გავიფიქრე და გულმა ბაგა-ბუგი დამიწყო. წვერი გაეპარსა, ახალი კოსტიუმი ეცვა, ვილაცას გაუღიმა, ვილაცას თავი დაუკრა, მერე ერთი სანდომიანი ქალიშვილი გაჩერა. მგონი ხელზეც ეამბორა, რაღაცა ჰკითხა და მარმარილოს კიბეებით ზემოთ აუჩქარებლად აუყვა.

— ვინ არის ის მამაკაცი თქვენ რომ მოგესალმათ? — ვკითხე ახალგაზრდა კაცს, რომელიც პარტიის რაიკომის შესასვლელთან იდგა და ვილაცას ელოდა.

— მაგი ჩვენი რაიონის მილიციის უფროსია, ადრე ჩეკაში მუშაობდა, აქაურია, ჩვენებური, არ იცნობთ?

— არა, რა გვარია?

— ნოდარ თომაძე, კაი კაცია. — სხვათაშორის დაუმატა ახალგაზრდამ და დამიწყო ყურება, მგონი მოვეწონე, რადგან ახლა თვითონ გამიბა საუბარი.

— უშიშროების კომიტეტში რომ მუშაობდა, ბევრი სიკეთე გაუკეთებია, ხალხი გადაურჩენია დაპატიმრებას.

— შეიძლება. — ჩუმად ჩავილაპარაკე და წამოვედი.

კაი კაციაო. გამეცინა, მანქანას შევხედე, ახალი „პობედა“ იდგა პარტიის რაიკომის შენობის წინ. ნომრებიც ჩავიჭედე თავში, გულზე მომეშვა, ვთქვი, ან შენ ან მე. მესამე გზა სამარისაკენ მიდის.

— რას ჩუქრჩულებ? — მკითხა დაქალმა.

— არაფერს, რაღაც გამახსენდა.

— იცნობ იმ ახალგაზრდა კაცს?

— რომელს?

— ახლა რომ საუბრობდი.

— არა. რაღაც ვკითხე.

— რა?

— აი ის „პობედა“ ვისია მეტქი.

— მოგწონს?

— არა.

— რატომ?

— მანქანებმა და ფულებმა გარყვნა ხალხი.

— ოჰო, შენ თურმე ქონება არ მოგწონს, რომ დამიჯერებდე, სულ ასეთი მანქანებით გატარებდი, მაგრამ არ გინდა თავისუფალი ჩიტივით ცხოვრება.

— არა, არ მინდა. — ზიზღით გადავაფურთხე. — აი იმ ფურთხის ღირსია ზოგი მამაკაცი, შენ ეს არ იცი.

კიდევ მინდოდა რაღაცის თქმა, მაგრამ რაიკომის შენობიდან ნოდარ თომაძე გამოვიდა, ამაყად „პობედის“ კარი გააღო, რბილ სავარძელში ჩაეშვა, ძრავა ჩართო და ფართო ქუჩაზე გაასრიალა მანქანა.

მე შენ გასეირნებ თუ ქალი ვარ, იყავი მილიციის უფროსი, გინდაც სარდალი, წინ ვერაფერი დამიდგება, ეახსოვდეს, ქალი ეშმაკზე ადრეა დაბადებული, ეს შენი მაუზური ოხრად დაგრჩება, შენს ცოდვილ საფლაფზე მე თვითონ მოვაგონებ. აი, ნახავს ქვეყანა ამას.

ამის შემდეგ ხშირად დავიწყე რაიკომის შენობის ახლოს სიარული, იქვე ორ ნაბიჯზე იყო რაიონული მილიციის განყოფილება. აუცილებლად შემხვდებოდა თომაძე, ის ჩემისთანა ქალიშვილს „ყურადღების“ გარეშე არ დატოვებდა.

მდიდარი ვაჭრის ქალიშვილს ვთხოვე მისი თეთრი კაბა, მოღვრი ტუფლები, ძვირფასი სამკაულები, ოქროს საათი, ხელთათმანები. თვითონ ჩამაცვა, სამკაულებით შემამკო, მერე ქალთა სალონში წამიყვანა, ერთი საათი მამშვენიერდნენ, სარკეში რომ ჩავიხედე, ჩემი თავი ვეღარ ვიცანი, ანგელოზს ვგავდი, ყველა შემნატროდა... რა ლამაზი ხარო.

ვაჭრის ქალიშვილი მოვატყუე, ერთ ბიჭს შევეუყვარდი და პაემანზე მინდა შეგხედე-მეტქი, კეთილი გოგო იყო და არაფერი დაიშურა, როცა მის სამოსელში გამოწყობილი დამინახა, სიხარულით წამოიძახა:

— ნაზიბროლა, კალმით ნახატი ხარ, როგორ მოგიხდა ძვირფასი კაბა და მორთულობა.

— მართლა? — ნიშნისმოგებით ვთქვი.

— ნამდვილი ღირია ხარ. წამოგყვები. შენ მარტო არ გაიშვები, თვალებით შეგჭამენ ბიჭები.

— არა, შენ ხელს შემიშლი.

— კარგი აბა, ომერთმა ხელი მოგიმართოს, თუ საჭიროა ამ ჩაცმულობას საერთოდ გაჩუქებ.

— გმადლობ ჩემო ლია, ერთს დავენახეები და...

— გაგიჟდება შენი შეყვარებული.

— ენახოთ.

ქალაქში რომ გამოვედი, ყველამ თვალეზი დამადევნა. ღმერთო ჩემო, ნამდვილი ფერიაა, ნეტავ საიდან მოფრინდა, აქაური არ უნდა იყოს. — მესმოდა.

მე ვიწრო ქუჩა გადავჭერი და ზღვის სანაპიროს მივადექი, აქვე ორსართულიან შენობას წითელი აბრა ეკეთა: „რაიონის მილიციის განყოფილება“, ქართულ-რუსულად ეწერა.

ბაბუკის ლამაზ სკამზე მოვკალათდი, დიდხანს ვიჯექი, არავინ გამოჩენილა, რიგითი მილიციელები შედიოდნენ და გამოდიოდნენ ნაცრისფერ შენობაში, დავიწყე სიარული, პარტიის რაიკომის შენობას მივუახლოვდი და აი, აგერ ჩემი ნაცნობი „პობედა“, ალბათ თათბირზეა, გავიფიქრე, ტირიფის ხესთან ვავჩერდი, ცოტა ლოდინის შემდეგ გამოჩნდა თომაძე, დამინახა, შეჩერდა, სწორედ ამ დროს მე თვითონ მივუახლოვდი.

— თქვენ ნოდარ თომაძე ბრძანდებით? — ვკითხე და თვალეზი გავუსწორე, იგი წამით დაიბნა, ალბათ ჩემმა სილამაზემ მოაჯადოვა, მერე ღიმილი მესროლა და თქვა: — მე ვარ.

— აი, წერილი გამომატანეს თქვენთან თბილისიდან. — თვალეზი კიდევ უფრო გაუბრწყინდა, წერილი ჩამომართვა, შემხედა, დამაკვირდა, წერილი კოსტიუმის ჯიბეში ჩაიდო და ზრდილობიანად მკითხა: — დასასვენებელ სახლს ისურვებთ თუ სანატორიუმს, მზად ვარ გემსახუროთ.

— ჩემთვის სულერთია, სადაც მომაწყობთ, მთავარია დავისვენო, გამოცდები ჩავაბარე სამედიცინო ინსტიტუტში, დავიღალე, ახლა ჩემთვის ზღვა რა მზია საჭირო, რომ მოვმჯობინდე.

— თქვენ ძალზე კარგად გამოიყურებით, მაგრამ დასვენება მაინც კარგია.

იგი ოდნავ ჩაფიქრდა, ცოტა დუმილის მერე თქვა: — კარგი, „კოლხეთში“ მოვაწყობთ, დიდებული სანატორიუმი, შესანიშნავად დაისვენებთ, მთავარი ექიმი ჩემი მეგობარია და ფრიად კარგ პირობებს შეგიქმნათ.

— გმადლობთ.

— მაგი მერე. დაბრძანდით, ახლავე წავიდეთ. — მეც დავეჭექი „პობედაში“, თომაძემ მანქანა ადგილიდან დაძრა, მაგრამ უცებ შეანელა სვლა: — როდის ჩამობრძანდით?

— დღეს, დილით.

— და ამდენ ხანს მელოდებოდით?

— რას იზამ. მითხრეს თათბირზეა.

— აბა, აბა, ირთი წლთი დრო არ მრჩება, ათასი საქმეა, ძნელია ყველაფერს თავი მოაბა.

— და მე გაწუხებთ კიდევ. — ვთქვი.

— არა, მაგი არ თქვა. ეს რა შეწუხებაა, თქვენთვის თავს არ დაეზოგავ, კოლეგას უარს როგორ ვეტყვი.

— გმადლობთ.

თომაძეს სახე გაეზადრა, ლაპარაკის ხასიათზე მოვიდა, რაღაცა ჩაიფიქრა.

— ხომ არ ვივანშმოთ, მგონი აჯობებს. მთელი დღე ჩემს ლოდინს შეალიეთ, რას იტყვით?

— როგორც გენებოთ, მერიდება, ყველა გაწუხებთ, ახლა მეც გამოვეცხადეთ, ისედაც დაკავებული ხართ.

თომაძეს სახე გაეზადრა, ლაპარაკის ხასიათზე მოვიდა, რაღაცა ჩაივხედავ, მოვეწონე, გუნებაზე დადგა და პალმებს შორის გასრილდა მისი ლურჯი მერანი.

უკან დარჩა რაიონული ცენტრი, ქალაქი, სადღაც მთისკენ ვადაუხვია და „პობედა“ პატარა სახლთან გააჩერა. რესტორანი „იმედი“ წავიკითხე. თომაძე მანქანიდან გადმოვიდა, მაგრამ სულ მალე დაბრუნდა.

— რა ეშველება ამდენ უსაქმურს? — უკმაყოფილოდ ჩაიბურტყუნა და ვითომ გულდაწყვეტით შემჩვილა. — მთლად დაკავებულია ადგილები, ერთი კუბეც არაა თავისუფალი.

— კუბე რად გვინდა, ვივანშმოთ და წავიდეთ.

— არა, ასე სტუმარს ჩვენში არ ზვდებიან. იცით, ერთი საღი აზრი მომივიდა თავში, აქ მთელი მიღეთი ირევა, ყველა მიცნობს, წავიდეთ და მდინარის პირას ვივანშმოთ, პატარა ფარდულში.

ამას ველოდი მეც. სხვათა შორის, ეს აზრი მე უნდა შემეთავაზებინა..

— იცით რა ბუნებაა, სუფთა ჰაერი, მდინარე, წყაროები, ერთი სიტყვით, ღმერთების სამოსახლოა, მაგიდაც არის და პატარა ფაცხაც ვინდა?

— თქვენ გენდობით, ალბათ აჯობებს. აქ მართლა ცხელა, თბილისიდან სწორედ რომ დახუთულ ჰაერს გამოვექეცი. შორსაა?

— არა. აქვეა. ერთი პატარა მოსახვევი დნ.

— წავიდეთ.

— თქვენ მართლაც გაუკაცი ქალი ყოფილხართ.

— ქალიშვილი. — ღიმილით ვთქვი.

— ეს უფრო კარგი. — გაეცინა.

— ო, მე თქვენზე იმდენი კარგი რამ მითხრეს, ყველაფერში გენდობით; თქვენი ჯენტლმენობის ამბავი პირზე აკერია ყველას.

თომაძეს გაუხარდა. მალე მანქანა გაივსო ხორავით, მიმტანმა თუ ღირეპტორმა უკან სავარძელზე დააწყო ყუთებით ღვინო, შებრაწული

დედლები, ყველი, ხაჭაპური, ტკბილეული, ხილი... ერთი სიტყვით ჩემთვის რძიდან დაწყებული. ერთი დიდი შეკვრა თაიგულიც არ დავიწყებოდათ.

როგორც კი საგანგებოდ შერჩეული ადგილი მონახა თომაძემ, მანქანა გაჩერა და მასპინძლობას შეუდგა. ყველაფერს ჩვეული მონდომებით აკეთებდა, აქ არც შეპირებული ფაცხა იყო და არც დროის ტარებისათვის გაკეთებული მაგიდა, პატარა წყარო მოწანწკარობდა, ხოლო ქვემოთ მთის მდინარე ხმაურით და კისრისტეხით აწყდებოდა ვეებერთელა ლოდებს.

როცა თომაძე საქმეს მორჩა, მიმიწვია. საპურმარილოდ „სუფრა“ გაეწყო, ჩემთვის მანქანიდან უკანა სავარძელი ამოეღო და ზედ დამსვა, ჩემს ახლოს თვითონაც მოკალათდა. შამპანურის აფეთქებამ გააღვიძა ღელის პირი, იქვე მდგელოზე ბიბინებდნენ იეზი და თავთუთრა გვირილე-ბი, კაცმა რომ თქვას, თომაძეს მართლაც ლამაზი ადგილი მოენახა დროის გასატარებლად. იგი ბევრს ლაპარაკობდა, ოხუნჯობდა და ტრამახობდა.

ჯერ კიდევ მზე ანათებდა სადღაც მთების გადაღმა, მაინც იგრძნობოდა სიგრილე, ახლოვდებოდა ზაფხულის თბილი საღამო, ჩვენს ზემოთ ტყეში შაშვების სტვენა გაისმა, ლურჯ, მოლივლივე ცაზე მერცხლები ტრიალებდნენ, ბუნება ღამის მოახლოებას გრძნობდა, ჩიტების სიმფონია იღვრებოდა ირგვლივ, მაგრამ ჩემი მასპინძელი ერთ სურვილს შეეპყრო, როგორმე მსხვერპლი მსუნაგ მგელივით დაეტკვირა, ამას ვხვდებოდი, მაგრამ მეც ხომ რაღაც შავი აზრები მამოძრავებდა, ახლა მე კი არა, ეს ჯმუხი კაცი უნდა გამხდარიყო პატარა კრავის მსხვერპლი.

ერთი სადღეგრძელო რომ დალია, დაიწყო ღამაში ქალების ქება. განსაკუთრებით თურმე მოსწონდა ჩემსავით გაბედული, ეშხიანი, ვნებიანი და დამყოლი ქალიშვილები.

მე ვიცინოდი, ვხუმრობდი, ვეთანხმებოდი, ხან ვეწინააღმდეგებოდი, ერთი ჭიქა მეც დავცალე, ამით შიშის ბარიერი გადავლახე, ჩემი დონე უნაი მივსებდა ჭიქას, მაძალებდა, დალიე, გახალისდებო. მე ისედაც კარგ ხასიათზე ვიყავი, ღვინო კი არა ამ არაქაცის სისხლის დაღვევა უფრო მინდოდა, ამ შეზღუდვას აგერ რამდენი ხანი ველოდი, მისთვის ვემზადებოდი, იარაღის საიდუმლოებას ვსწავლობდი, რევოლვერიც შევიძინე, განა ხელიდან გავუშვებდი ამ შემთხვევას?

ამასობაში მთაში სიბნელე ჩამოწვა. მთვარეც ამოვიდა, მართლაც ღამაში სადამო დადგა, მაგრამ მე სულაც არ ვიყავი ღზინისა და სიყვარულის მაღაზე, მე სისხლი მწყუროდა.

— თქვენ იცით, ვინა ვარ მე? — დაიწყო, როცა შეზარხოშდა. — მე დიდი კაცი ვარ.

— ვიცი. თბილისში მითხრეს, რომ მილიციის უფროსი ბრძანდებოთ.

— კიდევ?

— ისიც მითხრეს, კარგი კაციყო.

— დონჟუანიო არ უთქვამთ?

— არა, მაგი არა, ასეთი რამ არ გამიგია თქვენზე, მაგრამ ცუდი რაა იმაში, როცა მამაკაცს ქალები უყვარს.

— ოჰო, თქვენ მართლაც ჩვენი დროის ქალი ყოფილხართ.

— ქალიშვილი, ჩემო ბატონო. მე ჯერ სამედიცინო ინსტიტუტის სტუდენტი ვარ და გაუთხოვარი.

თომაძემ უღვაშებზე ხელი გადაისვა, ვხედავ წონასწორობას ჰკარგავს, სისხლი მოაწვა, თვალებით შეჭმა მომინდომა. ხელი ხელზე მომიჭირა, უფრო ახლოს მოიწია, მზად იყო მანქანის სავარძელზე გავეკარი, მისი ხელობა ჩემთვის ნაცნობია, მაგრამ შევაჩერე..

— მაცალე, განა ასე შეიძლება?

— აბა, მარტო ღვინო ვსვა. — ხელით მუშაობა არ შეუწყვეტია, კაბის საკინძეს მიწვდა და კინალამ ღილები დამაწყვიტა.

— მოითმინეთ. აქ არა, აქ არა. — გავითამაშე უნიჭო მსახიობის როლი.

თომაძემ ღვინო დაისხა, დალია, სახე უფრო წამოუწითლდა და ისევ შეტევაზე გადმოვიდა. არაფერი შეცვლილა ამ მხეც, იგი ისეთივე დარჩენილა, როგორც მაშინ... როცა გზიდან მოტყუე* თ გამიტაცა და ძალად ნამუსი ამხადა. თვალწინ დამიდგა გაგიჟებული თომაძე, მაგრამ საჭირო იყო ყველაფრის ზუსტად გამოთვლა, ერთი დაუფიქრებელი სიტყვა იქნებ საბედისწერო გამოდგეს.

თომაძე ჭიქას ჭიქაზე ცლიდა, ახლა მისი შეკავენა ამ შუაგულ ტყეში არავის შეეძლო, მაგრამ არც მე ვიყავი ის უმანკო კრავი, შემძლო თავის დაცვა, პასუხის გაცემაც და სისხლის აღებაც. ამისთვის წამოვყევი, ამისთვის დავადამე რამდენიმე თვე, ამ წუთს გუტდიდი, სასტიკად უნდა გავსწორებოდი ჩემი გაუბედურებისათვის. უკან დასახევი გზა აღარ მქონდა, ან უფსკრულში გადაჩეხვა, ან წართმეული ნამუსის სისხლითვე განწმენდა.

უცებ თომაძე წამოდგა, წელში გაიმართა, ქვა, რომელზედაც იჯდა, ღელეში ისროლა. იქაურობა მოათვალიერა, ჭიქა ღვინო გამოწრუბა, წელზე ხელი მაგრად მომიჭირა და ხარის თვალები მომანათა.

— რა გინდა? — ვთქვი.

— გაიხადე კაბა!

— რა?

— გაიხადე მეოქი!

— როგორ აქ, ამ ღელეში?

— ჰო. ასე აჯობებს, მეტის მოთმენა აღარ შემიძლია.

— არა, არა, არ შემიძლია, მე ხომ...

— კმარა! — ისე დამიყვარა, კინაღამ ჩიტის გული გამისკდა, ბონი და საშინელი ხმა ჰქონდა.

თომაძემ მანქანიდან რაღაც ზეწარის მსგავსი გამოათრია, მოლზე დააფინა.

— მოდი!

— არ შემიძლია — თავი მოვიკატუნე.

— როგორ? არ იცოდი რისთვის მოდიოდი?

— არა, განა ამისთვის? ამას ვინ იფიქრებდა. წავიდეთ რა, გეხვეწებო.

— არსად არ წავალ, კაბა გაიხადე!

თომაძე შეტევაზე გადმოვიდა, კაბას დიდრონი ხელებით ეცა, შემეშინდა, ეს ნათხოვარი კაბა არ დამიხიოს-მეთქი და უცებ დავეთანხმე: — კარგი, თქვენი ნებაა.

— ჰო, ასე, მე წინააღმდეგობა არ მიყვარს, ყველაფერი გაიხადე, გრილა, ნუ გეშინია, არ გაცივდება. — გადავიდა შენობით ლაპარაკზე და მოსალოდნელი სიამტკბილობით ტუჩები აუთრთოლდა, თვალები გაუფართოვდა.

კაბის გახდას შევუდექი. იგი რეტდასხმული, გაოგნებული, ნახევრად გაგოყებული მიყურებდა, თვალები ცოფიან ძაღლს უგავდა.

— საცვლებიც!

— ნუ მიყურებთ, იქით შებრუნდით.

— კარგი, მიყვარს მორცხვი ქალიშვილები.

„კანონის“ კაცი ღელისკენ მიბრუნდა, მე ამ დროს ჩანთა გავხსენი, იქიდან რევოლვერი ამოვაძვრე, თომაძე შემობრუნდა, სწორედ ამ დროს პირდაპირ გულში ტყვია დავახალე, იგი ადგილზე შეხტა, მოცელილივით ძირს დავარდა, პირიდან თბილი სისხლი წასკდა, ტორებით მიწა მოფხოჭა, რაღაცა წაიბუტბუტა და თვალები მთვარეს შეატეხა, სულაც არ შემეშინებია, იმ კაცის სისხლი მწყუროდა და მძიმე ტვირთი ჩამოვიხსენი მხრებიდან.

მერე ჯიბიდან რევოლვერი ამოვაძვრე, ჰაერში ორჯერ გავისროლე და იქვე ზეწარზე დავაგდე, ეს ისე სწრაფად და მოულოდნელად მოხდა, მეც კოშმარული სიზმარი მეგონა. ნუთუ ეს მე ვარ, რა შემძლებია თურმე... ვთქვი და იქაურობა მივატოვე, ხელთათმანს შევხედე, სისხლი წასცხებოდა.

ყველგან ცუდი ღუმელი იდგა, მარტო მდინარე ხმაურობდა, სწრაფად მეორე ნაპირზე გავედი, რევოლვერი თეთრ ხელთათმანში გავაჩვიე და ჭოობში ჩავაგდე, ზედ დიდი ქვაც დავადევი, რომ წყალს არ გამოერიყა სადმე, სოფლის გზით შარავზაგზე გავედი, ავტობუსების გაჩერებას-

თან შეეჩერდი, მალე სამგზავრო ავტობუსით ქალაქში ჩამოვედი, ასეთი ბედნიერი არასოდეს ვყოფილვარ.

ლიასთვის არაფერი გამიმხელია, ეს ამბავი პირველად შენ გითხარი, ჩვენ ორმა ვიცით და კიდევ ცაში ღმერთმა. თუ დამიჭერენ, შენი გაცემული ვიქნები, თუმცა არც ციხის მეშინია აწი და არც სიკვდილის, ჩემი გასაკეთებელი საქმე გავაკეთე და ამით ათობით ქალიშვილის ნამუსი გადავარჩინე, ესეც დიდი საქმეა.

მეორე დღეს საკუთარ „პოზედასთან“ მოკლული თომამე იბოვეს, შეიქმნა ოპერატიული ჯგუფი ამ მკვლელობის გამოსაძიებლად, მაგრამ არაფერი გამოუვიდათ, ისინი ალბათ ახლაც ეძებენ თომადის მკვლელს, მაგრამ ვინ იფიქრებს მგელს კრავი წააკლავდა თავის უნამუსობასთან. არაფერი რომ არ გამოუვიდათ, გამოძიების ოქმში ჩაწერეს, პურმარლის შემდეგ ვილაცას მოუკლავსო. ვის? ეს საიდუმლო დღემდე გაუხსნელი დარჩა.

გაზეთში თომადის ნეკროლოგი რომ წავიკითხე, სიცოლი ამიტყდა. ქალაქს რამდენი ცოდვის დაფარვა შეუძლია. წერდნენ: ჩვენს რიგებს გამოაყლდა შესანიშნავი კომუნისტი, მოქალაქე, მამულიშვილი, ჩეკისტი, პატიოსანი ადამიანი, რომელმაც მთელი შეგნებული სიცოცხლე მშობელი ხალხისა და სამშობლოს სიყვარულს მოახმარა. აქვე ნუსხა იყო „დამსახურებისათვის“ მიღებული ჯილდოებისა და ბოლოს მისი ნათელი ხსოვნა დიდხანს დარჩება მეგობრების გულშიო.

ხედავ ჩემო ჯუმბერ, საიდან მოდის ჩვენი ქვეყანა? ვინ პატრონობს ხალხს და ვისი იმედით „ვაშენებთ“ მომავალს? ახლა კიდევ მეტყვი უნამუსო ქალი ხარო?

— მე ეს არ მითქვამს.

ჩემზე ასე ამბობენ, ახლა დაეშორდეთ, ჩემს შესახებ ყველაფერი იცი, არაფერი დამიმალავს, ღმერთის წინაშე მართალი ვარ.

გაოგნებული დავრჩი, ნაზიბროლა მკერდზე მომეკრა და ატირდა.

— შენ მართლა საცოდავი ყოფილხარ, გოგო, მაგრამ ვაჟკაცი, ამას ყველა ვერ მოიმოქმედებდა. ბარაქალა შენს ქალობას, რა უშიშარი და გაბედული ყოფილხარ. აი, თურმე ასე სუსტ არსებას რა შეუძლია. — ვთქვი და ნაზიბროლას ჯერ ხელებზე ვაკოცე, მერე ტუჩებზე. როგორ გაბედე — ვიმეორებდი.

— შურისძიება არწივის ფრთებს გამოგაბამს. განსოვდეს სიტყვა არ წამოგცდეს, მეყოფა ამდენი ტანჯვა, ხომ იცი რა დროში ვცხოვრობთ, ჯანდაბას ჩემი თავი, მთელ ნათესაობას აიკლებენ, ამ ამბავს ათასგვარ კუდს გამოაბამენ და ყველას ციმბირში უკრავენ თავს. ვიმეორებ, შენ პირველი ხარ, ვისაც ჩემი მწარე ცხოვრების ფურცლები გადაეგულა.

— რატომ ქენი მერე, არ ჯობდა გულში დაგემარხა?

— არა. შენ მიყვარხარ. ამიტომაც გაგანდე. ახლა წადი ჩუმბერ, იცოდე შენ ის ბიჭი ხარ, დღემდე რომ მიყვარს.

— სახლამდე მიგაცილებ.

— არ მინდა. წადი, უკვე დააგვიანე. — თქვა და ვარდისფერი ტუჩებით ლოყაზე მაკოცა.

ორი კვირა გავიდა ამ შეხვედრის შემდეგ, სულ ნაზიბროლა მახსოვდა. საწყალი გოგო, ჭერ კარგად არ დაქალბუღლა და რამდენი უბედურება გადაუტანია, პირდაპირ დაუჭერებელია, რაც მიაშობო შველივით ქალიშვილმა, როგორ გაბედა ურჩხულთან შეხმა და ამ მკაცრი საქციელით რამდენი ქალიშვილი იხსნა, ვეფხვის გული ჰქონია ამ პატარა გულწითელას, როგორ გაბედა, არ მასვენებდა ნაზიბროლას თავგანწირვის ამბავი...

„წითელ“ ოთახში ჭადრაკს ვთამაშობდი, მორიგე შემოვიდა, ჩემი გვარი იკითხა.

— მე ვარ.

— მშვენიერი ქალიშვილი გეძახის, რკინის კარებს იქით დგას, შენ გელოდება.

იქვე სამორიგეოსთან ნაზიბროლა იდგა, გედივით თეთრი ყელი მოვლერებინა, მხარზე თეთრი ჩანთა ეკიდა, რომ დამინახა, გამიღიმა, ზელი დამიქნია, ოდნავ ღელავდა, მორიგემ საშვის გარეშე გარეთ არ გამიშვა, ქალიშვილი რკინის მესერს თვითონ მოადგა. — გამარჯობა ჯუმბერ.

მეც მივესალმე, მორიგეს შევეხვეწე, კაცი არა ხარ, გამიშვი, არსად არ წავალ. სირცხვილია-მეთქი.

თავი მოიკლა და არ ქნა. შეწუხდა ნაზიბროლა, მერე ახალგაზრდა ჯარისკაცს გაუღიმა და ჰკითხა:

— შეყვარებული გყავთ?

— კი. — ღიმილით უპასუხა ჯარისკაცმა.

— მერე არ გრცხვენია? შენი სატრფო რომ გეწვიოს და მასთან ახლოს არ მიგიშვან, გავიზარდება?

— არა.

— ჰო და გამოუშვი მაი ბიჭი ერთი წუთით, ამისთვის არავინ დაგიჭერს. პატიმარი ხომ არაა, გამოუშვი, გამოუშვი! მოვეფერები და წავალ.

მორიგე უცებ გამოიცვალა, რკინის კარი გამიღო და მოკლედ მითხრა: — წადი!

მეც ნაწილს გარეთ გავედი, ნაზიბროლა პალმასთან იდგა, მივუახ-

ლოვდი, როგორ უხდებოდა ვარდისფერი კაბა, ზღვისფერი დიდოვანი თვალები, ოდნავ მოწყენილი ჩანდა, ბამბუკის სკამზე წამოვსკუდნით, ქალიშვილი თვალებს არ მაშორებდა, რაღაცა აწუხებდა.

— ნუ გეშინია, არავის გაუფხმელ იმ საიდუმლოებას.

— რა საიდუმლოებას? — გაუკვირდა.

— შენ რომ გამანდე.

— ო, მაგი სულ არ მაწუხებს.

— ხასიათზე ვერა ხარ. ვინმემ გაწყენინა?

— არა. სამ დღეში აქედან მიდიხართ, შენ ალბათ არ იცი.

— სად? — გამიკვირდა.

— რუსეთში.

— შენ რა იცი?

— ვიცი. მე ყველაფერი ვიცი.

— როგორ, ჩვენ არაფერი ვიცით და...

— არც გეტყვიან. მე კი გავიგე.

ნაზიბროლამ ჩანთაში ხელი ჩააცურა, ხუთასი მანეთი ამოიღო: — წაიღე, დაგჭირდება.

მე თავი გავიქნიე; არ მინდა. — ცივად ვთქვი.

— წაიღე. მე უკვე ვმუშაობ, სხვაგვარად არ იფიქრო, ამ ქალაქის ოფლის სუნი ასდის.

— სად დაიწყე?

— სამკერვალო ფაბრიკაში, კაბებს ვკერავ.

— ეს კარგი საქმეა. — შევაქე.

— ახლა საერთო საცხოვრებელში ვარ, ბინას მპირდებიან.

გამიხარდა. ფული არ გამოვართვი, არც მინდოდა, თუ მართლა რუსეთში გვიკრავდნენ თავს, ორი საათით ჩავიბრუნდი სახლში.

— შენ კეთილი ხარ ნაზიბროლა, კეთილი და მშვენიერი, სამწუხაროა, რომ არ გავიმართლა, მაგრამ ყველაფერი არაა დაღუპული, დრო ყველაფრის მკურნალია, გათხოვდები, შეიღები გეყოლება, შენგან კარგი ქალი და დედა დადგება.

— არასოდეს! — თქვა და ცივად შემხედა. მერე გამიღიმა და ჩაილაპარაკა. — ალბათ მეტს ველარ შევხვდებით.

— რატომ?

— ხომ გითხარი, სამი დღე და აქედან წახვალთ.

— ეს ჭორია.

— მე ჩემი გითხარი, აი ნახავ თუ ჭორია. — ნაზიბროლამ ისევ გამომიწოდა ფული, მაგრამ არც ახლა გამოვართვი.

— ნუ მაწყენინებ. — შემეხვეწა. — წაიღე, დაგჭირდება.

— არა უშავს, ფული არ მინდა, შენს კეთილ ღიმილს კი წავიღებ.
ნაზიბროლას გაუხარდა, თლილი თითებით ჩანთაში ისევ ჩაიღო ფული და წავიდა. ეწყინა. მიმავალმა უკან მოიხედა, ხელი დამიქნია, გამიღიმა და თვალს მოეფარა.

— რა გოგოა. — თქვა მორიგემ. — ალბათ ძლიერ უყვარხარ.

— არც ისე.

— მე დავინახე, როგორ გიღიმოდა. ბედნიერი ხარ, ამ ანგელოზის პატრონი აქ გალიაში უნდა იყოს გამომწყვდეული?

მართლაც მესამე დღეს წამოგვშალეს, ეშელონში შეგვრეკეს ისე, რომ სახლშიც ვეღარ მოვასწარი ჩასვლა, ყველაფერი ისე მოხდა, როგორც ნაზიბროლა ლაპარაკობდა, ყველაფერი სცოდნია, მე კი არ დავიჯერე, საიდან გაიგო, ნეტავი, სად მიგვრეკავენ, ალბათ შუა რუსეთში.

ეშელონის გასვლას ცოტა აკლდა, როცა ჩემთან ქუთაისელი ბუდე ვარდოსანიძე მოვარდა და კონვერტი გადმომცა, შიგ პატარა წერილი და ხუთასი მანეთი ჩაედო ნაზიბროლას. „მშვიდობით ჯუმბერ, ჩემო პირველ და უკანასკნელ სიყვარულო. არ დამიჯერე, კეთილ მგზავრობას და წინ კეთილ დაბრუნებას გისურვებ“. ნაზიბროლა.

— სადაა ახლა ეს გოგო? — ვკითხე ბუდეს.

— მოვიდა, შენ გიკითხა, კონვერტი გადმომცა და წავიდა. მეტი არაფერი ვიცი. მოწყენილი და ძალზე აღელვებული ჩანდა.

ნახევრად ღია ფანჯარას მივაწყდი, ეშელონი დაიძრა, უცებ ნაზიბროლას ლამაზი სახე დავინახე, ყინწვისის ხატს ჰგავდა, ვერ მხედავდა, პაწაწინა ხელებს მაინც იქნევდა, თეთრი ხელთათმანი უხდებოდა.

— ნაზიბროლა! — დავიყვირე, მაგრამ ქალიშვილის ნაღვლიანი სახე არ შეტოკებულა, ვერ გაიგონა, ისევ ხელებს იქნევდა, ხმა ვერ მივაწვდინე, ცარიელ ბაქანზე დარჩა, ალბათ ტიროდა, რა ვიცი; ყოველ შემთხვევაში, ასე მომეჩვენა. მატარებელმა სვლას უმატა, ნაზიბროლა ისევ იქნევდა ხელებს, ბოლოს გაუჩინარდა.

დიდი დრო გავიდა ამ შეხვედრის შემდეგ. სამხედრო ბეგარა რუსეთში მოვიხადე, სოფელში რომ დავბრუნდი, ნაზიბროლა მოვიკითხე; ზოგი ამბობდა რუსეთში წავიდა, გათხოვდაო, ზოგი მოკვდაო, ნათესაგები საერთოდ აღარ კითხულობდნენ, ახარებდათ კიდეც ნაზიბროლას ასე გადაკარგვა, ზოლო უფრო ახლობლები ლანძღავდნენ, თავი მოგვჭრა, გაბოზდა, ქუჩის კახბა გახდა, ბიძამისმა მოკვლა დაუპირა თურმე და გაიქცაო.

სამკერვალო ფაბრიკაშიც მივედი, ნაზიბროლა მოვიკითხე, კადრებში მითხრეს, ჩინებულად მუშაობდა, მაგრამ ერთ დღეს გაქრა და სადღაც დაიკარგა, მეტი არაფერი ვიცი.

ნაზიბროლა არც მკვდარი და არც ცოცხალი აღარ უნახავთ თვალით, თუმცა მისი ასავალ-დასავალიც არავის უკითხავს და უძებნია, მისი სახელის გახსენებაც არავის უნდოდა.

ნამდვილი ამბავი მე ვიცოდი. ეს შემთხვევით გაუბედურებული ქალიშვილი არაკაცის ავადმყოფურ ძალადობას შეეწირა, რომელსაც საკადრისი პასუხი ვასცა, განა კახბა ასე მოიქცეოდა? თავს სამსხვერპლოზე დადებდა? არა!

ნაზიბროლას მოთხრობილი ამბავი მოსვენებას არ მაძლევდა, თვალწინ მედგა ქალიშვილის ნაღვლიანი, მაგრამ ამაყი სახე, ყურებს ტყვიასავით ხვდებოდა მისი სიტყვები: — შენ მიყვარდი, ის შემთხვევა რომ არა, ვინ იცის ჩემგან კარგი დედა დადგებოდა, კარგ შვილებსაც გავუზრიდი საქართველოს, მაგრამ ახლა რაღა დროს ამაზე ფიქრებია, ხომ დაიჯერე, საიდან მოვდივარ, არც დავცემულვარ ქვეყნის თვალში, ბედის მსხვერპლი ვარ და არა ხორციელი ავსულობის.

— მჯერა, ახლა ყველაფერი ვიცი. — ვეუბნებოდი.

— ხომ უნდა ამელო სისხლი?

— კი, ნამდვილად, მეც ასე მოვიქცეოდი, თუ შენი დიდი გული და ბისყოფა მექნებოდა.

— სხვებიც გადავარჩინე, არა?

— კი, კი. ვინ იცის რას მოიმოქმედებდა კიდეც ის ოხერი, ვინ შეუღლიდა ხელს.

— ჯუმბერ, ისეთი ადამიანები უბედურებია თუ ავადმყოფები?!

— ერთიც და მეორეც. უფრო ავადმყოფობაა აგი.

— რა ბედნიერი ვარ.

— შენ? რატომ?

— რომ შეგხვდი. ჩემი თვალები გეძებდნენ.

— მართლა?

— ასეა. ახლა წავედი. და წავიდა.

ამ წასვლიდან ორმოცი წელი ვატარე გულში ჩუმად ნაზიბროლას მონათხრობი. ფიცი მივეცი, არც გავტეხე, თუმცა ამ წლების მანძილზე მძიმე ტვირთად მაწვა იგი. მინდოდა, მოთხრობა დამეწერა. ყველაფერი ცოცხლად წარმომედგინა: ის შეხვედრა, შავი ზღვის პირი, ნაზიბროლას ღიმილი, ტკივილი, სიყვარული, ცრემლები; ყველაფერი, ყველაფერი, მაგრამ ვერ გავბედე ლაღატი, იქნებ ცოცხალია, იქნებ შორიდან მითვალთვალებს, რომ გამოჩნდეს და მითხრას: — შენც გამწირე? — მაშინ?

ბოლოს მაინც გავტეხე სიტყვა. მაპატიე ნაზიბროლა. ეს მოთხრობა იმ შენი კრილობების გახსენებაა, ჩემი სულის მალამოც. მეტი ვეღარ

ჯზიდე მძიმე ტვირთი, მინდოდა შენი მწარე ცხოვრების გადარჩენა. შენი
ნამკრალი თვალების შუქის გამონათება, რომ შვება მეგრძნო. ნაღველი
გამეფანტა და სადღაც წმინდა სალოცავში შენთვის ერთი სანთელი ამენ-
თო, მადლობა მეთქვა იმ ბავშვური სიყვარულისათვის, რომელიც შენ
გამახსენე და კოკორივით გადამიშალე. ეს შენგან გავიგე, რაოდენ მყარი
და უკვდავი ყოფილა ბავშვობაში გაცდილი სიყვარულის ძალა და რა
მტკივნეული მისი დაკარგვა.

ახლაც მესმის შენი ნათქვამი: — ხომ გავიგე საიდან მოვდივარო. განა
მარტო შენ? ჩვენი თაობა იმ ჯოჯოხეთიდან მოვდივართ, როცა
მე ვარ და ჩემი ნაბადი მეფობდა, როცა ომი იყო და რეპრესიები, როცა
სიძულვილმა, შურმა და განუკითხაობამ ქვეყანა მოიცვა, ჩვენ ყველა
იქიდან მოვდივართ, შენც, მეც, ყველა... ჩვენ არ გვქონია ერთი ბედნიერი
დღე, შიშის ქვეშ ვიზრდებოდით, ჩვენ ის გვიყვარდა, რაც გვეზიზღებოდა
და ის გვძულდა, რაც გვიყვარდა. ჩვენს ჭკუას, გონებას, ბავშვობას, სი-
ჭაბუკეს სხვები განაგებდნენ. განა იმას რაც შენ მოიმოქმედე, ყველა
წესძლებს? შენ ბავშვობა ძალად წაგართვეს და არ აპატიე. დღემდე
ვფიქრობ და ვერ გამიგია, — პატარა მკერდში რამხელა გული გქონია, ჩიტი
მეგონე და თურმე ვეფხვი ყოფილხარ, პაწაწინა ხელები შავი ურჩხულის
წინააღმდეგ შემართე, მკვდარი თვალთ არ გენახა და მკვლელობა
ჩაიდინე, — ძვირად დაუჯინე არაკაცს ნამუსის უღმერთოდ გათელვა, და
ეს მაშინ, ჯერ კიდევ უმწეომ, უნაზესმა...

ეს კითხვები დღემდე მაწვალებენ, მაგრამ პასუხი ერთია — შურის-
ძიება.

ღმერთო, მაღალო, რა არ ხდება ამ ცოდვილ წუთისოფელში, რა
მკაცრი და დაუნდობელია ხანდახან იგი, მაგრამ ნუგეშად ის გვეყოფა,
რომ შენ, დიდო უფალო, ყველაფერს ხედავ, ეს რომ არა, ქვეყანა დაიქ-
ცოდა და ადამიანებიც გადაგვარდებოდნენ!

* * *

შენი ბორკილი გასაკვირველ
დამედო ხატრის ცეცხლივით წმინდა.
ამ წამებაში თუ ვარ პირველი,
მაშინ ყოველი პირველი მინდა.
პირველი მინდა!
ყოვლად ყოველი
გავითავისე დიდი ხანია.
პირველი არის სვეტიცხოველი,
ჩემი ვარძია და ბეთანია.
პირველი არის დედათა ენა,
პრომეთეოსის ციური ცეცხლი.
პირველი მინდა, ვით წამოფრენა
საგაზაფხულო პირველი მერცხლის.
პირველი არის, როგორაც ღმერთი
სამშობლო, მამის კერა და ჭერი.
ჩვენი სიცოცხლე ერთმანეთს ერთვის
და უკვდავებაც ესაა ერის.
ეს უკვდავება გასაკვირველი
არის ამურთა ამური წმინდა.
მისთვის თუ მერგო ტანჯვა პირველი,
მაშინ სიკვდილიც პირველი მინდა.

თქვენი მამისტრო

მოვედი თქვენთან ახლა, ასეთ დროს—
აჭრილი დაფნის სულ ერთი კონა.
თქვენი მოყვასი, თქვენი მამისტრო,
თქვენი მორჩილი და თქვენი მონა.
მოვედი თქვენთან ღვთიური ნებით
და სიყვარულის ათავთაგვებით,
როგორც ირემი ქორბუდა რქებით
თქვენი წალკოტის ტევრში გავები.

თქვენი თვალების ცეცხლში ფეთდება
ჩემი დაღლილი სულის ხატება.
გზები, რომლებიც თქვენთან ერთდება,
ყველა სიმაღლეს აღემატება.

მინდოდა თქვენსკენ ქარზეც გამესწრო
როს გესწრაფოდით გულგანახური.
და, პა, თქვენთან ვარ თქვენი მანეტრო,
თქვენი მონა და თქვენი მსახური.

1990

წვიმის მეფურად

გალაკტიონს

წვიმის მეფურად.

ასე წვიმდა,
როს ბათუმში დადიოდა გალა.
როცა სვამდა ყველაწმინდას
და ცად ლოცვებს აღავლენდა ვალად.
როცა ბროლზე სუფთა ცვარი
ცინცქილებდა ოჯალეშის ფერი,
როცა ვნების იღებოდა თეთრი კარი
და ამურებს შემოჰყავდათ მერი.
ასე წვიმდა,
ასე წვიმდა და აწვიმდა
ქარვის სანთლებს, ღამით დანადგენთებს.
გალა სვამდა პოეზიის ყველაწმინდას
და ალავერდს აწოდებდა ღმერთებს...
დოქის ტარზე ეშმა იჯდა
წვიმისა და ალერსიან თრობის.
გალა სვამდა ყველაწმინდას
სიმაღლისას არწივის და ორბის.
ასე წვიმდა.

ჩუმჩუმებდნენ ჩამურები,
წვიმას ედო ჩახჩახა მზე ვალად.
მოდლიდნენ დიონისეს ამურები
და გულდაგულ მასპინძლობდნენ გალას!

1990

ლამაზი ქალი

„ლამაზი ქალი მაინც სხვისია“

ჯ. ქათამაძე

ლამაზი ქალი მაინც ჩემია
ყველა დროის და ყველა ასაკის.
ლამაზი ქალი თავს მირჩევნია
რაც თავისთავი მახსოვს, მას აქით.
ლამაზი ქალი მაინც ჩემია
უკვდავი წიგნი მშვენიერების,
ლამაზი ქალი თავს მირჩევნია,
ვით შემოქმედი ბედნიერების.
ლამაზი ქალი ღმერთის გენია,
გენის ნათელი, არსობის არსი.
ლამაზი ქალი მაინც ჩემია,
ისაა, ვინაც ამივსო თასი,
ვინაც შემასვა მზე მითითური
და მიწილადა რაიც მეწადა,
ვინც მომანიჭა ძალა ღვთიური
ყველა ბორკილის დასალეწადა.
ლამაზი ქალი მაინც ჩემია,
ყველა დროის და ყველა ასაკის,
ლამაზი ქალი თავს მირჩევნია,
რაც თავისთავი მახსოვს, მას აქით.

1990

დრო მოდის...

დრო მოდის, როგორც ლამაზი ქალი
ულ სხვა გულით და სულ სხვა

გენებით,

სხვა როსინანტით და ბუცეფალით,
სხვა მერანით და ლურჯა ცხენებით.

მოაქვს სიახლე, მოაქვს სიძველე
და ნაკადული სადღაც მდორდება
და წინაპართა ჩუმი საძვალე
დაუნდობელად გვიახლოვდება,
აფსუსს!..

* * *

ნამარხულების გიმზერ თვალებით
გსვამენ და თვალნი ვერა ძლებიან.
ისევ და ისევ ახალ ვალებით,
ახალ შეხვედრით იმოძღვრებიან.
ისევ უძღების გიმზერ თვალებით,
როგორც ღვთაებას — ბრძენი ალონი.
არ ვნებიანი შავი ქალების
შავი წუხილი და ეტალონი.

1991

კოცნა

კოცნა არის ხელოვნება ნდომის,
კოცნა არის ხელოვნება სურვილის,
კოცნა არის განაზება ღომის,
სხივი მზისა, სულში ჩამოწურვილის.
კოცნა არის მიუწვდომის წვდომა,
სწრაფვა სულის, გონების და სხეულის.
კოცნა არის ღვთაებრივი ნდომა.
ნატვრის ნატვრა სულში ამორხეულის.
კოცნა იგი სულო ჩემო არის

თავისთავში ამაღლება ღმერთამდე.
კოცნა არის განაზება მთვარის,
სხივის^ს თრთოლვა ჩრდილის გადაკვეთამდე.
კოცნა იგი ხელოვნება არის, —
გულისგულში ამონთება ხვამლისა.
კოცნა არის სურნელების კვამლი,
მაგრამ ზოგჯერ... თვალში ცემა კვამლისა.
და ის მაინც უმეტესად არის
ბგერწერა და ფერწერა და იმედი, —
განაზება ლომისა და მთვარის,
დიდი ძაბვა დაწყებული მცირეთი.
დიდი ტალღა, დაწყებული ზვირთით,
საუკუნე, ერთი წუთით ჩავლილი.
კოცნა არის ყრუანტელი კვირტის
და მერე კი — აფეთქება აპრილის.

1990

ს ა ს ი მ ვ ა რ უ ლ ი

ქურდობის ნიშნად მომჭერთ ნეკი,
დამსაჯეთ, როგორც ყივჩაღს შეფერის,
მიწოდეთ ძერა, დამცემი ლეკი,
თუ გინდათ კიდეც — მგელი ბებერი.
ავიტან ყველა სიმძიმის ძელქვას
თუნდ გაწყრეს ღმერთი არსთა მხლებელი,
ოღონდაც ვიყო, ოღონდაც მერქვას
ამ ქალიშვილის გამტაცებელი!

1991

„ს ა შ კ უ ნ ა“

ჩუმაღ და ოხვრით ვირჩევი ნიღბებს...
ბრბოს ღრიანცელი,
„ჩვენ გავიმარჯვებთ!“ — ველარ მამუვიდებს.
ვილაც ჯიბეში რაღაცას იღებს,
ვილაც ხმას იღებს:
ვილაც ღვას უხმოდ და მიმზერს უნდოდ...

მომწყინდა მუშტის გულზე ბრავუნი.
მედალოსანთა ქება და წყება...
შემოძარცვული დაფნის გვირგვინი
ეკლად იქცევა!

ხორხოცი ისმის, ვნებათა კვნესა,
საწუთრო კარებს ტრიალით მიღებს...
ტვინგამომშრალი კვლავ ვდგევარ უხმოდ
და ვირჩევ ნიღბებს....

1989

„ნ ო ს ტ ა ლ გ ი ა“

დიდების საძებრად წავხეტიალდი,
ზურგს უკან მესმის ურცხვი გინება
გიჟების ღრიანცელს ველარ გავუძალდი,
პერც გიჟურ დინებას...

ისმის სიგიჟის უვერტიურა,
შხამის ფილა მე ველარ მოვსვი,
სულში მიძვრება როგორც სატანა,
თეთრი ტარკოვსკი...
ნისლებით,
ტაძრებით,

მაგთუღსლართებით,
სანთლებით, სანთლებით, სანთლებით,
მძინარე ღმერთებით,
მთვლემარე ხატებით და მკვდარი ლექსებით...

დიდების საძებრად წაგხეტილდი,
რომ დავმალდი ფურთხს და გინებას...
ვერ შევწვდი თაროზე დადებულ დიდებას,
— დრომ ასე ინება...
საწუთრომ ჩურჩულის ცოდვით შემმოსა,
რომ ვეღარ მელოცა...

1989 წ.

„მ ა ც ა ლ ე თ ი !.“

სიზმარს ოცნებით გამოვედევნე,
ეჭვები ხვნეშით დავცალე,
ცხოვრებას ხასიათს გამოვუძებნი,
ოღონდაც ცოტა მაცალეთ!..
გამწარებული — დამშვიდებული, დავცხრი,
რად ამიხირდა ეჭვი საქალე;
მოვინათლები უბიწო ბავშვი,
ოღონდაც ცოტა მაცალეთ!..
დარდი და ტკივილი დაჭამენ ერთმანეთს.
ოღონდ თქვენ სიბნელე გადამაცალეთ,
ერთხელაც მე ჩემს გზას ვიპოვი,
ღმერთმანი,
ოღონდაც ცოტა მაცალეთ!..
სიწმინდეს ვნატრულობ,
სიმართლეს დავეძებ,
ბრმასავით ვსავსავებ, ვბარბაცებ:
ბედნიერ ღიმილს გავიფენ ბაგეზე,
ოღონდაც ცოტა მაცალეთ!..
დახავსებული ნიღაბი მიღებე,
ერთხელ ხომ ვთხოვე ვასალებს...
— მოვკვდები!
— მერე?
— სიმშვიდე იქნება!
ოღონდ სულ ცოტა მაცალეთ!..

1987

ქარიბდასაკენ მიმაქანებს ჩემი მერანი!
ჩემი მერანი, როსინანტი თუ, ბეცევალი?!.
დამიგვიანდა, ვერ მიშველის უკვე ვერავინ,
და ვერც უფალი...

ძველი ჭრილობა ისევ მწარედ მეწვის,
ზურგს უკან სატანა ისევ მიკიეინებს.
მიტხარი, გიჟივით ვის ებრძვი.
ვის ებრძვი,
ვის ებრძვი, ქარის წისქვილებს?..

გზად მიმაცილებს ძველი მელოდია,
ყურში ჩამესმის ძველი მონოლოგი...
ვისთვის ცხოვრება კვლავაც პროლოგია,
ვისთვის ეპილოგი...

ჩემი კივილი ბრბოში შთაინთქა,
ეს ხმა არ იყო მკაზხე და მკაცრი...
იქნება ვინმემ გულში ჩაითქვა,
ჩემი გაკიცხვა სამყაროს თვალწინ?!

ექსტრემისტულიაო, მითხრეს...

დამღალა ტანჯვამ, შურმა და ჭორმა.
სისხლის თქრიალმა სიძვის ბეზღებით
და უნებლიეთ წამომცდა ცოდვა,
— აღამის მოდგმავ, მე მეზიზღები!..

მორჩილების და სიყალბის გამო,
მრუშობისათვის ცივი გონებით!
თქვენ კი არ კაცობთ,
თქვენ კაცა-კუცობთ!
ღირსნი ხართ ყველას გერჩევთ მონები!

ვობში მძაღე სუნია მძორის!
აქ კვლავ ჯირითობს მოწითლო რაში...
იცხოვრეთ მშვიდად კაცუნებს შორის
მქუხარე. ტაშით,
მქუხარე ტაშით!

რას გახდებო უქმე ჩივილით,
— მიქირქილებენ ზურგში ქალები
და მიცრემლდება ჩუმი ტკივილი
ოიდიბოსის ბნელი თვალებით.

1990 წ.

ჩვენ სმოჰიება გჰინდა! ანუ დაჰარგუდი სმოჰიების ჟჰონიკა

(ორი თავი რომანიდან).

3.

ჩვენი სკოლა სოფლის ცენტრში იდგა ორი საფეხურის სიმაღლეზე. ქვეშ გოჭებისა და ქათმების მეტი ვერაფერი ძვრებოდა. იატაკს იშვიათად რეცხდნენ და მზიან ამინდში საკლასო ოთახში წითელი ტალახის მტვერი ტრიალებდა. შენობა კრამიტით იყო დახურული, ზოგან ხავსიც კი მოდებოდა, ზოგან ქარს, თუ თოვლს კრამიტი დაეცურებინა და წყალი ჩამოდიოდა. ჩამონაჟონი წყლისაგან კედლები ჩამოშავებული იყო. ფანჯრები და კარები ძნელად იკეტებოდა და ზამთარში ცივი, ხოლო ზაფხულში ცხელი ქარი ქირქილებდა. კედლებზე ლენინისა და სტალინის სურათები ეკიდა—კარგ ჩარჩოში ჩასმული, რომელი კუთხიდან არ უნდა შეგეხედა, მათი მზერა თვალებში გვხვდებოდა და გეგონებოდა, გვითვალთვალებნო.

სწავლება ორ ცვლად მიმდინარეობდა, უმცროს ლასელები დილის, ხოლო უფროსკლასელები საღამოს ცვლაში მეცადინეობდნენ. სკოლის დირექტორი საკმაოდ მოხუცებული იყო, კოხტად გაკრეჭილ წვერსა და ჟილეტს ატარებდა. ჟილეტის ჯიბეში საათი ედო და ძეწკვის ერთი თავი დილზე ჰქონდა გამოზმული. ამბობდნენ, პეტერბურგის უნივერსიტეტი აქვს დამთავრებულიო. მოგვიანებით ისიც გავიგე, თბილისიდან ყოფილა გამოქცეული და თავს სოფელს აფარებდა. პროფესიით ბიოლოგი იყო, მაგრამ სკოლაში სამ საგანს ასწავლიდა — ქართულს, რუსულ ენასა და ლიტერატურას და ბიოლოგიას. ზოგჯერ ისტორიის გაკვეთილსაც ატარებდა. საუბარში, მით უფრო კამათში ჩაბმა არ უყვარდა, არც საკუთარი აზრის გამოთქმა, გვერდს უვლიდა სახელმწიფოებრივ საკითხებზე პასუხის გაცემას.

— პირველკლასელები მარჯვნივ დაეწყევო! — თქვა მან.

დედამ ჩემს ტოლ ბიჭებში ჩამაყენა, ჩვენი სოფლის ბავშვები

იყვნენ, კარგად ვიცნობდით ერთმანეთს. მაგრამ გაკვეთილებში ვერც ერთ-
ბის მოლოდინში გასუსულები ვიდექით, ყველა ველოდით, რა მოხდებო-
და. დირექტორს გვერდით ახალგაზრდა ქალი ედგა ჟურნალით ხელში.
ალბათ, ის იქნება ჩვენი მასწავლებელი-მეთქი, გავიფიქრე, ასეც დარჩა.
ახალგაზრდა ქალმა წინ მდგომ ბავშვს ხელი მოჰკიდა და მოგვიბრუნდა:

— აბა, ბავშვებო, შევიდეთ საკლასო ოთახში!

კარგი, სასიამოვნო ხმა ჰქონდა. თმა კარგად ჰქონდა დავარცხნილი და
უკან ბაფთით წაქრული. მუქი ფერის კაბა ეცვა, თითქმის კოჭებამდე,
თეთრსაყელოშემოვლებული. ჯერ ბავშვები შეგვიშვა საკლასო ოთახში,
შემდეგ თვითონ შემოვიდა და კარი მიხურა.

— დასხედით! — გვითხრა მან.

ვის სად მოგვიხდა დაჯდომა, იქ დავეჯექით. მასწავლებელმა საკლა-
სო ჟურნალი მაგიდაზე დადო და გადმოგვხედა. მე სიმაღლით არც ისე
გამოვიჩრდიოდი და მეორე მერხზე დამსვა, ასე გადააჯგუფა სხვებიც
და გვითხრა, თითოეულმა თქვენ-თქვენი ადგილი უნდა იცოდეთო. მერე
სია ამოიკითხა და ოთახში გაიარ-გამოიარა, საუბრის დაწყება უნდოდა
და რატომღაც ეძნელებოდა. ბოლოს ჩვენსკენ შემოტრიალდა და თქვა:

— ბავშვებო, ეს არის თქვენი საკლასო ოთახი. მე ქეთევანი მქვია
და დამიძახებთ ქეთევან მასწავლებელს! — ბელადების სურათების
ქვეშ გაჩერდა და ისევ მოგვიბრუნდა, — აბა, ვინ იტყვის, ვისი სურათები
ჰკიდია ჩვენს საკლასო ოთახში?

ყველანი შევიშმუშნეთ.

— არ იცით, გასაგებია, — ისევ გაიარ-გამოიარა მერხებს შორის,
— ბავშვებო, დაიხსოვით, ეს არის პროლეტარიატის დიდი ბელადი
ვლადიმერ ილიას ძე ლენინი, მან დაამხო მეფის რუსეთის მთავრობა და
დაამყარა მუშურ-გლეხური სახელმწიფო. დედამიწის ერთ მეექვსედზე
ხალხს მოუტანა თავისუფლება, იგი ჩვენი მამა და მასწავლებელია. ამხა-
ნაგმა ლენინმა გვიანდერძა „სწავლა, სწავლა და კიდევ სწავლა!“ ლენინს
უყვარდა ბავშვები! შემოიღო საყოველთაო სწავლება. გახსნა ბავშვთა ბა-
გები, საბავშვო დაწესებულებები, სკოლები, უმაღლესი სასწავლებლები,
რომლის კარები ყველა თქვენგანისათვის ღიაა. ძია ლენინი გარდაიცვალა
1924 წლის 21 იანვარს, მისი ცხედარი ასვენია მოსკოვში, მაგზოლუქში.
მას საბჭოთა ხალხი სათუთად უვლის, მისი სახელი ძვირფასია თითოეუ-
ლი ჩვენგანისათვის. ბავშვებო, ადექით და ერთწუთიანი დუმილით პა-
ტივი ვცეთ მის ხსოვნას.

ავდექით, ხელები დაუშვით და პატივი ვეცით მის ხსოვნას.

— დასხედით! — გვითხრა ქეთევან მასწავლებელმა და განაგრძო, —
ლენინის დიად საქმეებს დღეს წარმართავს მისი თანამებრძოლი, დიდი

ბელადი იოსებ ბესარიონის ძე სტალინი. — და იგი სტალინის სურათს მიჰჩერდა, — იგი ქართველია, ჯულაშვილი. სტალინი მას ლენინმა შეარქვა. სტალ — რუსული სიტყვაა და ნიშნავს ფოლადს. აი სწორედ მისი ფოლადისებური სიმტკიცის გამო მას ლენინმა სტალინი უწოდა. დღეს ამხანაგი სტალინი უდგას დიდ საბჭოთა ქვეყანას სათავეში. მისი ზრუნვა და ყურადღება ყველგან იგრძნობა, — სურათს მოშორდა და მაგიდასთან გაჩერდა, — ბავშვებო, კარგად დაიხსომეთ მათი სახელები. მაიგან ისწავლეთ, როგორ უნდა იშრომოთ და იბრძოლოთ უკეთესი მომავლისათვის, ერთგულება ქვეყნისა და ხალხისადმი. მათი სურათები თითოეულის ოჯახში უნდა ეკიდოს. თქვენ, ბავშვებო, შეიძინეთ მათი სურათები და თქვენს საწოლთან დაკიდეთ, ან იქ, სადაც სამეცადინო მაგიდა გექნებათ! შეგამოწმებთ და თუ რომელიმეს ოთახში მათი სურათი არ აღმოჩნდება, ნიშანს არ ვაღირსებ! სად შეიძლება ბელადის სურათების შეძენა?... წიგნის მაღაზიაში. თუ რაიონში ვერ ნახოთ, ნაცნობს დააბარეთ და ქალაქიდან ჩამოგიტანთ. გასაგებია?

— კი! — ერთხმად წამოიძახა კლასმა.

საუბარი დიდ ბელადზე ამით არ დამთავრებულა, ყოველდღე და ყოველ გაკვეთილზე მასწავლებელი დიდი სიყვარულით წარმოთქვამდა მათ სახელებს. მათ სახელებს უკავშირებდა ენის სწავლებას, არითმეტიკულ ანგარიშს, ბუნების გარდაქმნას, თითოეული ოჯახის ზვალინდელ დღეს. ზოგჯერ ფეხზე აგვაყენებდა და რამდენიმეჯერ ხმამაღლა გავამეორებინებდა მათ სახელებს. მერე ლექსიც გვასწავლა სტალინზე. და დაგვარბია, ძილშიაც რომ შეგეკითხოვნ, უნდა თქვათო. ვინც კარგად ისწავლიდა, იქნებოდა წესიერი, მას მიიღებდნენ ოქტომბრელთა რიგებში, შემდეგ პიონერთა რიგებში, ლენინურ კომკავშირში. ეს გზა ყოველმა ახალგაზრდამ უნდა გაიაროს, რომ გახდეს ჩვენი ქვეყნის ღირსეული შვილი, კომუნისტური პარტიის წევრი!.. ჩვენი ხალხი ამენებს კომუნისტურ, ყველაზე სამართლიან საზოგადოებას დედამიწის ზურგზე, ჩვენ ბედნიერ თაობას ვეკუთვნიით, დასძენდა ბოლოს და გვკითხავდა, გვქონდა თუ არა ბელადის სურათები შინ.

კლასში ჯერხანად მხოლოდ ორ მოსწავლეს ეყიდა მია სტალინის სურათი და ყველას გვიამბო, თუ სად ჰკიდა, როგორ გალამაზებულნი აქვს ის კუთხე და არ არის დილა, თვალი გაახილოს და დიდი სიყვარულით არ შეხედოს. ბავშვები ამას თრთოლვით ჰყვებოდნენ და სახეზე წამოწითლებული იყვნენ. მასწავლებელს მოსწონდა მათი სამაგალითო გარჯა და ჩვენც მიგვანიშნებდა, მიგვებაძა მათთვის, მე იმ დღეებში ნახევრად მკვდარი დავდიოდი სკოლაში, ვერსად ბელადის სურათები ვერ ვიშოვე და მიჭირდა მასწავლებლისთვის თვალეში შეხედვა, თანაც

მეშინოდა, სახლებში რომ ჩამოივლის და სურათები არ მეჩვენება, ტასი
იტყვის-მეთქი, დედამ რაიონში ვის არ დააბარა, მაგრამ არ ვიცი, ნამდვი-
ლად არ იყო თუ განგებ არ მოჰქონდათ.

— მე სკოლაში არ წავალ! — განვუცხადე დედას.

— რატომ?

— სანამ ბელადის სურათს არ მიშოვი, არ წავალ!

— სად გიშოვო, შვილო?

— არ ვიცი, სადაც გინდა იშოვე!

ისე გაჭრით ვუთხარი, დედას სახეზე ფერი ეცვალა, თითქოს ჩემი
შეეშინდა, ისე ვიყავი შუბლშეკრული.

— წავიდეთ, ჩვენ წავიდეთ რაიონში!

— კარგი, წავიდეთ!

დედას ორიოდ გროში ჰქონდა გადანახული, ჩემთვის შარვლისა და
წაღების ყიდვას აპირებდა. სკოლაში ძველი მოკლე შარვლითა და გამო-
ხუნებული ჩითის პერანგით დავდიოდი, გული სტკიოდა, ბიჭს ვერა-
ფერი ვუყიდეო, თანაც ზამთარი საცაა კარს მოგვადგებოდა და თბილი
არაფერი არ მქონდა. რაიონში ჩავედით. მაშინ ვიგრძენი, დედას ჩამოჩა-
ჩული კაბა და მე ცხვირაგარდნილი, გატალახებული წაღები გვეცვა. რა-
იონის ცენტრში პირველად ვიყავი, ყველაფერი უცნაურად მეჩვენებოდა,
აქ აღმდინებიც ჩვეულებრივი, მე რომ წარმომედგინა, — არ იყვნენ — ჩა-
მულობითაც განსხვავდებოდნენ და გარეგნობითაც. პატარა ფარდულები
გზის გასწვრივ იყო ჩარიგებული და გამყიდველები დახლის წინ იდგნენ
მუშტრის მოლოდინში, სივრცე და სიშორე ვიგრძენი ჩემსა და გარე სამ-
ყაროს შორის. დედა და მე, ალბათ, ყველაზე დაჩაგრული გამოვიყურე-
ბოდით. კაცთან დალაპარაკებაც კი გვიჭირდა. არ დამეკარგოსო, ფული
მომჯიღული ეჭირა ხელში. ჩავივლიდით ფარდულის წინ, თვალს მჭრი-
და ფერადი წაღები, პერანგები და შარვლები, მაგრამ ვერც მე და ვერც
დედა ვბედავდით გამყიდველს შევვაჭრებოდით. ბოლოს დედა ერთ მო-
ხუც ქალთან მივიდა, რომელიც გზის პირას ქვაზე ჩამომჯდარიყო, თეთ-
რი თმა თავსაფარში დაცურებოდა და უკბილო ყბებს ღეჭავდა.

— ქალბატონო, აქ წიგნის მაღაზია სად არის? — ჰკითხა დედამ.

— რომელი წიგნის? — უბა მოიქცია მან.

დედის ლაპარაკი ბაფთიან გოგოს გაეგონა, მოგვიბრუნდა და გვითხ-
რა, ფარდულის ბოლოშიაო. წავედით, დაკეტილი დაგვხვდა და დაველო-
დეთ, ვიდრე გაიღებოდა. გამყიდველი ახალგაზრდა. კაცი აღმოჩნდა.
ოთხივე კედლებზე ბელადის სურათები ეკიდა. გამიხარდა, ძია ლენინი
და ძია სტალინი რომ დავინახე და დედას ხელზე ჩავკიდე ხელი. აი ის
სურათი, ძია სტალინი. ფეხზე რომ დგას, ის მიყიდე მეთქი. გამყიდველ-

მა გაიგონა ჩემი თხოვნა და ძია სტალინის სურათი დახლზე დაგვედო. მე სურათი ავიღე, მკერდზე მივიხუტე და ისე გამოვედი მაღაზიდან. თითქოს მოპარული განძი გამომქონდა. დედასაც კი არ ვანდე სურათი. ერთხელ კიდევ ჩავუარეთ დახლებს. დედამ გაბედა და ბებერ გამყიდველს ჰკითხა, წაღები რა ღირსო. ბერიკაცმა ერთის ნაცვლად სამი სხვადასხვა წალი დააწყო დახლზე და მოჰყვა მის ქებას. თავი ისე მეჭირა, თითქოს მნიშვნელობა არ ჰქონდა, მიყიდდა თუ არა დედა წაღებს. ხელში ბელადის სურათი მეჭირა და ის იყო ყველაზე დიდი სიმდიდრე ჩემთვის, ხვალვე მასწავლებელს და ბავშვებს ვახარებდი, რომ მე ძია სტალინის სურათი ვიყიდე.

დედამ შავი წაღები და ლილისფერი პერანგი მიყიდა. შუა დღე იქნებოდა, როცა შინისკენ გზას დავადექით. რაიონულ ცენტრს რომ გავშორდით, წყაროსთან შევისვენეთ და დედამ შინიდან წამოღებული მჭადი და ყველი ამოიღო, დაენაყრდით. ცალ ხელში მჭადი და ყველი რომ მეჭირა, ცალი სურათზე მქონდა ჩავლებული. ვერ წარმოიდგენ, როგორ ამაღლებული და გულსავსე ვიყავი. ხვალ მასწავლებელს მივახარებ, რომ ვიყიდე ბელადის სურათი, კედელზე დავკიდე და დილით თვალი რომ გავახილე, პირველად ბელადის სურათს შევხედე. თანაც ვფიქრობდი, მსგავსი სურათი არც ერთ ჩემს ამხანაგს არ ჰქონდა და თავი კიდევ მეტად წარმომედგინა. დედას შევეცოდე და მთხოვა, სურათს მე წამოვიღებო. მკლავი ჩამოვარდნაზე მქონდა, მაგრამ მაინც არ მიმიცია. ჩვენს სოფელში რომ შევედით, მიწოდოდა, ვილაცა შეგვხვედროდა, ვილაცას დაენახა, რომ ბელადის სურათი მეჭირა ხელში, ვილაცას ეთქვა, რა კარგი ბიჭიაო. შეხვედრით კი შეგვხვდა — მათე ბიძია, მერე გალაქტიონ ბიძია, მაგრამ სურათს რომ შეავლეს თვალი, ორივეს სახეზე უსიამოვნება გამოეხატათ. კი, აშკარად შევატყვე, წვერი გესლით მოიქექეს და თვალებში ცეცხლი აენთოთ. გამიკვირდა, რატომ არ მითხრეს, რა კარგი ბიჭი ყოფილხარო. იმწამს დედასაც მოერიდა ჩემი, მგონი შერცხვა იმათი, რომ მის ბიჭს ბელადის სურათი ეჭირა ხელში.

— ახალი ხომ არაფერი გაგივიათ? — ჰკითხა გალაქტიონ ბიძიამ დედას.

— ახალი არაფერი! ბიჭს ვახლდი, არ მომასვენა, სურათი მიყიდე, თორემ სკოლაში არ მიმიშვებენო!

— ჰო, კარგია, დაკიდეთ სურათები და უყურეთ!

— სოფელში რა ამბავია, გალაქტიონ?

— კარგი არაფერი, მალე, ალბათ, კოლექტივში დაგვიძახებენ, ავიკრათ გულა-ნაბადი და შევიდეთ!

დედას კრინტი არ დაუძრავს, შევატყვე, თვალით მანიშნა, შენც ახლა
ფერი თქვაო.

— ცეცხლს წავუკიდებ, დავწვავ და მათ არაფერს არ გავატან! —
ისეთი ხმით თქვა, მეგონა, ვილასას ყელში ჰქონდა ხელი წაჭერილი. ჩვე-
ნი ღუმილი არ ესამოვნა, ეჭვით შეგვათვალეირა ორივე და გაგვეცალა.
გალაქტიონ ბიძია სოფელში ყველაზე შეძლებული გლეხი იყო. კარგი ხის
სახლი, სასიმიინდე, ბელელი და ბოსელი ედგა. ათამდე ძროხა და ხარი
ჰყავდა. ეზო-კარიც კარგად მოშენებული ჰქონდა. უფროსი ბიჭი რუსეთ-
ში სწავლობდა. ახალი ხელისუფლების წარმომადგენლები, ხშირად აკით-
ხავდნენ შინ.

— დედა, ვინ გააბრაზა გალაქტიონ ბიძია?

— მიწებისა და პირუტყვის ჩამორთმევას უპირებენ!

— ვინ?

— ახალი ხელისუფლების წარმომადგენლები!

— რატომ?

— ყველა კოლექტივში უნდა შევიდეს. ერთად ვიმუშავებთ და ყვე-
ლა თანატოლად გავიყოფთ მოსავალს! ამბობენ, სახლიც ერთი იქნება და
ყველა შიგ ვიცხოვრებთო!

— ერთ სახლში?!

— დადგება ასეთი დრო!

— ჩვენ რას ვიზამთ?

— თუ გვითხრეს, ერთ ძროხას კოლექტივში შევიყვანოთ, აბა, ისე ვინ
გავგაჩერებს!

— მერე?

— ერთი ძროხის ნაწველი უნდა ვიყუოდინოთ!

— და ჩვენ, მთელი სოფელი, ერთ სახლში ვიცხოვრებთ? ერთი
ძროხის მეტი არ გვეყოლება?.. ვინ თქვა ესა დედა?..

— ე, ხელში რომ სურათი გიჭირავს, მან.

დედას არ უნდოდა ეთქვა, მაგრამ იმდენად ანერვიულდა, სიტყვა
ენის წვერზე ვერ დაიჭირა. მერე მომიბრუნდა და მითხრა, კრინტი არსად
დაძრავ, ყურები დაიხშე, თითქოს არაფერი გესმისო, თვალები დაიბრმავე,
თითქოს ვერაფერს ხედავო, დედა ამ სიტყვებს ხშირად მახსენებდა ხოლ-
მე, სადმე მახეში არ გაებოო. მე არ ვიცო, სად იყო ეს მახე დაგებული.
სურათს ისეთი თვალით გადმოხედა, ეტყობოდა, სადმე რომ მიმეგდო,
ერთ სიცოცხლეს ანაცვალებდა. მე ეჭვით ვუყურებდი ყოველივე ამას,
მესმოდა მასწავლებლის სიტყვები, ვხედავდი მის დაჯერებულ სახეს და
ვერ წარმომედგინა, რატომ იყო ასე დიდი აზრთა სხვაობა, გაორებული
შეხედულებები. დედისთვისაც ვერაფერი გამეგო, თითქოს ყველაფერს

მეუბნება, მაგრამ ბოლომდე მაინც არაფერს ამბობს. უნდა მიმახვედროს, რა ხდება ჩვენს გარშემო და თანაც მალავს და მარიგებს, კრინტი არსად დაძრავს.

ნაშუადღევი იყო, როცა შინ მივედი, მაშინვე ძია სტალინის სურათი ჩემს საწოლთან კედელზე დავკიდე. კედელზე ლურსმანი დედამ მიმიკვდა. არ სიამოვნებდა ჩემი კმაყოფილი სახე. გაკვეთილი თუ იცო, მკითხა ცივი ხმით. ვისწავლი მეტი, და „დედა ენა“ ავიღე, ჩამოვკექი საწოლზე, სადაც ზემოდან ძია სტალინი დამყურებდა. შიშსაც ვგრძნობდი და მაღალ პასუხისმგებლობასაც, გაკვეთილი უნდა მესწავლა, თორემ ძია სტალინთან შევრცხვებოდი. გაკვეთილად სურათის აღწერა გვქონდა. სურათზე სკოლა, ეზო და ბავშვები იყო გამოხატული. სკოლის ეზოში ძია სტალინის მონუმენტური ძეგლი იდგა და ირგვლივ ყვავილები იყო გაშეშებული. ხმამაღლა ვსწავლობდი სურათის აღწერილობას და, როცა წარმოვთქვამდი, ეზოში დგას ჩვენი ბელადისა და მასწავლებლის ძია სტალინის მონუმენტური ძეგლი-მეტი, ხმა მითრთოდა. მინდოდა, ეს სიტყვები განსაკუთრებულად წარმოვთქვა, დედა კი უკმაყოფილობის გრძნობით თავს, ან მხრებს შეაქანებდა.

გაკვეთილი ვისწავლე, წიგნი დავხურე და ძია სტალინს შევხედე, მომეჩვენა, მას თვალებში ღიმილი ედგა და მითხრა, კარგი ბიჭი ხარო. სიხარულისაგან ეზოში გავვარდი. ახლა შემეძლო თავისუფლად მეთამაშა. გოგი შინ არ დამხვდა. ეკა დეიდამ მკითხა, დედაშენი შინ თუაო, და როცა ვუპასუხე, შინაა მეტი, მაშინვე ჩვენსას გადმოვიდა. აღელვებული იყო, დომენტი ბიძიას ამბავი კაციშვილმა არ იცოდა, წაიყვანეს და—დამთავრდა.

— მართა, ქალო, ახალი ამბავი გაიგე? — ჰკითხა დედას.

— არა, არაფერი გამიგია!

— ძალიან ცუდი ხმები დადის! — მე შემომხედა, მაგრამ აღარ მომრიდებია, თითქოს უნდოდა, რომ მცოდნოდა, რაც ხდებოდა სოფლად! — ქალაქიდან ყოფილან.

— ვინ?

— მთავრობის ხალხი და ახალი ხელისუფლების წარმომადგენლები ხალხის მტრებად გამოუცხადებიათ!

— ვინ თქვა ეგ? — შეცბა დედა.

— აი, ახლა მითხრეს, ყველა უნდა დაიჭირონ თურმე! — ჰაი, დედასა, ჩემი დომენტი ტყუილად წამართვეს!

დედა უღონოდ ჯორკოზე ჩამოჯდა, სახეზე ფერი წაერთვა.

— ქვეყნად მარტო დავრჩი, შვილი დამიოხლეს!..

— ღმერთია ქვეყნად, არავის არაფერი არ შერჩენია და არც შეარ-

ჩენს! ცოდვა-მადლი არააო, ვინა თქვა! ამდენი ხალხის აწიოკება, არავეს
არ ეპატიება!

თავდაპირველად კედელზე დაკიდებული ბელადის სურათი არ შეუ-
ხიშნავს, მერე ძია სტალინის სურათთან მივიდა და ჩურჩულით თქვა, შე
ცოდვიანო, რას გვერჩიო, და იმავე წამს სახე ისე გაუნათდა, ვერ შეიც-
ნობდი, იგი ეკა დეიდა იყო თუ სხვა ვინმე. კმაყოფილი ღიმილით მრმბ-
რუნდა და მკითხა, სად იშოვეთო. თურმე ბიჭისათვის ისიც დაეძებდა ბე-
ლადის სურათს.

— რა კარგი დრო დგება! — თქვა მან.

მე თავი მოვიწონე.

— მასწავლებელმა გვითხა, მას გაუკეთებელი არაფერი დაუტჩებო,
ყველაზე თავისუფალ ქვეყანას აშენებს დედამიწის ზურგზეო. განსაკუთ-
რებით ბავშვებზე ზრუნავსო.

— კი, შვილო, კი! — მითხრა დედამ.

— როგორ არა! — ცინიკურად თქვა ეკა დეიდა, — მამა წაგართვა,
ახლა ძროხასა და მიწას წაგართმევინ, დაგტოვებს პირდაღებული, მერე
ერთ ლუკმა მჭადის ნატეხს წამოგიგდებს და გათქმევინებს, ჩვენზე ბელ-
ნიერი არავინ არააო.

— ეკა, ქალო! — შესძახა დედამ.

— არა, — გაიცინა ეკა დეიდა, — ხალხის მტრებზე ამბობენ ამას,
ხომ ხედავთ, ახალი ხელისუფლების წარმომადგენლები დაიჭირეს!

— კიდევ ბევრ ვინმეს დაიჭერენ! — ჩაილაპარაკა დედამ.

ეკა დეიდა წავიდა, დედამ იგი ეზოში გააცილა. დავრჩი მარტოდ.
შევხედე ძია სტალინის სურათს, იგი თითქოს თბილი, ღიმილიან თვალით
მიყურებდა, თითქოს ხელში მარწუხები ეჭირა და თავისკენ მეზიდებოდა,
თითქოს აი ეს არის ხელში უნდა ამიყვანოს, თითქოს სადღაც უფსკრუ-
ლში უნდა გადამიშვას. მე კი შევეცქერი მას სავსე თვალებით და, როცა
მხერა მოვწყვიტე, შემეშინდა. არა! ჩვენი მფარველი ძია სტალინია, მას
ბავშვები უყვარს, აბა, რატომ არ ამბობენ ახალი ხელისუფლების წარ-
მომადგენლებზე ბავშვები უყვართო. და მეორედ რომ შევხედე ძია
სტალინის სურათს, ვიგრძენი თანაგრძნობას შიში უსწრებდა წინ.

მეორე დღეს მასწავლებელს ყველაფერი დაწვრილებით ვუამბე, მე
და დედა რაიონში რომ ვიყავით, როგორ ვიყიდეთ ბელადის სურათი და
წამოვიდეთ, ახლა იგი ჩემს სახლში კედელზე ჰკიდია და მიხარია ამ
სურათზე შეხედვა. მასწავლებელი ნასიამოვნები დარჩა და თავზე ხელი
გადამისვა, კარგი ბიჭი ხარო. მერე კლასს მიუბრუნდა, აი, ბავშვებო,
თუ ვინმეს ბელადის სურათი არ გაქვთ, თქვენც რაიონში შეიძინეთ. მას-
წავლებელს საქებარი სიტყვა რა დაუკლია, მაგრამ რატომღაც მეჩვენა

რომ სადღაც იგი მაღავდა თავის აზრს და გულით არ მოვწონდი ჩემი მოქმედების გამო.

— ბავშვებო, — გაიმეორა მან, — ცუდი დროა, ხალხის მტრები არ ისვენებენ. თქვენ ფრთხილად იყავით, ვინმეს ლაყბობას არ აპყვეთ, ვინმემ თავისი ბოროტი ზრახვების განსახორციელებლად არ გამოგიყენოს! თუ რაიმე საეჭვოს გაიგებთ, ან შენიშნავთ, მოახსენეთ მშობლებს ან ჩვენ, თქვენს აღმზრდელებს!

— მას, — წამოიძახა ერთმა — გალაქტიონი სულ გაბრაზებული დადის!

მეც გამახსენდა გალაქტიონ ბიძიას სიტყვები.

— რაო, რა მინდაო?

— არაფერი არ მოსწონს, არავის არაფერს არ მივცემო.

— შენი ყურით გაიგონე?

— კი, ჩემი ყურით?

— იქ იყო ვინმე?

— არა!

მასწავლებელს სახეზე ნაკვთი შეუთამაშდა.

— აბა, ვერ დაამტკიცებ, რომ არაფერი არ მოსწონს! — ნიშნის მოგებით უთხრა მასწავლებელმა.

მე სული შემეკრა, დედა ჩამძახოდა ცივი ხმით, კრინტი არსად არ დაძრაო, შეგცქეროდი ჩემს ამხანაგს, რომელსაც თვალები კმაყოფილებით გაფართოებოდა და ელოდა, მასწავლებელი როდის ეტყოდა, შენ კარგი ბიჭი ხარო. უცებ ცდუნებამ ამიტანა, რატომღაც მომინდა, დამედასტურებინა ამხანაგის ნათქვამი და ორივე კარგი ბიჭი ვყოფილიყავით, მაგრამ ისევე დედის ხმამ შემაჩერა, კრინტი არსად არ დაძრაო. ნერვიულობისაგან მერხს ჩავეჭიდე. მასწავლებელმა ოთახში გაიარ-გამოიარა, სევდაშეპარულ სახეზე ფარული ფიჭრი დასთამაშებდა, მერე თავი ასწია და გვითხრა, კარგი, დაწყნარდით, ყველაფერი გაირკვევაო.

დავკეტი მერხზე, გულს ბაგა-ბუგი გაჰქონდა, სინანული გულს მიწვრილებდა, რატომ არ ვთქვი-მეთქი. თვალწინ დამიდგა გალაქტიონ ბიძიას გესლიანი სახე, რომელიც დაჟინებით გაიძახოდა, ცეცხლს წაუვუკიდებ, დავწვავ და მათ არაფერს არ მივცემო. მერხზე ისე დავპატარავდი, ლამის ჩავმალულიყავი. ცოტა ხნის შემდეგ შევბა ვიგრძენი, თავი შევაგულიანე, რომ მე არაფერი არ ვთქვი. მასწავლებელმა ის მოსწავლე გაკვეთილების შემდეგ დაიტოვა.

შინ დედას ვუამბე, რაც მოხდა სკოლაში, მომიწონა, კარგი ბიჭი ყოფილხარო, შემაქო და თავზე ხელი გადამისვა.

— იმ ბიჭს მაღლობას ეტყვიან?

- კი, ეტყვიან, მაგრამ...
- რა, მაგრამ, დედა მითხარი!
- ის რომ გალაქტიონს დაიჭერენ!
- რა?

— დაიჭერენ!.. შენ ხომ არაფერს არ იტყვი?

— არა, დედა!.. — მე ვიგრძენი, რა დიდი საქმე გამოიკეთებია, — რატომ დაიჭერენ?

— ასეთი დრო მოვიდა!

— შენ ხომ ამბობ, კარგი დროაო?

— კი, კარგი დროა!

— ხალხს რატომ იჭერენ?

— ახალი ცხოვრების მოწინააღმდეგეებს იჭერენ! შენ ფრთხილად იყავი, რაც არ უნდა გაიგონო, ხმა არ დაძრა, თითქოს არაფერი გაგიგონია.

— გალაქტიონ ბიძიას დაიჭერენ! — ვთქვი ჩემთვის მე.

— ჰო, ვინ იცის?

ახალშეღამებული იყო, როცა ყვირილი და თოფის სროლა გავიგონეთ, ორივე შევცბით და ეზოში გავედით. ხმა გალაქტიონ ბიძიას სახლის მხრიდან მოდიოდა. დედა გუშანით მიხვდა, რაღაც მოხდა, მაგრამ თავი შეიკავა, ჩემთვის რომ რაიმე ეთქვა, მე ვთხოვე, გადავსულიყავით გალაქტიონ ბიძიასთან. ერთხანს შეაყოვნა, მერე გულმა არ მოუთმინა, ხელი ჩამკიდა და წავედით.

გალაქტიონ ბიძიას ეზოში მიწაზე გაგორებული მკვდარი ძროხა ეგდო, საცოდავად თავი გვერდზე გადაეგდო და პირიდან სისხლი სდიოდა. ეზოში აურზაური იყო. გალაქტიონ ბიძიას ორი კაცი ძლივს ამაგრებდა, მთელი ხმით გაიძახოდა, გამიშვით ერთი წუთით, გამიშვით და მერე ჩემი ფეხით წამოვადო, მაგრამ ვინ გაუშვებდა. ჩვენ ეზოში არ ჩავსულვართ, ღობეზე მხედვექით. გალაქტიონ ბიძია კაცებს ხელიდან გაუსხლტა და ბოსლისკენ გაიქცა, მაგრამ კარებთან ისევ დაიჭირეს, ახლა ოთხი კაცი ძლივს ამაგრებდა. მოვკლავ, ყველას დაეხოცავ, სახლს ცეცხლს წაფუკიდებ და ისე წავალ, ღრიალებდა განწირელი კაცის ხმით. ზურგს უკან ხელები გადაუგრიხეს, წელზე ხანჯალი შეხსნეს და ჭიშკრისკენ გაიგდეს. გალაქტიონ ბიძიას მეუღლე გულწასული ეგდო სახლის აივანზე. ბავშვები ცივი ხმით ტიროდნენ. დედა ფარულმა კანკალმა აიტანა, მითხრა, შენ აქ დარჩიო, და სახლის აივნისკენ წავიდა; მეზობლის ქალებიც გამოჩნდნენ სახლის უკანა მხრიდან. გალაქტიონ ბიძიამ ჭიშკართან თავი ასწია, უკან მოიხედა და დაიძახა, მშვიდობით ჩემო ცოლ-შვილო, თავს მიხედეთ, ჩემზე არ იდარდოთო. ლამის ქვებზე ხელი დამეწლო და იმ

კაცებისთვის დამეშინა. როცა გზაზე გამოვიდნენ, ერთმა შემომიბღვირა, მგონი შემატყო განზრახვა და გამაფრთხილა, არაფერი გაზღო. მე მართალი ვიყავი გალაქტიონ ბიძიას წინაშე, მე კრინტი არ დამიძრავს ხვალ, სკოლაში არაფერს არ დავმალავ, ყველაფერს ვიტყვი, ვიტყვი რაც მოხდა, ვინც დამნაშავეა, ჩემს ცხოვრებაში მასთან არ ვიამხანაგებ, ჩემს სახლში არ შემოვუშვებ. არა, არ შემოვუშვებ, იგი გამყიდველია. დაღუპა გალაქტიონ ბიძია და დაღუპა მთელი ოჯახი.

დედა და მე შინ ცოცხლამკვდარი დავბრუნდით. დედამ ჭრაქი რომ აანთო, ბაცი სხივი ბელადის სურათს დაეცა და მჭრქალ სინათლეზე მომეჩვენა, სურათი, გაცოცხლდა და ჩემს დასაჭერად წამოვიდა. დედას კაბის კალთაზე მივეყარი, თვალები დავხუჭე, რომ სურათზე არ შემეხედა. მერე გავეჩანე სტალინის სურათისაყენ, მაგრამ ხელები ვერ დავიმორჩილე, გავჩერდი მის წინ და მივაშტერდი.

— შენ რა გჭირს, რა მოგდის?! — მითხრა დედამ.

— არაფერი!

ცეცხლზე კაცი გადადგა.

— ხვალისთვის გაკვეთილი იცი?

— კი!

— რა გაქვს?

— სურათის აღწერა!

— აბა, მოყევი!

დედას ჩემთვის გაკვეთილი არასოდეს გამოუკითხავს, მაგრამ ახლა შევატყვე, ჩემი თავშექცევა უნდოდა, ალბათ, მიხვდა, კარგს არაფერს ვაპირებდი. წიგნი მუხლებზე გავშალე და სურათის აღწერა დავიწყე, ბოლოს, როცა ვთქვი, სკოლის ეზოში დგას ძია სტალინის მონუმენტური ძეგლი, შემომხედა და მითხრა, კარგად გაიმეორეო. გავიმეორე.

— შეილო, — შემნიშნა მან, — მასე ნუ იტყვი, უფრო თბილად და ყურადღებით წარმოთქვი სიტყვები. გახსოვდეს, გაკვეთილს რომ მოყვები, დასასრულს ყოველთვის თქვი, ძია სტალინმა მოგვითანა ბედნიერი ბავშვობაო.

დედის სიტყვები არ გამიმეორებია, მაგრამ მივხვდი, რასაც ნიშნავდა მისი ნათქვამი!

4.

ადრეული გაზაფხული იდგა, კარგი დარბები დაიწყო და შინ გული ვის გაუჩერდებოდა. დილიდან მოკიდებული ვინ გუთნით მიწას ხნავდა, ვინ კიდევ ბარავდა. ჩვენი საყანე მიწა, რომელიც ჰონჭყოს ბოლოში იწყებოდა, მე და დედამ სანახევროდ გადავბარეთ. მიჭირდა, მაგრამ მაინც

ვეხმარებოდი დედას. იგი სადილს გვიან ღამით ამზადებდა, რომ მეორე დღეს არ მოცდენილიყო. ეძნელებოდა მიწის ბარვა, რამდენიმეჯერ გულ-კინალამ შეუღონდა, მერე თქვა, მეტი რად გვინდა, ჩვენ მაგ მიწაზე მოწეული მოსავალი მაინც გვეყოფათ. დედა მხოლოდ თავის გატანაზე ფიქრობდა, შიმშილით არ დაეხოცილიყავით. დღე დღეზე მეორე ძროხა ხბოს მოიგებდა და მალე რძე და ყველიც გვექნებოდა.

ერთ დღეს დედამ მამის სურათი კედელზე დაკიდა. არ ვიცი, როდის გაადიდებინა სურათი და სად ჰქონდა შენახული. მამის სახელს ჩემთან საერთოდ არ ასხენებდა. არც ის ვიცი, მამის საფლავზე დადიოდა თუ არა, ალბათ, მაშინ აირბენდა, როცა მე შინ არ ვიყავი, ან უფრო ღამით, რომ ვინმეს არ დაენახა. სოფელში კაცი აღარ დარჩა, ყველა ეჭვმიტანილი დაიჭირეს და გადაასახლეს. დედას ამბავის გაგებაც კი აშინებდა, თუნდაც ეკითხა, ხომ არაფერი ისმისო. ერთ საღამოს იგი სასაფლაოდან შეწუხებული დაბრუნდა, ვიღაცას მამის საფლავი გადაუთელავსო, თავთან დასობილი ხის ჯვარი მოუთხრია და გადაუგდიაო. დედა რამდენიმე დღე არ ასულა მამის საფლავზე და აი, იმ დღეს მამის სურათი კედელზე დაკიდა, ჩემი საწოლის თავთან. გამიხარდა. იმ მხარეს ძია სტალინის სურათი ეკიდა და მეამაყებოდა, რომ მათი სურათები ჩემს საწოლთან ეკიდა.

გარეთ ოდნავ ჭინელავდა. მე და დედა შუა ცეცხლის პირას ვსადილობდით. დედამ სადილად წიწილი შეწვა და ნიგვზის წვენი ჩააწყო. მე იგი როგორც ნამდვილ მამაკაცს ისე მიყურებდა და აფიქრებდა, მოზარდი რომ ძალიან ცოტას ვჭამდი. კარგ ნაჭერს აუცილებლად მე დამიდებდა ხოლმე, ერთი ლუკმაც რომ მომეტოვებინა, შეწუხდებოდა, ლუკმის მოტოვება არ შეიძლება, ჩემი თავი თუ გიყვარს, შეჭამეო. მე დედას უარს ვერ ვეუბნებოდი და მინდოდა თუ არა, მაინც შევჭამდი იმ ერთ ლუკმასაც.

ჭიშკრის ხმაზე ორივემ გარეთ გავიხედეთ. სამი ახალგაზრდა ჩამოვიდა ეზოში. გალიფე შარვალი ეცვათ, არც ისე ახალი, კაცს მოგწონებოდა. ბამბის ქურთუკები, გაეხსნათ და შიგ გვერდზე აღილული შავი ბლუზები მოუჩანდათ. ქული არ ეხურათ. ერთს სწორი თმა უკან ჰქონდა გადავარცხნილი, ორს — გვერდით, მარცხენა მხარეს. სახლისკენ მოდიოდნენ თამამი ნაბიჯებით, ისეთი გამომეტყველებით — კაცს ზედაც არ შეხედავენო. სადილობა მივატოვეთ და ეზოში გავედით. ისინი ჩვენთან არ მოსულან, შუა ეზოში გაჩერდნენ — გაბლინძული, პირმოქუფრული იდგნენ და ეზო-კარს ათვალიერებდნენ.

— დედა, ვინ არიან?

— მგონი, კომკავშირელები!

— რა უნდათ?

— გაიგებ!

ღედა კრძალვით მიუახლოვდა მათ. ცალი ხელი გულზე ედო და კაბის გულისპირს აწვალავდა. შესცქეროდა მათ და ვერ ბედავდა, ეკითხა, რატომ მოვიდნენ ისინი.

— თქვენ ცხოვრობთ აქ? — ჰკითხა ერთმა დამცინავი თვალებით.

— დიას!

— ჩვენ კომკავშირელები ვართ! — თქვა მეორემ.

— გისმენთ ბატონო!

— გაგებული გექნებათ, — განაგრძო პირველმა, — კოლექტივიზაცია მიმდინარეობს. ყველა, ვისაც კი უნდა ჩვენი ხელისუფლება, ბედნიერი ცხოვრება და თავისუფლება, კოლექტივში უნდა შევიდეს. კოლექტივი რომ ძლიერი გახდეს, ვისაც რა ჰყავს — ძროხა, ხარი, ან საერთოდ პირუტყვი, აგრეთვე ურემი, კავი, საერთოდ ყველაფერი, რაც კოლექტივს სჭირდება, უნდა შეიტანოს, საერთო სახალხო კუთვნილება უნდა გახდეს. წინააღმდეგ შემთხვევაში სოფლიდან ავლაგმავთ!

ღედას სახეზე ფერმა აუარ-დაუარა.

— მე რა გამაჩნია, თორემ...

— ყველაფერი გაქვთ, ჩვენ თავის კატუნი არ გვიყვარს... გლახაკს კოლექტივის მეტი ვერაფერი გამართავს წელში. რატომ აქამდე არ შემოიტანეთ განცხადება?

— მე... მე... არ ვიცოდი!

— განცხადება უნდა შემოიტანოთ!

— მესმის!

— ჩვენ ვიცით, რომ მიწა საკმაოდ ბევრი გაქვთ, ნორმის ზემოთ კოლექტივს უნდა გადასცეთ. კერძომესაკუთრეობით ცხოვრება არ შეიძლება. ჩემი და შენი აღარ არსებობს, ყველაფერი ჩვენია, საერთოა!

— წამობრძანდით, ნახეთ, რა მიწებიც მე გამაჩნია!

ღედამ ისინი საყანე ფართობში გადაიყვანა. მათ თვალი მოავლეს და თესილ ფართობს და თქვეს:

— თქვენთვის ერთი ჰექტარი საკმარისია!

— ჰო, ჰო, ერთი ჰექტარი, მეტი არა! — დაემოწმა სწორთმიანი.

— ეს მიწები ჩვენ ნაყიდი გვაქვს!

— ჰმ! ნაყიდი! ეგ არ ვიცით ჩვენ!... აირჩიეთ, რომელი კუთხეც თქვენ გინდათ და იმას დაგიტოვებთ. ჩვენ ბობოლები და კულაკები არ გვჭირდება. საკმარისია ოჯახში ერთი ჰექტარი!...

პირუტყვი რამდენი გყავს?

— ორი ძროხა.

— ერთს კოლექტივში შეიყვანო! ჩვენ არავის არ ვაძალებთ, მაგრამ საქმე კარგად არ იქნება!

— მე რა ძალა გამაჩნია, შევიღებო! — უთხრა დედამ ჩავარდნილი ხმით, — რასაც მთავრობა იტყვის, მას წინ ვერ აღუდგები. ასე ყოფილა საჭირო და მეც ხალხთან ერთად ვიქნები!

— ჰო, ჰო, ასეა! — თითი დააქნია სწორთმიანმა.

ჩვენდა დაუჯიშავად ისინი ეზოში დაბრუნდნენ, სახლის უკან გავიდნენ, რაღაც ითათბირეს, მერე გამობრუნდნენ, სახლის ღია კარებში შეიხედეს და კედლები შეათვალიერეს. კედელზე სტალინის სურათი რომ დაინახეს, წარბი გახსნეს, ერთმანეთს კმაყოფილი გადახედეს. ერთი იმათგანი, რომელიც უფრო დაბალი იყო, მამის სურათთან მივიდა, წარშეკრული შეათვალიერა, შემობრუნდა და მუქარით შეხედა დედას.

— ვისია ეს სურათი?

— ჩემი მეუღლის.

— ახლავე ჩამოხსენით!

— რატომ?

— არ იცით, რატომ?.. პოლიტიკური დანაშაულია. განა დასაშვებია, ჩვენი ბელადის, სტალინის სურათის გვერდით თქვენი მეუღლის სურათი ეკიდოს?! ახლავე ჩამოხსენით! ჩვენთვის კარგადაა ცნობილი, ვინ იყო თქვენი მეუღლე.

დედამ ენის შებრუნება ვერ შეხედა. მივიდა მამის სურათთან და აკანკალებული ხელით ჩამოხსნა. მე ხელებმოძვილული ვიდექი, ალბათ სახეზე გაჭარხლებული ვიყავი — შუბლი ოფლით დამეცვარა. სწორთმიანი ჩემთან მოვიდა, თმაზე ხელი გადამისვა.

— სკოლაში დადიხარ? — მკითხა მან.

— კი!

— ყოჩაღ! აი, რა მოგვიტანა ახალმა დრომ. არც ერთი წერა-კითხვის უცოდინარი არ გვეყოლება. კომუნისტურ საზოგადოებაში ყველა თანასწორუფლებიანობით ვიცხოვრებთ. და ეს ბედნიერება ჩვენმა დიდმა ბელადებმა ლენინმა და სტალინმა მოგვიტანეს!

მე კრინტი არ დამიძრავს, ჩემში, შინაგანად რაღაც მოხდა და ვიღაცამ ჩემს ნაცვლად წამოიძახა:

— ძია სტალინს მადლობა ბედნიერი ბავშვობისათვის!

— ყოჩაღ!.. ისწავლე!.. კომუნისტურ საზოგადოებაში მხოლოდ ნასწავლი, პატიოსანი, მართალი, მშრომელი ადამიანი იცხოვრებს! უსამართლობა მოისპობა, ერთი ყველასათვის იზრუნებს, ყველა ერთისათვის! შენ პიონერი ხარ?

— კი, ახლახან მიმიღეს!

— პიონერული ფიცის ერთგული იყავი, თუნდაც შეეწიროს! — პიონერი ხარ, მზად უნდა იყო ყველასათვის!

— მზად ვარ! — ვუპატაკე მე.

— ყოჩაღ!

დედამ ღვინო გამოიტანა და ჭიქებში ჩამოასხა, სუფრაზე მათთვის სუფთა თეფშებიც დააწყო. შეთავაზებას არ დალოდებიან, შედარებით დაბალმა ჭიქა ასწია, ერთი ყლუბი მოსვა და მოწონებით თავი გააქნია, კარგი ღვინო გქონიათო, მერე ჭიქა შემართა და აღგზნებული ხმით ბელადები აღღერძელა, მათი დაულალავი ზრუნვა ხალხისათვის, ხვალისდელი დღის კეთილდღეობა. ისე ლაპარაკობდა, მეც მიხლოდა ჭიქა ამეწია და მედღერძელებიან ბელადები. დაამთავრა თუ არა მან საღღერძელო, ჭიქა მეორემ შემართა და შეეცადა საღღერძელო უკეთ ეთქვა, მერე მას მესამე მოჰყვა. ბოლოს ჭიქები ერთმანეთს მიუჭახუნეს და დასცალეს. მათ შემყურე დედას სახეზე ბედნიერება ეხატა. ვერ დამალა აღფრთოვანება, რა კარგი, განათლებული ახალგაზრდები ხართო, უთხრა მათ და ჭიქები მეორედ შეუღვსო. მეორე საღღერძელო სტალინის იდეების გამარჯვებისა შეისვა, მესამე — ახალი ხელმძღვანელობის, რომლებიც ხალხის ზრუნვასა და ფიქრში აღამებ-ათენებენ.

— დაბრძანდით, მიირთვით რამე! — შეეპატია დედა.

— არა, არა, ერთ ჭიქას კიდევ დავლევთ და წავალთ!

ერთის ნაცვლად სამი შესვეს. ლოყები წამოეფაკლათ, თვალები აუწყლიანდათ, ქვეყნის საქმე გვაქვსო, თქვეს ბოლოს და გარეთ გავიდნენ.

— ნუღარ დააყოვნებთ, განცხადება დღესვე შეიტანეთ საბჭოში, — უთხრა სწორთმნიანმა დედას, — რაიმე არ დამალოთ... მიწას გოჯობით ავზომავთ.

— კოლექტივში ერთად გავალთ სამუშაოდ? — იკითხა დედამ.

— მთელი სოფელი! უქნარებს ერთ დღესაც არ შევინახავთ! — მუქარით ამბობდა შედარებით დაბალი, — რასაც მოიწევთ, იმისდამიხედვით განაწილდება!.. ავამენებთ ახალ სახლებს!.. მალე ტრაქტორიც გვეყოლება.

ტრაქტორი ჩვენ არ ვიცოდით, და არც გვიკითხავს, რას გააკეთებდა და რა სარგებლობა ექნებოდა ჩვენთვის. მათ კიდევ დაათვალიერეს ეზო-კარი და შარაზე გავიდნენ. ჩვენ ჭიშკრამდე მივაცილეთ. მე არ ვფიქრობდი წართმეულ მიწებზე, არც ძროხაზე, რომელსაც ხვალ წაიყვანდნენ, მე დამატყვევა მათმა სიტამამემ და გამომეტყველებამ, საქმიანმა ლაპარაკმა. დედას მივსდიე ფეხდაფეხ, სახლში რომ შევედი, მამის სურათს ეცა, რომელიც წელან ბალიშის ქვეშ შემოდო. სურათი მკერდზე მიიხუტა და აცრემლდა.

— დედა, რატომ ტირი?

— შენ ჯერ ვერ გაიგებ, შვილო!

— მიწებს გვართმევენ?

— ჰო!

— ჩვენც ისე ვიცხოვრებთ, როგორც სხვები?

დედამ ეჭვით შემომხედა, შევატყვე, არ მოვეწონე.

— აბა, სხვა რა გზა გვაქვს! — დედამ მამის სურათი თავსაფარზე შეახვია და ზანდუკში ჩადო, სადაც მამის ტანსაცმელიც ჰქონდა შენახული.

— დედა, იმ ჩვენს საყანე მიწასაც მისცემ?

— წაიღონ, ეს ჭონჭყოც წაიღონ, თართობში მოგვათვლიან, ჩვენ ამ მხარეს დავეთესოთ სძინიდი, როგორმე გვეყოფა!

იმ საღამოს მე და დედამ განცხადება დავწერეთ. დედამ წერა არ იცოდა, და მე დამავალა, დამეწერა, ახლად არჩეული კოლმეურნეობის თავმჯდომარე ჩვენი მეზობელი იყო, ორი კლასის განათლება ჰქონდა, შეძლებულად ცხოვრობდა. ბაბუა ვაჭარი ჰყავდა და ამბობდნენ, დიდძალი ოქრო-ვერცხლი ღარჩაო. როგორც ჩანს, პირველსავე დღიდან ახალ ცხოვრებას ალლო აუღო და პირველმა განაცხადა კოლექტივში შესვლა. ათი სული ძროხა, ორი უღელი ხარი, ურემი, გუთანი, ყველაფერი კოლექტივში გააერთიანა და მერე სათავეშიც ჩაუდგა. იმასაც ამბობდნენ, ოქრო-ვერცხლი გადამალული აქვსო. თავი ღარიბ კაცად მოჰქონდა, მისთვის რომ მოგესმინათ, გამოსაცვლელი შარვალი არ გააჩნდა. ერთხელ იგი ჩვენთან მოვიდა და დედას მამა-შვილურად ურჩია, წინააღმდეგობა არ გაეწია, უარი არ ეთქვა კოლექტივში შესვლაზე, მაინც ვერაფერს გახდები და ოჯახი დაილუპებო. შევატყვე, მას ჩვენ გულით ვეცოდებოდით, თორემ ისეთი გულისა იყო, კაცს არ შეიწყნარებდა. ახალი ხელისუფლების წარმომადგენლებს დაჰყვებოდა სოფელ-სოფელ და ადვილი წარმოსადგენია, რა ცოდვებშიც ერია ხელი.

განცხადება ორჯერ დავწერე, რადგან თავდაპირველად ვწერდი, რომ კოლექტივში შესატანი არაფერი გავგაჩნდა. წავიკითხეთ და არ მოგვეწონა, ჩვენი მიწები გოჯ-გოჯა ჰქონდათ აზომილი და ვინ დავგიჯერებდა. მეორე განცხადებაში ვწერდით, წაედოთ მიწები და სახლის გარშემო მოეზომათ სანაცვლო. ბოლოს ყურადღება ძროხაზე შევაჩერეთ, ზოგს ძროხა რომ არ ჰყავდა, თხა შეჰყავდა კოლექტივში და ჩვენ ორ ძროხას ვინ გავგიჩერებდა. გავიმეტეთ ერთი ძროხა და დედამ განცხადება კოლმეურნეობაში წაიღო, ძროხაც წინ გაიგდო. კანტორის ეზოში ხალხი ირეოდა, ვის ძროხა მოეყვანა, ვის თხა კოლექტივში შესაყვანად. პატარა მაგიდასთან კაცი იჯდა და იწერდა, ვინ რა შეიყვანა კოლექტივში. თავმჯდომა-

რეს გაუხარდა ჩვენი განცხადება, კარგი ჰქენითო, ჩაილაპარაკა და ზედ
რალაც დააწერა.

მშვიერი ძროხები კანტორის ეზოში ბლაოდნენ. ვინ შიგა და შიგ იგი-
ნებოდა, ერთი ვნახოთ, რა გამოგვათო, მეორემ, რომელიც ეზოში
ლობეზე იყო მომდგარი და ბაწრის ერთი თავი ხელზე ჰქონდა შემოხვეუ-
ლი, ყველასგან მოულოდნელად, წელზე შეკიდულ ქარქაშიდან დანა იძრო
და ძროხას ყელი გამოჭრა. მერე ნერვიულობისაგან მიწაზე გაგორდა და
დრიალი მორთო. კაციშვილი ვერ ეკარებოდა. თავმჯდომარემ გამოიხედა
გარეთ, როცა გაიგო რაც მოხდა, თვალით გვერდით მდგომ შავბლუზიან
ბიჭებს რალაც ანიშნა, ისინი მყისვე მიწაზე გაგორებულ კაცთან მივარდ-
ნენ, დაავლეს ხელი და კანტორის უკან გაათრის.

დედამ გამაფრთხილა:

— შენ არაფერი არ დაგინახავს!

— სამალავი რაა, ყველამ დაინახა!

— შენ ნუ იტყვი, თითქოს არაფერიც არ მომხდარა!

მაკვირვებდა დედის ასეთი სიფრთხილე, ვინ. შთაავონა რომ, კრინ-
ტის დაძვრა არ შეიძლება. კი, მესმის, არავინ სანდო არ არის, ერთ
სიტყვას შეიძლება კაცი ემსხვერპლოს, მაგრამ ის, რასაც ყველა ვხედავთ
და ვიცით, რა დასამალია?

— დამთავრდა! — თქვა დედამ, როცა შინ დავბრუნდით.

— რა, დედა?

— დამთავრდა, ახლა დაველოდოთ, რა მოხდება!

— შენ კოლექტივში უნდა წახვიდე?

— ჰო, უნდა წავიდე, ვიმუშავებ და შრომას ამინაზღაურებენ. დაგ-
ვრჩა ყანა დაუთესავი!

— რატომ, დედა, დავბაროთ ახალი საყანე მიწა!

— ვინდა შეძლებს ამას, შვილო!

— ჩვენ!

— ღმერთმა ქნას!

მეორე დღით დედას ბრიგადირმა გამოუარა და გააფრთხილა, ზე-
განზე გასულიყო სამუშაოდ, ჩაის პლანტაციაა გასაშენებელიო. დედა
უსიტყვოდ დაეთანხმა, თოხი მხარზე გაიდო და კოლექტივში წავიდა. ზე-
განი ჩვენს სახლიდან ორ კილომეტრზე იყო. ჩაის პლანტაცია შენდებოდა,
და თუ სადმე ხე და ბუჩქი იყო ძირიანად ძირკვავდნენ. საკუთარი წალ-
დით, ნაჯახით, თოხითა და ბარით იყვნენ სამუშაოდ გასული. ერთიან
შრომას გაუმარჯოს, ბიჭებო, წამოიძახებდა ბრიგადირი და სიმღერას წა-
მოიწყებდა. მუშაობდნენ და მღეროდნენ. მერე ბრიგადირი იტყოდა:
შაბაშო, და დაისვენებდნენ ხის ჩრდილში.

ადრე დილით სამუშაოდ გასული დედა, შინ გვიან ღამით ბრუნდო-
და. მეორე დღისათვის სადილის გაკეთებას ძლივს ახერხებდა. კეცს ცე-
ცხლზე რომ გადადგამდა, იქვე ჯორკოზე ჩამოძვდარს ჩაეძინებოდა. მე-
ცოდებოდა იგი, მაგრამ რა მექნა. მე გაკვეთილების შემდეგ საყანე მიწას
ვბარავდი. ვინ იცის, წლის ბოლოს რა მოგვიწევდა კოლმეურნეობიდან.
ქათმები და ღორი ჩემი მოსავლელი დარჩა. ვინღა სწავლობდა გაკვე-
თილს, მასწავლებლის ახსნილ გაკვეთილს თუ დავიმახსოვრებდი, თორემ
წიგნის წამკითხავი არ ვიყავი.

კანტორის წინ ეზოში საპატიო დაფა დადგეს და შიგ დედას სურათი
გამოაერეს, სიხარულის კანკალმა ამიტანა, დედის სურათი რომ დავინახე
სოფლის მოწინავეთა შორის. თავი მომწონდა, მედიდურად გამოვიყუ-
რებოდი, ჩემზე ბედნიერი არავინ მეგულებოდა ქვეყნად. გავიზრდები
და მეც დედასავით ერთგულად ვიმუშავებ, ჩემს სურათს საპატიო დაფა-
ზე გამოაკრავენ-მეთქი, ვფიქრობდი. კაცი ვერ დამიდგებოდა წინ, შეუძ-
ლებელს შევძლებდი. მამა მშრომელი კაცი იყო, ის რომ ცოცხალი ყო-
ფილიყო, მის სურათსაც გამოაკრავდნენ საპატიო დაფაზე. მამა ვერ მოე-
სწრო ამ დროს. ისიც დაიჯერებდა, რომ გლეხკაცის შრომა დაფასდა.
გამკითხავი ვინ იყო?! კარგი დრო დადგა, დაფასდა მშრომელი კაცი.

— შვილო, — მითხრა დედა, — ხვალ ჩვენთან მოვლენ!

— ვინ?

— კაცი გამოყვეს, საყანე მიწას დაგვიხნავენ!

— მე რომ სანახევროდ გადავბარე?

— რაც დარჩა, დახნავენ! — პირველ რიგში უკაცო ოჯახს ეხმარე-
ბიან, ასეთი წესია კოლექტივში.

— მიწას დაგვიხნავენ?

— კი!. დაგვიხნავენ!.. ვინც კარგად იმუშავებს, წლის ბოლოს სახლის
მასალას გამოვუყოფთ.

— ჩვენც ავაშენებთ სახლს?

— ვნახოთ, შვილო!

მე დედას შევხედე, დედას დაღლილი სახე ჰქონდა, რატომღაც და-
ბერებული გამოიყურებოდა. რამდენი დღეა არ დაუსვენია.

— სხვებსაც აუშენებენ სახლს?

— კი, ყველას!

— კოლექტივი კარგი ყოფილა. დედა?!

— მტერი ჰყავს ბევრი!

— მტერი?!

— ჰო, შვილო, მუშაობა არ უნდათ, ზოგი იმასაც ამბობს, ამდენი
რომ გვემუშავა, როგორც თავადი, ისე ვიცხოვრებდითო.

- მერე რატომ არ მუშაობდნენ?
- უსწავლელი ხალხია, მეტი არ იციან, შვილო!
- მაშ, მიწას დაგვიხნავენ, დედა?
- კი, შვილო!
- სახლსაც აგვიშენებენ?
- აგვიშენებენ, შვილო, აგვიშენებენ!

მეორე დღეს ადრე დილით, მართლაც მოგვადგა მათე ბიძია ხარე-
ბით ჭიშკარზე, კავი გამართა და ნაპირს ჩაუდგა. დედა ხარებს მიუძღოდა
წინ. კოლექტივში სამუშაოდ არ გასულა, უთხრეს, შინ იქნებო. შუა-
ღამემდე გადახნა საყანე მიწა მათე ბიძიამ. მერე ჩრდილში ჩამოისვენა
და თუთუნს გააბოლა. დედამ ნიგოზში შეკაზმული დედალი, ყველი, მჭა-
დი და ღვინო გამოიტანა. სუფრა იქვე, ხის ჩრდილში გაუშალა. ეტყობო-
და, მათე ბიძია მოშიებული იყო, ხელი წაიბანა და არ დალოდებია დედის
შეპატიჟებას, მჭადი გატეხა.

— კარგი დრო მოვიდა, ჩემო ბიძია, ხალხმა თუ მოიხმარა, — მითხრა
მათე ბიძიამ, — მე მიმავალი ვარ, თქვენი იქნება ეს ქვეყანა!

მათე ბიძია სამოც წელს გადაცილებული იქნებოდა. თეთრი თმა და
წვერი მოშვებული ჰქონდა. ხაკის ბლუზაზე შავი ნაჭრები ეკერა და
თეთრი ძაფით იყო ამოკემსილი. მხრებზე ოფლის თეთრი ზოლები დასდევ-
და. შარვალიც მუხლებზე დაკერებული ეცვა და შარვლის ტოტები გა-
შვებული შალის წინდებში ჰქონდა ჩატანებული. მათე ბიძია მარტოდ
ცხოვრობდა, ერთი ბიჭი ჰყავდა და ამ ორიოდ წლის წინ ქალაქში გაიქ-
ცა, არ გაჩერდა. კოლექტივში მე ვერ ვიმუშავებო. ღვინის სარდაფი
გაუხსნია და ვაჭრობს თურმე. სინანულით იცოდა ხოლმე თქმა, ქალი ად-
რე გარდამეცვალა, თორემ ასე არ გამიჭირდებოდაო.

— მათე ბიძია, შვილი არ გაკითხავს ხოლმე? — ვკითხე მე.

— ჩამოვა, ღვინო თუ მაქვს, წაიღებს და წავა!

— ქალაქში კარგად ცხოვრობს?

— ალბათ, კარგად, თორემ დაბრუნდებოდა! — გულისტყვივლით
თქვა მან.

— ბინა აქვს?

— არ ვიცი, შვილო, არ ვეკითხები, რაც უნდა ისა ქნას!

— ცოლ-შვილი ხომ ეყოლებათ?

— არც ეს ვიცი, შვილო, არ ვეკითხულობ მის ამბავს! მე ქე გამიმ-
წარდა ეს სიბერე და...

— რატომ, მათე ბიძია, ყველაფერი კარგად იქნება!

— იქნება, შვილო, ბიჭი გვერდით რომ მყავდეს!.. ისწავლე, შვილო,
ისწავლე, კაცი გამოხვალ!

მათე ბიძია დანაყრდა, სამად სამი ჭიქა ღვინო დალია, კავი მხარზე გაიღო და ხარები წინ გაირეკა. ეზო მაქვს გამოსახნავი და ბარემ დღეს გამოვხნავო. მე და დედამ გადახნული საყანე ფართობი შემოვიარეთ. სიხარულს ვერ ვმაღავდით, მართლაც, რა დრო დადგა. იფიქრებდი ოდესმე, ვინმე მოვიდოდა და საყანე ფართობს დაგიხნავდა?! სახლსაც ავიშენებთო, ეს რა თქვეს?! დედამ სათესლე სიმიწი გამოიტანა და ხნულში მიმოყარა. ნაპირს ორივე მხარდამხარ ჩავუდექით. დაღამებამდე სამი ნაპირი გავიტანეთ, თითქმის დახნული მიწის მესამედი. ძალიანაც დავილაღეთ, მაგრამ საყვედური არ წამოგვცდენია. კაციშვილი ჩვენი პატრონი არ იყო და აი, ახლა მთავრობა ზრუნავდა ჩვენზე. ყველაფერი საერთოა, ყველაფერი ჩვენია, ისე როგორ გავგიჭირდება, თავი ვერ გავიტანოთ. ოც ფუთ სიმიწს ეზოში მოვიწევთ, კოლექტივიდანაც შეგვხვდება ცოტა, ამბობენ, ფულსაც მოგვცემენო. დედას მთელი დღე ლუკმა არ ჩაუღვია პირში, ჯერ იყო და, ხარებს ედგა წინ, მერე მათე ბიძიას სადილი გაუკეთა და ნაშუადღევს სიმიწს ვთესდით. დედა ისე მომეჩვენა მობერებული, ხელებს ვეღარ იმორჩილებდა, ასე თუ იმუშავა, სული გაძვრება, კი, ნამდვილად სული გაძვრება!.. შემეცოდა და ვუთხარი, შენ დაისვენე, პირუტყვს მე მივხედავ-მეთქი. უარი არ უთქვამს. საქათმისა და საღორის კარი დავკეტე, ძროხა სასიმიწის ქვეშ დავაბი და სახლში შევედი. დედა საწოლზე ტანგაუხდელი მიწოლილიყო და ჩასძინებოდა. მივედი და თავისი თავშალი გადავახურე. მე ნახევრად ჩამქრალ შუა ცეცხლის პირას დავჯექი, სადილზე მორჩენილი ქათმის ხორციტა და მჭადით დავნაყრდი. კარებთან ფეხის ხმა მომესმა და მაშინვე ის ვიახრე, ვილაც გვითვალთვალეს-მეთქი. ხელი ჩაფერფლილი მუგუზლისკენ გავაპარე. დედას გადავხედე, ეძიხა. ფეხის ხმა ისევ განმეორდა და კარმა გეიჭრიალა. ძლივს შევიცანი ეკა დეიდას ბიჭი.

— მოდი აქ, ხომ მშვიდობაა?

იგი შეშინებული შემოვიდა კარებში.

— აბა რა გითხრა, შინ მარტოდ დავრჩი და გადმოვედი!

— ეკა დეიდა სადაა?

— წაიყვანეს!

— სად?

— დაკითხვაზე, უკვე რამდენიმეჯერ მიჰყავთ, ხან საღამოს, ხან დილით. სახლი ორჯერ გავვიხიხრიკეს!

— ვითომდა, რაო? — სკამი შევთავაზე მას.

— მამას სასამართლო იქნება ამ დღეებში და მასალებს აგროვებენ!

— დომენტი ბიძია ამდენხანს არ გაუსამართლებიათ?

— მეოთხე სასამართლოა, ჯერ მისჯით ვერ მიუსაჯენ!

— უნდა მიუსაჯონ და ციხეში ჩასვან?

— ჰო, ციხეში!.. დედას არ აძლევენ მასთან შეხვედრის ნებას. გილაკ კაცი იცავს თურმე, ძალიან ნასწავლი ყოფილა და იოლად ვერ უსჯიან, თორემ აქამდე დახვრეტდნენ კიდეც. ჩვენ მისი არსებობის არაფერი ვიცოდით, ამბავი რომ გვეკითხა, იმისაც კი გვეშინოდა. დედა ტირილით ამბობს ხოლმე, დახვრიტეს, თორემ აქამდე რაღაც ამბავს გავიგებდითო. არ დაგვიჯერეს, რომ ჩვენ არაფერი არ ვიცოდით. სახლი ორჯერ გაჩხრიკეს და ხელშესახები რომ ვერაფერი ნახეს, წაიყვანეს. ატირდა დედა, ბიჭს მარტოდ ვერ დავტოვებ, შეშინდებო. მალე გამოგიშვებო, შეპირდნენ. დედა მართლაც მალე დაბრუნდა და ამბავი მოიტანა, მამა-ცოცხალი ყოფილა.

დედას ღრმად ეძინა, ჩვენი ლაპარაკი არ გაუგია.

— შენ რას აპირებ, გოგი? — ეკითხე მე.

— ერთხანს ვიქნები და წავალ!

მჭადი და ყველი გამოვიტანე, ღვინო დოქით ჩამოვდგი და გოგის შევეხვეწე, ლუკმა გაეტეხა. უარი არ უთქვამს, ეტყობოდა, შიოდა. ჭიქები ღვინით შევავსე და დედას გადავხდე, ისევ ეძინა. ღვინო ერთი ჭიქის მეტი არ დამილევია, მაშინაც დიდი დაძალებით, ახლა მე თავად მოვკიდე ჭიქას ხელი და ღვინო დავასხი. სხეული მთხოვდა, რომ ღვინო დამეღია, ალბათ, გოგი რომც არ მოსულიყო, ღვინოს ჩამოვასხამდი და დავლევდი. გაგვიმარჯოს-მეთქი ვუთხარი. გოგის და ჭიქა მივუჭახუნე. მას არც ღვინოზე უთქვამს უარი, ჭიქა უსიტყვოდ დასცალა. ეტყობა ისიც ჩემს გუნებაზე იყო. საღლეგრძელის ორიოდ სიტყვით ვიტყოდით და ჭიქას დავცლიდით. მეორე ჭიქაზე ენა გამეხსნა, გოგის ცალი ხელი მხარზე გადავდე და შუბლი შუბლზე მივადევით ერთმანეთს.

— ა, გოგი, რატომ მოხდა ეს ყველაფერი, რატომ?

— მამას დახვრეტენ! — თვალზე ცრემლი მოადგა.

— ნუ გეშინია ბიჭო, არ დახვრეტენ! რაკი აქამდე თავი გაიტანა, არ დახვრეტენ. ოღონდ ცოცხალი იყოს და სადაც უნდა იქ იყოს! მამა ჩე თვალწინ დამიხვრიტეს, ჰო, თვალწინ, ორი ტყვია დაახალეს შუბლში. — მეც თვალზე ცრემლი მომადგა, — რა ვქნა, ბიჭო, მინდა დავივიწყო და ვერ ვივიწყებ, რაც დრო გადის, შიში და უნდობლობა თანადათან მკლავს. ვის ვუთხრა, მეშინია, ხმის ამოღება.

— მე არაფრის არ მეშინია, არა! — თავი ასწია გოგომ.

— არა?!

— ჰო, — უცებ მოვფხიზლდი, — რისი უნდა გვეშინოდეს?! ახალი დრო მოვიდა, ჩვენს უფლებებს კანონი იცავს! დღეს აგერ საყანე მიწა დაგვიხნეს, წინათ სად იყო ეს?!

გოგიმ შემომხედა და ჭიქა ასწია.

— მამაშენის, დავით ბიძის მოგონების სადღეგრძელო დავლით, კარგი ვაჟკაცი ყოფილა, დღესაც იგონებენ მის სახელს. მე ვიცი, იგი მართალი კაცი იყო!

მე გოგის უსიტყვოდ მივაჩერდი, არ მჯეროდა მისი ნათქვამისა და რატომღაც გჭვმა ამიტანა, ხომ არ ეშმაკობს-მეთქი. ძენებ უნდა გაიგოს. მე რას ვფიქრობ მამაზე.

— მე მამა არ მახსოვს და არც არაფერი არ ვიცი.

— შენ ნუ გეშინია, მე ყოველთვის დავლევ კარგი ხალხის სადღეგრძელოს!

დედას გავხედე და გოგის ვანიშნე, ხმადაბლა ელაპარაკა. გოგიმ ხმას დაუწია და თითით დამემუქდა, რატომ მამაზე არაფერს არ ამბობო. რა მეთქვა?! ჭიქა უსიტყვოდ დავცალე და სუფრაზე დავდგი, არ მსიამოვნებდა, რომ მამაზე ამდენს ლაპარაკობდა. ვთხოვე, ჭიქა დაეცალა. შემომხედა და მითხრა, შენ არ ყოფილხარ კარგი ბიჭიო. თავი ჩაგქინდრე, მქონდა კი, სიტყვის თქმის უფლება?! რამდენი წელია მამის საფლავზე არ ავსულვარ, ყვავილი არ მიმიტანია!.. ღვინო მომეძალა, ავდექი და ბორძიკით გარეთ გავედი. გოგი გარეთ არ გამოსულა და, როცა შეებრუნდი, ჭიქას ღვინით ავსებდა. მთვრალი იყო ისიც, გვერდით დაფუჯექი და ჩემი ჭიქა შევავსე.

— გოგი, ე, შეხედე, — და თითი სტალინის სურათისკენ გავიშვირე, იგი დღეს ჩვენი ბელადია, დიდი კაცია, ქართველია, ბიჭო, გაუმარჯოს დიდ ბელადს!

გოგიმ ორივე ხელი მომჯილა და მკაცრად შემომხედა.

— მაგან ბიჭო, მამაშენი დახვრიტა, მამა დამრჭირა!

— გოგი!

— ჩვენ როდის დაგვიჭერს, ვინ იცის!... მე ჭიქას ხელს არ მოვკიდებ!

— ადგა, თავი მძიმედ გააქნია, არა, არ დავლევ, მე შინ მივდივარ, კარგად იყავი! — ზურგი შემაქცია და გარეთ გავიდა. გავყევი, ჯერ ჩემთან მსგავსი რამ არავის უთქვამს. ძარღვებში სისხლი გამეყინა, მინდოდა მეყვირა, შენ რა თქვი — ეს-მეთქი, მინდოდა მოვხვეოდი და ორივეს ერთი ცრემლით გვეტირა, მაგრამ ვერც ერთი და ვერც მეორე ვერ შევძელი, ვიდრე კარების წინ და ამღვრეული თვალებით გავყურებდი სიბნელეში მიმავალ გოგის...

უსანჯსი სონეტები

1.

წარსულის ხსოვნა მივაბარე კეთილ მეზობელს,
მომავლის გზები დავაზმანე ტაძარს ზარებად,
სიკვდილის შიშით ზიარება არ მეზარება,
მე ჩემს ეზოში ყოველ დილით ვხვდები ეზოპეს.

აქ აღიმართა უპირველეს ჯვარი ნინოსი,
აქ აღავლინა რუსთაველმა ღვთიური ლოცვა,
აქ მოინათლა, მზით აივსო და მერე, როცა
თვალწინ დაუდგა ინდოეთი, განგი, ნილოსი,

ყოველი ღამე მესხურ ოდის კართან ათია,
სახელი მისი პოეზიის ათინათია
და უკვდავია უკუნითი უკუნი სამდე.

ახლა აქა ვარ, აქ, გაჭრილი სამარის პირას,
აქ ჭოროხისპირ ამოზრდილი ტირიფი ტირის...
მე შორი გზა მაქვს გასავლელი მასთან მისვლამდე.

1990

2.

ვინ იცის, იქნებ დამიღამდეს მასთან მისვლამდე,
ეს გზა შორია, როგორც ცა და მიწა ერთიან,
დღეს ჩემი შემწე ყოვლისშემძლე მხოლოდ ღმერთია,
სამყაროს ჩემსას უმისოდ ვერ გადანისლავენ.

გულზე მაჩნია განაჩენი დროის და სივრცის,
წლები, რომლებიც იმ უყამო ყამში გავლიე,
ავსილი ჯამით საწამლავი ბევრი დავლიე,
უქმური ყამი რას მიქადის, არავინ იცის?!

და მაინც ვდგავარ ფეხშიშველი და თმაშლილი,
ჩემი ჰობია ჩემს მღელვარე დროსთან კავშირი,
დროსთან, რომელიც ყოველივეს გადააფასებს.

მოდინან გავა ყალბი ტაში, ყალბი ტიტული,
ხელში შეგვრჩება ზოგიერთის მხოლოდ ფიტული
და გავხსნება ასპარეზი მრავალ ათასებს.

1990

3.

მწამს გავხსნება ცხოვრების გზა მრავალ ათასებს,
მანამდე ყველა მედროვე და კონსერვატორი,
მანამდე ყველა მექრთამე და მისი პატრონი,
ჯერ კიდევ თავის უსირცხვო გვამს ძვირად აფასებს.

ჯერ კიდევ კახა ტრადიციის უარყოფელი,
სავსე თეძოებს ვნებააშლილ ვირებს თავაზობს,
ემორჩილება ცარიელ გვამს — „ჩემო ლამაზო,
ჩემო კეთილო, შენით მიყვარს წუთისოფელი“.

ასე ნებდება, ეფერება, ელაქუცება,
დღე, დღე თენდება და ღამდება ისევ უცვლელად,
შებინდებისას ცას გააპობს სტვენით ტოროლა.

ლამე დაცვარავს სამყურას და დილის ნიაგით
ხეების ჩრდილში შეირხევა ტოტი ქლიავის,
და ოდის კარი გაიღება თითო-ოროლა.

1990

4.

შარაზე მგზავრი გამოჩნდება თითო-ოროლა,
ბებერი მწყემსი გაუდგება მინდორში ნახირს,
გამოვა გარეთ და წაბაძავს გუგულის ძახილს
ბიჭი — მერცხალა, ახტაჯანა გოგო — ოლოლი.

მხარზე შეისვამს სოფლის დილა ვეება კოცონს,
მწვანე ბორცვებზე ცხრათვალა მზე გაფენს ხალიჩებს,
ხეებს და ფოთლებს მხნეობას და სითბოს ანიჭებს
და ბოსტნის ბოლოს ლოყაწითელ ყვავილებს კოცნის.

მზით იმოსება დედუღეთის ყოველი ადლი,
მოედინება წყაროსავით ბუნების მადლი,
თავს იწონებენ ნაბდინი მთები გარშემო.

განაბულია და ზეიმობს ირგვლივ ყოველი,
სხვა სასწაელი მე არც მინდა და არც მოველი,
ჩემს მამულში ვარ, ჩემს მიწაზე და ჩემს ხალხში ვარ.

1990

5.

დარეკეს ზარი და აივსო ეზო ბავშვებით,
ბავშვი ბავშვია და დარბიან ეზოს გარშემო,
ჩვენი ბავშვებით საქართველოს მუდმივ ვალში ვართ,
ვალს გადავიხდით უმოწყალოდ თუ არ დავშრებით.

შამფურა ბიჭი სამფეროვანს მოარხევს დროშას,
ჩვენი იმედი, ჩვენი რწმენა, ჯავარი ჩვენი,
გოგონებს მკერდზე საქართველოს დროშები შვენით,
დროშა, რომელიც თავისუფალს გვაუწყებს დრო-ჟამს.

კეთილი იყოს ეს ავსება და განათება,
თავისუფლების მტერს სიკვდილი და ანათება,
ჩვენი სამშობლოს ბედ-იღბალი ჩვენთა ხელთ არი.

გამოჩნდა სივრცე და ვარსკვლავმა გამოანათა,
ბედის ვარსკვლავმა, ჩემო დაო, ჩემო სანათა,
ვხედავ ვინ არის საქართველოს კარგი მხედარი.

1990

ახლა ჭირდება საქართველოს კარგი მხედარი,
ხატი და რჯული, ჩვენ რომ ჩვენი საქმე ვაკეთოთ,
მეტი ექნება მამულს ჩვენსას მზე და სიკეთე
და ეყოლება პატრონი და წინ გამხედავი.

კითხვა, რომელიც ჩვენ დავგვისვა თავად ცხოვრებამ,
პასუხს მოელის დროის სამი განზომილებით,
ჩემი ხვედრია სიმართლესთან დაძმობილება,
მე მშობლიური არაფერი მეუცხოვება.

ვარ მოდებული ღობე-ყორეს ვაზის ლერწმით,
სულ მალე ბუდეს მიატოვებს ჩემი არწივი,
მიატოვებს და გადმოხედავს ციდან სამყაროს.

მე კი, მე, ჩემო საქართველო, ჩემო ტაძარო,
შენ, ჩემო დედავ, ხოლო სხვისთვის დედინაცვალო,
მოვდივარ შენსკენ, ვარსკვლავების მომყავს მაყარი.

1990

7.

შენს ღელე-ღურდანს, შენს მთა-გორებს ვერვინ
გამყაროს,
ჩემო მტანჯველო და ათასჯერ ჩემთვის ტანჯულო,
მტერი, რომელიც ვერ იქნა და ვერ მოვარჯულე,
იქნება სადმე ვიწრო გზაზე გადამეყაროს.

ეს ახირება ნუ იქნება დარდის მიზეზი,
სადარდელს ჩემსას ვინ დაუდოს ზღვარი ბოლომდე,
ბოლომდე მენდე თუკი ერთხელ გულით მომენდე
და ნახე ჩემი სიყვარული უფაქიზესი.

ღმერთმა, ქნას, წაღმა დატრიალდეს ჩემი ბორბალი,
მე წარსულს ჩემსას სისხლიანი მკერდი მოვბანე,
და შევეუხვებ ვაზის ლერწმით გულის იარა.

ახლა კი დროა თავი მივცე მაღალ მწვერვალებს,
გაზაფხულისკენ მოვებრუნო ეს თებერვალი,
რომ ჩემს ეზოშიც სიხარულმა ჩამოიაროს.

1990

8.

დღეს მე ვიწამე მხოლოდ ერთადერთი სამეზა,
ყველაფერს თავის ადგილი აქვს ხალხში და დროში.
ცხოვრებისათვის კმარა ერთი უბრალო გროში,
სიცოცხლისათვის — მხოლოდ წვა და მხოლოდ წამება.

ბუნებას უყვარს იდუმალი პარადოქსები,
ჩემი სახლ-კარი მოვარიდე ზვავსაშიშ ზონას,
სასწორით ხელში დგას თემიდა, ყველაფერს სწონის,
ეს არის ჩვენი ბედისწერის დღე და მოსწრება.

თანდათანობით ფართოვდება ფიქრის საგანი;
— ვინ გაუზომა დედამიწას სიგრძე-სიგანე
და ვინ უწოდა ადამიანს ადამიანი?!

შებოჭილია არტახებით ჩემი ცხოვრება,
ამქვეყნიური არაფერი მეუცხოვება,
რადგანაც, ვიცი, მეტისმეტად დავიგვიანე.

1990

9.

დღეს მეცხრე დღეა, რაც დავწერე შენზე სონეტი,
მეცხრე სონეტიც აღიმართა, როგორც ცხრა მუხა,
მდევარ ბედს ვერსად გაექცევი, ვერსად წაუხვალ,
სულ სხვა საქმეა რა დრო არის და რა მომენტი.

გრიგალი ჩადგა, ზღვა დაწყნარდა, ცა მოიწმინდა,
თეთრ მანდილოსანს მიაქროლებს თეთრი კარეტა,
მე დღე და ღამე ატუშული ვარ შენს კარებთან,
სხვა არაფერი — მხოლოდ შენი სიცოცხლე მინდა.

ლმერთმა შეგინდოს, რასაც მტანჯავ, რასაც მაწვალებ,
ერთ მშვენიერ დღეს ყულფად ვაქცევ მე შენს ნაწნავებს
და კომედია ტრაგედიით გათამაშდება.

მანამდე ჩემი აღსარება ვის ჩავაბარო,
ვის ჩავაბარო აღსარება, ჩემო მთა-ბარო,
ვიდრემდის ჩემი ბოზოქარი სული დაშთება?!

1990

10.

მეათე სონეტს მივაფრქვით ჩემი სათქმელი,
ჩემი სათქმელი მივაზვავე მზეს და განგებას,
ვინ მეკითხება განგებ სოფლის მე რა გამგე ვარ,
შენ სად დაგტოვე, მე სად დაგხვდი და შენ სად მელი?!

მე საქართველოს ნაწილი ვარ სისხლით სისხლთაგან,
ხორციტ ხორცთაგან საქართველოს მე ვარ ნაწილი,
ტანზე მაცვია შავი ჩოხა, შავი ყაწიმით.
ვარ გარუჯული საქართველოს ცხელი მზისაგან.

შენს სიხარულში ბევრი ჩემი ცრემლი ერია,
მე ვიცი, შენს მრევლს ჩემი მტერი ვერ მოერია,
სასოწარკვეთის საფუძველი რა მაქვს თვარა კი?!

ლმერთო, მომასწარ იმ ჩემს ნანატრ თავისუფლებას,
მე შემოიღია ჩემს თავს მივცე ამის უფლება,
შენთან მოვიდე და ქართულად გელაპარაკო!

1990

11.

სიტყვა, რომელიც ჯერ არ მიტევამს შენ შთამაგონე,
მისი იმედით დავალ ასე თავაწეული,
მისით სავსეა ყველა ნერვი ჩემი სხეულის,
შენ მე წარმტაცე საილუმლო და დამაღონე,

მაშინ როდესაც „საქართველოს გოლგოთას“ ვწერდი,
და წიწამურის ტრაგედია გულზე მეხატა,
სხვა გზა არ იყო, ვალი უნდა გადამეხადა,
სულ ერთი იყო სად დაესვამდი მძიმეს და წერტილს.

მაგრამ გამოჩნდა უნებლიეთ კითხვის ნიშანი,
კითხვის ნიშანი შემპარავი და გამთიშავი
და ყველაფერი აირია, როგორც ბაზარი.

მეც აქ ვარ ახლა თქვენი მონა, თქვენი მორჩილი,
ჩემს გემბანს ტალღა მოასკდება თეთრი ყოჩივით,
რომ ყველა ნეკნი დამილეწოს, დამცეს თავზარი!

1990

12.

წავიდა ის დრო, შენ რომ შენი გეგონა მარტო,
შენი გეგონა ეს ქვეყანა, ის დრო წავიდა,
ჩემი დრო დადგა და ცხოვრებას ვიწყებ თავიდან,
და ერთიერთზე ვიწრო გზაში შეხვედრას ენატრობ.

შენი წარსული გახატია კახპა გავაზე,
შენმა პატრონმა ყულფში თავი გაყო თავისით.
თავისუფლება პატიოსან თვალად დავისვით,
რა აზრისა ხართ, ქალბატონო, ახლა ამაზე?

შენს ქმარს საცოდავს კიდევ კარგი ღმერთმა უშველა,
და შენი კუროც მიიბარა მიწამ უშვერად,
შენ კი აქ დარჩი, რომ საკუთარ ცოდვებს უყურო.

დღეს ყველაფერი მორჩილდება დროს და განგებას,
უფლის განგებას, ქალბატონო, მე რა გამგე ვარ,
ღმერთმა მტერიც კი არ მანახოს ულუკმაპუროდ.

1990

ავი ძალღივით ჯაჭვს აიწყვეტს მთებში არაგვი,
თავქვე ეშვება, ყეფით უტევს „ატეხილ ჭალებს“,
ამ პირველქმნილი სილამაზით რად გავიმსჭვალე?!
ამ გაზაფხულით მოსაკლავი არ ვარ თვარა კი.

მე ბევრი რამე შევიძულე... და შევიყვარე
ის, რაც მთავარი და მთავარზე უმთავრესია,
ჩემი მამული, ჩემი მხარე, ჩემი მესია.
ჩემი მესია — ჩემი მიწა და ჩემი მხარე.

ჩემი ცხოვრება გაცილებით უფრო რთულია,
ვიდრე ჩანს, რადგან ხშირად შუქი გამოერთულია,
შუქი, რომელიც გადათელავს ღამეს კუნაპეტს.

თეთრი არაგვი სიბნელეშიც არაგვიანობს,
მოჰქუხს, მოღელავს და არასდროს არ აგვიანებს,
შავ არაგვს თავის ძლევაშისილ ტალებს უმატებს.

1990

14.

„ტანო-ტატანო, გულწამტანო, უცხოდ მარებო“,
რომელი ერთი ჩამოვთვალო, რომელი ერთი,
მე მიჩვევია თვალებს შენსას დეკოლტე მკერდი,
ოღონდ ამეღამ, ოდნავ ღიად სახლის კარები...

ვწერდი და ვწვავდი უმოწყალოდ, ვწერდი და ვწვავდი,
სიბილწეს შენსას ვერ დაიტევს ჩემი სონეტი,
მე არასოდეს არ ვყოფილვარ შენი პოეტი,
სულერთი იყო ჩემთვის მაშინ შენ როგორ ვწამდი.

შენს წითელ მანდატს ასდიოდა ლოგინის სუნი,
პალსტუხიანი ჯაყოების ვნებას და სურვილს
აყოლილი და მედიდურად შეფარებული.

მე ყაბულსა ვარ, თუნდ ამაგონ მკერდით დანაზე,
რომ არასოდეს არ ვიქნები შენისთანაზე
გაყადრებული, რომ აღარ ვთქვა შეყვარებული.

1990

ენებათა ღელვა აბობოქრდა, როგორც ორღანი,
არჩევანს თავის კანონი აქვს, წესი და რიგი,
კანონის იქით იმზირება, ვინ არის იგი,
ან ამ წვრილმანზე ფიქრი ჩემი რატომ მოვლალე?!

რატომ აივსო მოლოდინით ცეცხლგამძლე ყუთი,
პატარა გული — ბობოქარი შავი ზღვის ტალღა,
ვინ ეზიდება ფიქრებს ჩემსას მალღა და მალღა,
ჩემი სიცოცხლე ასაფრენი წამია ნუთუ?!

განკითხვის ნაცვლად ბობოქარი ტაში და ტაში,
მეც იქ ვიყავი, ჟრუანტელი მივლიდა ტანში,
არა მონური მორჩილების, არამედ — რისხვის.

მე ის ცხოვრება შიშველ ტვინში მიყრიდა ნემსებს
და ვწერდი ჩემთვის ჟამისყამად უწყალო ლექსებს,
რომ გაყინოდათ მსუნავ ბოსებს ძარღვებში სისხლი.

1990

ვერ მოვარჯულე უკუღმართი ბედი მღევარი,
მიცვეები ბილიკს, ზოგჯერ სული მიჭირავს კბილით,
შხაპუნა წვიმა გადარეცხავს ბილიკებს დილით,
მწვანე ფოთლებში გამოახელს თვალებს მტევანი.

მოულოდნელად აღიმართა წინ რუბიკონი,
რა გამამართლებს თუ გადატყდა ხმალი ვადაში,
მზის ნაფეხურებს ცხელ ქვიშაზე წვიმა გადაშლის,
სივრცეს გახაზავს წეროს გუნდი, როგორც სტრიქონი.

დღიურებს ბევრი უდღეურის სახელი შვრჩა,
ისე ვით ომის ისტორიას წყეული ქერჩი,
უსახელოდ რომ შეიწირა ჩვენი ბიჭები.

თითქოს ვილაცამ გულზე ბასრი დანა დამისვა,
წამით შეიარჩა დედამიწა და ჩამონისლა.
ცოტა კიდევ და ჩემს საფლავსაც დააბიჯებენ.

1990

ჩემს თვალწინ ბევრი ბოხოქარი წელი დასრულდა,
წლები დასრულდა ძიების და „ელდორადოსი“,
სხვა დრო მოვიდა, სულ სხვა ჟინი და სხვა პათოსი
სხვა გზა არა მაქვს და პაემანს ვნიშნავ წარსულთან.

„სისხლიან სონეტს“ დავადევნე ჭაღარა რითმი,
რათა სიმაღლე მივუმატო მამულის დროშას,
წლები, რომლებიც ჩამეხარჯა იმ თახსირ დროში,
ჩამოეწერა ჩემს ცხოვრებას მთლიანად თითქმის.

ახლა, როდესაც ჩვენი ყოფნა-არყოფნა წყდება,
ბევრი ნილაბით შეიმოსა და გული მწყდება,
თავად განგებაც ვერ გააჩრებს მტყუანს და მართალს.

დროსთან ჭიდილი აღამაზებს ისევ ცხოვრებას,
ჩვენ კი ზოგი რამ ტყუილ-უბრალოდ გვეუცხოვება,
რადგან ქვეყანას უკანონო კანონი მართავს.

1990

18.

დაუდევრობას ჩვენსას ჩვენი ღმერთი შევწირეთ,
ღმერთი ღმერთია, იმიტომ, რომ იგი ერთია,
მე მაინც მჯერა ჩემი შემწე ისევ ღმერთია,
რადგანაც ჩემი წინათგარძნობა ახლა მეტწილად.

წნელის ღობეზე შეფერენილი ყივის მამალი,
მიიზღაზნება კამეჩივით შუადღის ჩრდილი,
ქალმა, რომელსაც დაეკარგა ქალაქში შვილი,
ვერსად იპოვა დაქანცული სულის წამალი.

ავგისტოს მწუხრი ვარსკვლავების ციცინათელებს
მიერეკება და საამურ დილას ათენებს,
რომ აღამიანს გაუღვივოს ჟინი ცხოვრების.

გამოზოგილი სათნოება გამოგველია
და ძველებურად პაემანზე აღარ გველიან,
კარგს არ გვიქადის ერთმანეთის გაუცხოება.

1990

კვლავ მითვალთვალეს სიმარტოვე — სუკის აგენტი,
კვლავ აფიქსირებს ჩემს ნაბიჯებს მარჯვნივ და მარცხნივ,
იოტისოდენა გულგრილობა, იქვეა მარცხი,
შექსპირისეულ ტრაგედიის ერთი ფრაგმენტი.

მე გამოვდივარ ტრაგედიის პატარა როლში,
თოფი გავარდა და უეცრად დაეშვა ფარდა,
ვინ განიცადა ეს სიკვდილი პოეტის გარდა,
პოეტის გარდა ვინ დააკლდა ხალხსა და ცოლ-შვილს.

რამდენჯერ მწარე სიმართლე ვთქვი, იმდენჯერ მომკლეს,
არ დაინდობენ მომავალში ალგეთის ბოკვერს...
რადას გვიშველის ცარიელი ვაი და ვიში.

მწარეა ხვედრი მარტოსულის და მარტოკაცის,
როცა რეგვენი თავზე გაზის და სიქას გაცლის,
შენ კი სამშობლო გელანდება და გწეწავს შიში.

1990

20.

მეოცე სონეტს საუკუნეს ვუძღვნი მეოცეს,
რომელიც თითქმის ეს-ეს არის ხელში ჩაგვადნა,
სუფთა სინდისი, სუფთა ფიქრი, სუფთა ჟანგბადი,
მე ჩემმა დიდმა წინაპრებმა გადმომიღოცეს.

„რევოლუციურს, ჯერ არ ნახულს, ჯერ არ გაგონილს“
ხალხი უსმენდა, ხალხი უსმენს გულმოდგინებით,
ის დაიღალა და იჯერა გული გინებით,
და პერონზე დგას მოლოდინში ბოლო ვაგონის.

მე იმ ვაგონით დამანახეს ცივი ციმბირი,
გადავდე თავი, მოვაშურე შენსკენ სირბილით,
იმ გზით, რომელიც, სამშობლოში მიგვიყვანს მხოლოდ.

ვინც მიცნობს, ყველამ კარგად იცის ჩემი წარსული,
მე ახლა განგებ არ ვახსენე ხმალი სპარსული,
ეს ყველაფერი ისტორიის ქურუმებს ვთხოვთ.

1990

გვიახლოვდება საუკუნე ოცდამეერთე,
 აქ ჩერნობილის ტრაგედია უსისხლოდ ბოლავს,
 ჭეშმარიტება დადგინდება ბოლოს და ბოლოს,
 ბოლოს და ბოლოს გაუგებენ მიწაზე ღმერთებს.

ბირთვული საფრთხე კურცხალივით ცაზე ჰკიდია,
 ჩვენ არ გავქრებით ჩელენჯერის ეკიპაჟივით,
 მე ვარ მძევალი სააკაძის ერთი ვაჟივით,
 წუთიღა დამრჩა რისკ-ფაქტორი ისე დიდია.

მადლობა უფალს, მეც ამ დღეებს რომ მოვესწარი,
 მეც ამ სიხარულს ვეფერები ხსოვნის ღღესავით
 და ვიმეორებ ჟამის ჟამად — ჩვენთან არს ღმერთი.

ვიცი, სიმართლე ხმალზე უფრო ბასრი ხმალია,
 მაგრამ ეს ხმალი ძნელზე ძნელად მოსახმარია...
 მინდა სიმართლე ჩვენს გულებში ცეცხლივით ენთოს.

1990

22.

გალაკტიონი, ლეონიდე იყო, გრანელიც...

აგერ ახლახან დავიტირე გოგი ცაბაძე,
 მე აქ ვარ ახლა, მათ სიკვდილში ველარ წავბაძე,
 რომ არ მეხილა ცხრა აპრილის ცხელი გვამები.

რომ გაუმთელოს აბეური უღელს მონობის,
 რომ დააჩოქოს ჩვენი ურჩი გოგო-ბიჭები,
 (რა ამბავია სოლონლულთან რატომ იჭექა?)
 საქართველოსკენ ჯარს მოუძღვის როდიონოვი.

ლოცვა-კურთხევა აღავლინა უნეტარესმა,
 ვიდრე დემონმა ჩვენს მკერდებზე დაწა ალესა,
 გამოთვლილი აქვს ყველა წუთი მწითურ იუდას.

და ქართულ მიწას მივაბარეთ ოცი ცხედარი,
 მერაბ კოსტავა კვლავ აქ არი, კვლავაც მხნედ არი,
 მაგრამ სულ მალე იმათ სულელებს ამბავს მიუტანს.

1990

მზემ შურდულივით სხივი სტყორცნა ზღვას მწვანე
კონცხთან

თეთრი მანდილი გამორიყა ტალღამ ნაპირთან,
გუშინ ცხოვრებამ აქ ისეთი რამე დამპირდა,
რომ აგვისტოს ცას იღუმალი ვარსკვლავი მოწყდა.

მე ჩემს მომავალს მივახედე წარსულისაკენ,
ბოლოს და ბოლოს საზღვარი აქვს უსაზღვროებას,
რით არის სხვაზე უარესი ჩემი დროება,
ან უკეთესი — ყოველივეს ვეძებ და ვარკვევ.

მთავრობის სახლთან მოშიმშილე ხალხის კარავი,
ნუთუ არ ფიქრობს ხალხის ბედზე ახლა არავინ?!
ან რას ითხოვენ შავოსანი მანდილოსნები?!

რეალისტური სპექტაკლები თვით ხალხმა დადგა,
თვით ხალხი გახდა გამგებელი ყველაფრის რადგან,
მე შემიძლია ვიოცნებო ნამდვილ ოცნებით.

1990

24.

დრომ მოიტანა ყველაფერი ჩვენში რაც ხდება,
ძირს ლოზუნგები, მიტინგების გვიდგას დრო-ჟამი,
პიროვნებების დიქტატურა უნდა მოვშალოთ,
ყალბი დიდება ნელა, მაგრამ მაინც მარცხდება.

დემოკრატია ზოგს ჰგონია ნარდის თამაში,
რევოლუციის ტოლფასია, მეტი თუ არა.
წამოდგა ხალხი და ქუხილით გადაუარა
ძველს და დრომოკმულს, რაც სუფევდა ჩვენს ქვეყანაში.

მადლობა უფალს ამ ყველაფრის ვარ თვითმხილველი,
გადათვლილია წყალში თევზი, ცაში ფრინველი,
ვისი ბრალია რამ არ მოგვცა ფუტკარმა თაფლი?!

ზოგი ცალტვინა, ზოგი ბეცი, ზოგი პინგვინი,
შემოსილია სხვისი წილი მზით და გვირგვინით,
გვირგვინით, არა ხელოვნურით, არამედ დაფნის.

1990

25.

გადავიკითხე რობაქიძის „გველის პერანგი“,
მზიანი დღეა და ფოთლებზე ნამი იცინის,
რუსეთს ეწვია ემიგრანტი სოლუენიკინი,
ძველი აზრებით და ახალი არქიპელაგით.

რუსი მწერალი რუსეთს ძველი მოდელით აწყობს,
იმპერიული აზრი მართავს იმის გონებას,
აწ უკრაინა აღარავის დაემონება,
ჩვენი სირცხვილი ჩამოვრეცხობ ჩვენსავე აწმყოს.

სოლუენიკინი ემიგრანტი ბოლო რუსია...
და, რა თქმა უნდა, სულ სხვას ფიქრობს ბელორუსია...
კაცმა არ იცის საით წავა შუა აზია...

კაცი, რომელიც ტყემალს კრეფს და ბალი ჰგონია,—
თვით ხალხმა შეთხზა და ხალხშივე გამიგონია,
ყველა სიბრძნეზე ბრძნული სიბრძნე ხალხის აზრია!

1990

26.

ჩემი ოცნების საზღვარია უსაზღვროება,
უსაზღვროება ესაზღვრება გრძნობების საზღვარს.
გავმარგლავე ყანას, გაზაფხულის წვიმებით მაძლარს,
მამა-პაპურად გარჯას ითხოვს ჩვენი ღრობა.

საკუთარ შვილებს გამოკვებავს ჩვენი მთა-ჭალა,
ჩვენი წყალ-ჭალა, კერე-კუჩხე, სახნავ-სათიბი,
გაზაფხულს ჩვენსას ვინ გახადა მწვანე ქათიბი,
ვინ ჩაუღელწა საქართველოს ღია ფანჯარა?!

კაცმა არ იცის, მერამდენედ, რატომ და რისთვის,
თავზე დაგვატყდა მწუხარება, ცრემლი და რისხვა,
სანამდე უნდა დაიდვაროს ქართული სისხლი?!

ღირსებას ჩვენსას ვერ გათელავს მტერი ვერაგი
თუნდაც მოგვადგეს ურიცხვ ჯართა არქიპელაგი,
ჩემი ჯერია, ფეხზე ვდგები და იარაღს ვისხამ.

1990

27.

ნახევარი ცხოვრების გზა გავლიე!

ხ ა ლ ხ უ რ ი.

ვინ დამიბედა ბეწვის ხიდი ყოველ ცისმარე,
მე ნახევარი ცხოვრების გზა ასე გავლიე,
ამ გზაზე ბევრი შხამიანი ღვინო დავლიე,
გვიან ამიხდა სიყმაწვილის თეთრი სიზმარი.

გვიან მოვიდა სიყვარული ყოვლის მომცველი,
დიდი ღმერთივით უხილავი და შორსმჭვრეტელი,
მოციქულებით მიმოხატა ტაძრის კედლები,
რომლის წინაშე ერთაერთი ვდგავარ მლოცველი.

მე ჩემი წილი სამშობლო არ დამეყვედრება,
მაღალ ღმერთო, შეისმინე ყველას ვედრება
და მიუჩინე საკუთარი სვე და სავანე.

სათნოების და სიყვარულის მიეცი ნიჭი,
შურდულით ჩიტებს რომ აფეთებს პატარა ბიჭი
და ჩემს სავანეს ცხრათვალა მზე მისაღამე.

1990

იმ სოფელ გოგოს, ქალაქი რომ ნახა პირველად,
იმ ქალაქელ ბიჭს, პირველად რომ ნახა სოფელი,
რატომ არ ვიცი; თვალი ჰქონდა თურმე სოფელი
და მეგზურობდა შიში, როგორც უცხო ფრინველი.

გოგო, როდესაც დაუბრუნდა სოფლის ორღობეს,
ქალაქის ხმაურს დაუბრუნდა ბიჭი როდესაც,
გოგონას ძილში სიყვარულის ჰანგი მოესმა
და იმ ბიჭს თვალწინ აუფრინდა თეთრი ხოხობი.

- ის ბიჭი მე ვარ, ქალაქი რომ ნახა პირველად,
გზაზე დავკარგე შიში, როგორც უცხო ფრინველი,
და შევეჭიდე ცხრათავიან დევებს პირისპირ.

გოგო, რომელმაც სულ პირველად წყალი დალია
სოფლის წყაროზე, ახლა უკვე დიდი ქალია...
ახლაც მაწვალებს ფერგამკრთალი სახე იმისი.

1990

29.

დრო ასამართლებს ყველა დროის იმპერატორებს
და ყველა დროის იმპერიებს დრო ასამარებს.
იმპერიებმა ბოროტება ველარ დამალეს,
ხელში აკვდებათ უნიათო თავის პატრონებს.

მსოფლიოს რუკა შექმრდილებით არის მოსილი,
იღვრება სისხლი უმოწყალოდ და უგანგებოდ,
უმისამართოდ არაფერი არ იკარგება,
ზოგი ჩრდილში დგას უცოდველი ანგელოსივით.

კაცმა არ იცის ვინ ვის მოძღვრავს, ვინ ვის ახელებს,
ხალხის სახელით ქუჩებს ვუცვლით თავის სახელებს,
ბოლოს და ბოლოს დადგინდება ჭეშმარიტება.

დრო კი თავის გზით მიხრივინებს ძველი დროგვით
და იმუქრება იმპერია: „მე თქვენ მოგივლით!“
და ზოგი ვინმე თავის კანში ველარ ეტევა.

1990

ღვას უსანქციო სონეტების ჯერი და რიგი,
 სიტყვა სიტყვაში ჯდება, როგორც ტყვია ტყვიაში,
 იქნება მალე შემიტანონ მეც შავ სიაში,
 მე უკვე ვხედავ ამისათვის მზად არის იგი.

შავი ყორანი რად აფეთებს სამოთხის ჩიტებს,
 ვინ აუკრძალოს ნიავს ქროლა, ბულბულს გალობა?!
 ვვაქვს საქართველოს ღვთისმშობელის დიდი წყალობა,
 მოწყალე გული უსასრულო სამყაროს იტევს.

მე თუ აღმანთებს, ისევ ჩემი წილი აღმართი,
 აზრი არა აქვს (თუ არაფერს აღარ აღმერთებ)
 სიცოცხლეს შენსას, ყველაფერი ჩალის ფასია.

კაცი, რომელიც თავს მოიკლავს სიკვდილის შიშით,
 ველარ იქნება ჩვენი მოდგმა და ჩვენი ჯიში.
 სიკვდილის შიში ვერ ეწყობა ქართულ ხასიათს.

1990

ვლადიმერ ვისოცკი

პოეზიის პროზა

ვისოცკი — ბევრზე წინ იდგა უთუოდ და ამის ახსნა არ არის ძნელი. მას არც დუმილი ემარჯვებოდა, არც თვალთმაქცობა. ვისოცკის შეიძლება ჰქონდეს სტროფი ძლიერი და სტროფი სუსტი, მაგრამ მასთან ვერ ნახავთ სტროფს — გაყალბებულს. უცხოა მისთვის ორაზროვნება, ცრუ იდეები, მიკიბ-მოკიბვა, დედაბუნებას მოგვაგონებს მისი ნაღვაწი, ბუნებასავით მარტივია, უბრალო და მადლიერი.

ბევრია მის ცხოვრებაში გაუგებარიც, გასაოცარიც... თუმცაღა სწორედ ამით დასტურდება ცნობილი ჰემმარიტება — ყოველი დიდი შემოქმედი თავისებურად, ჩვენთვის ძნელად გასაგებად აღიქვამს სამყაროს და აღამიანებს, თანამედროვეობას და მომავალს, სიცოცხლესა და სიკვდილს...

ახლა რამდენიმე სიტყვა მოთხრობაზე, რომლის ნაწყვეტსაც გთავაზობთ. მისი თავყვანისმცემლებისათვის, მისი შემოქმედების მკვლევარებისათვის იგი უთუოდ მოულოდნელობა იქნება. უეჭველია ისიც, რომ ეს დაუმთავრებელი ნაწყვეტი დიდი პროზისა, ასევე დიდ ხმაურს და კამათს გამოიწვევს მკითხველებში.

ფართო აუდიტორია მიეჩნია ვისოცკისეულ სიმღერებს, მისეულ ხმას. იმდენად პოპულარულია ვისოცკი — მომღერალი, რომ ამავე აუდიტორიას უჭირს სიმღერების ტექსტის აღქმა, როცა იგი ლექსადაა დაბეჭდილი. აქ კი, ამ ნაწყვეტში არც გიტარის კენესაა, არც საყვარელი ხმა, მხოლოდ პროზაა, თავიდან ბოლომდე ცხოვრებისეული პროზა...

ნაწარმოები იწყება ფრაზით, რომელიც სულ ცოტა ხნის წინათ მეტისმეტად გამოიმწვავდა! შეიძლებოდა მოგჩვენებოდათ — „გოგონებს უცხოელები მოსწონდათ“... მაინც რომელ გოგონებს მოსწონდათ უცხოელები? რატომ მაინც და მაინც უცხოელები და არა ჩვენი, საბჭოთა ჰაბუკები? რა, გაუჭირდათ პოვნა? ან რატომ ირჩია ავტორმა ასეთი, გაცვეთილი ეპითეტი რომ მოვიმევილით, „ნეგატიური“ მოვლენა და თუ აირჩია, რატომ არ უტყვის, რატომ არ აკრიტიკებს ამ ნეგატივიზმს.

სულაც არ ვიზიარებ აზრს, რომ ამ ყაიდის შეკითხვებმა თავისი დრო მოჰპაჟა, მაგრამ ამჟამად მე ვისოცკის პროზის განხილვას არ ვაპირებ, ერთს კი ვიტყვი — დიან, იგი არც თავს ესხმის, არც აკრიტიკებს. იგი — იკვლევს. ეს კი მეტად მნიშვნელოვანია.

არაა გასაკვირი, რომ ვერაინ შესძლო მისი გადარწმუნება — ბოლომდე სჯეროდა, ასეთი გოგონების ფსიქოლოგიის შესწავლის აუცილებლობა, თავისი საქმე სხვაზე უკეთ იცოდა და გზა-ბილიკის ბოლოში გასუ-

ლმა კიდევაც თქვა სათქმელი, თქვა ძალზე გასაგებად და მტკიცედ...
ამრიგად, ვისოცკი-მწერალმა მიხანს მიაღწია — დავიბატონდნენ
ყოფის ის მხარე, რომელიც მას, როგორც იტყვიან ხოლმე — „შემოქმე-
დების ადრეულ ეტაპზე“ აინტერესებდა.

აქ სხვაც გაირკვა, თემებს, რასაც თავისი ადრეულ სიმღერების
სიუჟეტებად თვლიდა, რასაც ოფიციალობისაგან დევნილ ფრინველივით
სულში ძალავდა, ყოველთვის მეტად სერიოზულად ეკიდებოდა და სწო-
რედ ამ სერიოზულობის შედეგია მისი დიდი ტკივილი. მის მოთხოვნაშიც
ისე ცინცხალია ფერები, ისე მსუბუქია მისი ყალბი, რომ გაგვიკირდება
გარჩევა — მთელი სიცოცხლე პროზას მიუძღვნა ვისოცკიმ თუ სიმღე-
რებს.

ქელს ვიხრი იმათ წინაშე, ვისაც შეუძლია ასე ბოლომდე, ასე ხმამაღ-
ლა თქვას სათქმელი, — სწორედ ვისოცკის და მსგავსთა მისთა უჭირავთ
მხრებით რწმენის კედელი, რომელიც მიუხედავად ყველაფრისა, კვლავაც
დგას.

ნატალია კრიშოვა.

რომანო გოგონაზე

...ძლივს ააღწია მესამე სართულზე ტამარკამ.

„ნეტავი კი მამა სახლში არ დამხვდებოდეს“ — გაიფიქრა და კარი შეაღო.

მოულოდნელად — ნიკოლაიმ...

— გამარჯობა, — ამბობს იგი.

— გაგიმარჯოს, — უპასუხა ტამარკამ და სიჩუმე ჩამოწვა უსაშველო, დავარდნილი
გიტარის უღარუნი არღვევდა ღუმელს, მშობელი, უკვე გვარიანად ჩაბუთებული, ცნო-
ბისმოყვარედ იყურებოდა — რა მოხდებოდა, მაგრამ ოთახში მყოფი მესამე კაცი ზღა-
ვნივთ წამოდგა.

— წავიდეთ, მაქსიმ გრიგორიჩ, სასმელი დავამატოთ. ამას უკვე ფსკერი მოუჩანს, —
და მაქსიმ გრიგორიჩმა იკადრა წამოდგომა, ტოლიყას გაჰყვა. გვარი არ ჰქონდა ტო-
ლიყას, კოლყას მეგობარს. სამაგიეროდ პროფესია ჰქონდა უცნაური და იშვიათი —
მოგზაური.

— ტა-მარ-კა, ტოო-მა-ჩკა — წაიმღერა ნიკოლაიმ, — ოქრო გოგონა, — ამოთქვა
მძიმედ, მძიმედვე მოითქვა სული. მერე ერთბაშად ამოისროლა — ვზივარ აქ. გელოდე-
ბი... დამაწყდა ნერვები... ჯობია სასმელმა დამახრჩოვს, ვიდრე ბოლმამ-მეთქი, — გაიხუ-
მრა და კვლავ შეჩერდა. ყელი დაეხშო. შეცვლილხარ, გოგო, ოღონდ ჩემთვის არა,
ჩემთვის თითქმის არც ყოფილა ეს სამი წელი. ისეთივე დამჩრჩი, როგორიც დაგტოვე-
ნუ მეღი-მეთქი, გითხარი მაშინ.

— არც ვაპირებდი, — უმიზეზოდ ჩაურთო სიტყვა.

— ჯერ მე მაცალიე, გოგო ტამარკა, შენ შენი მერე თქვი, სამი წლის ნაგარვები
ამომათქმევინე. შენს ნატვრაში ეს სამი წელი სამასად მეჩვენა. ცხადში რომ თვალწინ
მყავდი, სიზმარშიც შენ გეხვეოდით, წერილებიც, სიმღერებიც შენი იყო მხოლოდ. სადაც

ვიყავი, ყველგან თან მახლდი. თვალს დავხუჭავდი, მიცინოდი. ჩემს ჩურჩულს უსმენდი. წერილს ბევრს გწერდი, გწერდი და ვხევიდი. არაა საჭირო გახსენება, დაე, იფრინოს. მეთქი უჩემოდ. ვცადე, ვერ შევძელი ხსოვნის ამოშლა. მაგრად დამდაღე, რკინის შანთებით. ყველგან გვერდით მყავდი და გიხვეოდი, კიდეც და კიდეც... ასჯერ, ათასჯერ... ახლოს მოიწი, რაღას უდგახარ, გოგონი.

— გეყოფა — კოლია. — ტამარკა შეაცბუნა ბიჭის სიტყვებმა, დაუღაგებელმა და მართალმა. ცოტა არ იყო, არტისტულმა სიტყვებმა. — შენთვის ეს სამი წელი ვითომც არ ყოფილა. ჩემთვის კი იყო და მერე რა იყო. შენი თავი არა მაქვს, დავიღალე, წადი რა, კოლია!

არა, ნიკოლაი სვიატენკოს მოშორება ადვილი არ იყო. თუ რამე არ გამოსდიოდა, მოკვდებოდა და თავისას მაინც გაიტანდა, — ხახიათი დაჰყვა ასეთი.

— ეხ, ტოშკა, ტოშკა, რაო, გავიწარდენითო, დავესერიოწულდითო? — უკვე ნაცნობ პანგზე ამღერდა ბიჭი. — სიტყვაში გამოსვლა არ მოგვეწონათ, ხახლიდან მიბრძანდითო. ვაჰ, მართლა ფიქრობ, კარს გავიხურავ? ეგ რამ გაფიქრებინა, ღმერთმა დამიფაროს. სამი წელია, გოგო, სამი წელია ამ წუთებს ველი და ახლა ავდგე და წავიდე? აბა, ახლოს მოიწი, მომიახლოვდი, აი, ასე... მომეხვეი, ჩამეკარი, ვითომ მელოდო, ვითომ გული გელოდა, ამოიტირე როგორც წესია. „ღღე და ღამე შენზე ფიქრში არ მეძინა, ბიჭო, ნიკოლაი, შენ კი წერილიც არ მაღირსე. მხეცო, უგულოვ. შენზე დარღმა ჩამომახსოვდა და დამანელა“.

— კოლია, მორჩი, არც მიღარდია, არც ჩამოვმხმარვარ, კიდეცაც მიცხოვრია და თითქმის არც გამხსენებია.

— „თითქმისო?“ — უოჩად, გოგონი. ეს უკვე რაღაცას ნიშნავს. გამოდის, იშვიათად, ათასში ერთხელ მაინც გახსენდებოდი. მე ესეც მეყოფა. — კოლია ამ ერთმა სიტყვამ ისე გაახარა, თითქოს გოგო სიყვარულში გამოტყდომოდეს.

— დამშვიდდი, კოლია, დაჯექი, ილაპარაკე, თუნდაც იმღერე, რამე ისეთი, მზიარული...

შედგა კოლია. შეისვენა და გიტარა აიღო. გული ცოფიანივით უხტოდა. სიმღერამ წყურვილივით მოუარა, მისმა კი არა, სხვისმა სიმღერამ, თავისად რომ თვლიდა, ისეთმა:

მორიგ მსჯავრამდე ვზი და ვოცნებობ,
გაქცევა... დევნა... და ისევ — მახე,
თქვენს ცხოვრებაზე მომწერეთ, ძმებო,
რა ამბეჭია, რა ხდება მაქეთ.

გიტარა ღალატობდა, დაცემისაგან სიმშრეყული მისი გიტარა. ააწყო, გააგრძელა... გოგოს თვალებში ჩაბუდებული გაცემა შეუმჩნეველი დარჩა:

აქ ზამთარ-ზაფხულ თოვს და გვათრთოლებს,
(არც გაღიღებს, ისე გაერთო...)
სუყველაფერი მომწერეთ, თორემ
აქ არაფერი ხდება საერთოდ.

დაბალი, ჩამწყდარი ხმით მღეროდა ნიკოლაი, თითქოს არც მღეროდა, რეჟიტატივით გაჰქონდა მარტივი მელოდია:

ლექსები თარგმნა ვახტანგ ღლონტმა.

რითი თვრებით და რითი სეირნობთ,
ჩვენ ბოლშა გეზარჩობს. სმაზე — უარი...
რას იქმს ტამარკა, ვისთან სეირნობს,
მანაც მომწეროს, მარტო თუ არი.

წესით ნადიუშაზე უნდა ემღერა, განგებ შეცვალა სახელი:

იმედის ძაფი გადარჩენილი,
გამიადვილებს ყოფას საქნელოს...
ეგებ არც მომცენ თქვენი წერილი,
მაგრამ თქვენ მაინც მომწერეთ, ძმებო.

დაასრულა და გიტარას ყელზე თითები წაუჭირა, ბეგრამ გრძლად ამოიკვნესა. ნა-
ღვლიანი სიმღერა კიდევ უფრო დანადვლიანდა. თავადაც თვალდაზუტული იჭდა, ხასო-
წარკვეთას, ვედრებას, თხოვნას ერთად მოეყარა თავი ბიჭის სახეზე.

— ეს სიმღერა შენთან საიდანა? — შეეკითხა ტამარკა, როცა ნიკოლაიმ, ბოლოს
და ბოლოს, თვალი გაახილა და მას შეხედა.

— ბიჭებმა შემოიტანეს ბანაკში. ვიღაც ყოფილა კულეშოვი აღექსნანდრე, უბად-
რაგონი ფულს ოხრად ჰყრიდნენ მის სიმღერებში. ძველი ფირები იყო, ათასჯერ გადაშ-
ლილი და გადაწერილი, კიდევ ათასჯერ ვუსმენდით, სიტყვებს ვარჩევდით, მერე ვიწე-
რდით, ჩუმაღ ვინახავდით. ყველა გიჟდებოდა, ყველა ჰკუას კარგავდა. ჩხრეკისას
უფროსობა ფურცლებს გვაწერდა. უხ, ჩვენ, ბოდიში, გვართმევდო მინდოდა მეთქვა.
ამზობენ წის თურმე ხალდაც, მგონი მოკლეს კიდევაც ეგ ბიჭი. თუმცა ზუსტად არ ვი-
ცი. ბანაკში რას არ გაიგებ. ათასგვარ ისტორიებს აცხობენ, ათას რამეს ლაყობენ, იგო-
ნებენ, ალბათ. მოგეწონა?

— მომეწონა, კი, — ჩაილაპარაკა ხმადაბლა, მერე შეეხვეწა.

— კიდევ იმღერე რა, კოლენკა!

— მერე იყოს, — მიუჩოჩა, გიტარა განზე გადადო, მუდარაგარეული შეკითხვა
დაუსვა: — იქნებ გეცოცნა მაინც, გოგო, ტამარკა?!

ბასუხი არ იყო. მაშინ კოლკა ისე მოიქცა, როგორც წესი და რიგი მოითხოვდა —
კარი გამოაღო და აივანს გადაეწყო, მერე კი, ჰაერში გამოკიდებულმა, მოაჯირს ჩაბ-
ღაუჭებულმა, კატეგორიულად მოითხოვა.

— მაკოცე, თორემ გადავხტები! — ეს ისე გააკეთა, ისუშრა ვითომ — დაძაბულობის
შესანელებლად. არც კი ელოდა თხოვნას თუ შეუსრულებდნენ. არც გოგო ელოდა იმას,
რაც შემდეგ მოხდა — ბიჭთან მივიდა და აკოცა. კოცნა იყო საგულდაგულო. ვნება
კი აკლდა, მაგრამ მსურვალეობა ერია ბლომად. გოგოს გონებაში ელვასავით გაკრთა
ფიქრი: იი, ასე, სწორედ ასე ვიძიებ შურს საშკაზე.

წამიც და კოლკა უკანვე გადმოაფრინდა მოაჯირს. გოგოს უკვე თავად ჰკოცნიდა
და ისუტებდა. მოშიებული მგლის სისხარბე, ყელგაშშრალი კაცის მწყურვალეობა იგრძ-
ნობოდა ბიჭის აღერსში.

— კარები გადაკეტე, ცოფიანო, მაღე მობრუნდებიან! — გოგო ხელში აიყვანა, ძვი-
რფასი ტვირთით მივიდა კარებთან და გადარაზა. საზეიმოდ მიუახლოვდა დივანს.

— აჰ არა, ჩემს ოთახში.

გალაში გამომწყვდეული ლომივით ბორგავდა ბიჭის გული, მსურვალე სუნთქვა
სახეს უშინათვდა და აღეღებდა ტამარკას. მაღე გოგოსაც ეწვია სურვილი. ისიც მოე-
ხვია, მანაც მიიზიდა. ცნობისდაკარგვას ჰგავდა ბიჭის კენესა: ტამარკა, ტო...მაკა... ტუჩე-

ბით სხეულს დაეკონა, მისი სურნელით გაიჟღინთა, მასში გაითქვიფა. იგრძნო ცხელი
მკვრივ სიბნელებში იძირებოდა ნელ-ნელა, ნება-ნება... ბოლოს ფსკერს უწევდა და უფო-
ნოდ გაეხვია ვნებაცხრომის სქელ სურნელოვან ნადუღ-ნარევში. აღარ ახსოვდა აღა-
რაფერი. ფიქრისა და განსჯისათვის აღარ ღარჩა მასში ადგილი. გოგოს სიტყვებმა გა-
მოაფხიზლეს:

— ახლა კი, კოლია, მართლა წადი და ნულარ მობრუნდები. გესმის კოლია? თუ
ვიყვარვარ, ახე უნდა მოიქცე. ახლავე წადი, ამ წუთში, მართლობა მჭირდება. ცუდად
ნუ გაშიგებ, შენგან არაფერი მწყენია, შენ არაფერ შუაში ხარ.

— ვერ მოგშორდები, ახლა რომც წავიდე, ხვალ მაინც მოვალ. სხვას შენს თავს
ვერ დავუთმობ. ხომ იცი, კოლეკა კოლეგას მარწუხებს ვერ გაექცევი, არც ეცადო.

— გაგექცევი, კოლია, გაგექცევი. ახლა შე ძლიერი ვარ. გაჭირვება ღონეს მატებს
აღაშინას.

— ვინ შეგაწუხა, ყელს გამოგლადრავ!

— ეგლა გაუღია. ყელს გამოგლადრავ! შენგან სხვას რას უნდა ელოდოს კაცი. ნეტ
კი იცოდე, ვისაა, ყელს გამოჭირას რომ უპირებ.

— მაინც ვისაო?

— შე კოლია, უკვე ხამი წელია საშუასთან ვარ, სწორედ მაგ შენს კულეშოვთან.
ვის სიმღერებსაც მიმღეროდი, ვისაც მისტიროდი. არც მჭდარა, არც მოუკლავთ; თქვენი
მომღერალი — თეატრში მუშაობს. ჰოდა, ამ ბოლო ხანს ვერ აეწყო ჩვენი საქმე.
გაიგე?!

ყველაფერზე მოძებნიდა პასუხს კოლია, ყველაფერს შემოუვლიდა — ამის გარდა,
ბანაკში შეიყვარა ეს ბიჭი. არ ენახა და ეგონა, რომ შეხვედროდა, ათას კაცში გამოარ-
ჩევდა, პირველ დღესვე დაძმაცადებოდნენ, მაშინვე გაუგებდნენ ერთმანეთს. იმიტომ
რომ სიმღერები მოსწონდა უსაზღვროდ. ეგონა, თავადაც თავის სიმღერებს ჰგავდა
ტყუპისცალივით. ან კი სხვანაირად როგორ იქნებოდა. მართო კოლეკა ხომ არ გიჟდებო-
და. მთელი ბანაკი იმას ნატრობდა, ნეტა ჩვენთან გადმოიყვანდნენო, ნეტა თვალი მოგ-
ვაკვრევიანო, დალაპარაკებასა და ხელის შეხებაზე ოცნებობდნენ. მაშ, რა გამოდის?!

ყველაფერს გაუჭლებდა, ყველაფერს მოინებებდა, ამის გარდა, გაშეშდა ბიჭი.
აღარ იცოდა, რა ეთქვა, რა ექნა, თავისი ძმაცაცი მაქსიმ გრიგორევიჩი არც გახსენებია,
ადგა და უსიტყვოდ გამოიხურა კარი.

თარგმანი მარინე გოლუკვაძემ.

ამსტერდამში გერმანულ ენაზე გამოცემული ლიონ ფოიხტვანგერის (1884-1958) წიგნი „მოსკოვი, 1937“, რომელშიც ავტორი სსრ კავშირში მოგზაურობის დროს პირადი შთაბეჭდილებებისა და დაკვირვების საფუძველზე, იძლევა სსრკ იმდროინდელი მდგომარეობის, მისი პოლიტიკური, სამეურნეო და კულტურული ცხოვრების შეფასებას, უდავოდ საინტერესოა. წიგნი შეიცავს რიგ შეცდომებსა და არასწორ შეფასებებს, რომლებშიც ადვილად გაერკვევა მკითხველი.

თ ა ვ ი

ს ტ ა ლ ი ნ ი და ტ რ ო ც კ ი

მეგრული და მუშაკი

საბჭოთა კავშირში არიან ადამიანები, რომლებმაც თავი გამოიჩინეს არა მარტო როგორც მეგრძოლებმა, არამედ — როგორც მრეწველობისა და სოფლის მეურნეობის ორგანიზატორებმაც. სწორედ ასეთ ადამიანად მესახება იოსებ სტალინი. მას საბრძოლო, რევოლუციური წარსული აქვს; მან ძლევა მოსწილად ჩაატარა ქალაქ ცარიცინის დაცვა, რომელიც ახლა მის სახელს ატარებს; 1918 წლის შემოდგომაზე ლენინისადმი მისი მოხსენების საფუძველზე (მოხსენება 70 სტრიქონია) საერთო სამხედრო გეგმაში ძირეული ცვლილებები იქნა შეტანილი. მაგრამ მაინც სტალინის შემოქმედებითი უნარი, როგორც სოციალისტური მეურნეობის ორგანიზატორისა, ბევრად აღემატება მის საბრძოლო დამსახურებებს.

ტროცკის ავტორიტეტი

ბრწყინვალედ დაწერილ ავტობიოგრაფიაში საკუთარი პორტრეტის დახატვისას ლევ ტროცკი ცდილობს დაამტკიცოს, რომ ისიც, ტროცკიც, ასევე ნიჭიერი კაცია, დიდი მეგრძოლი და ახალი ცხოვრების შენების დიდი ბელადია. მე კი მეჩვენება, რომ სწორედ ეს მცდელობა, რომელიც წამოწყებულია ტროცკის საუკეთესო ვეჭილის — თვით ტროცკის მიერ, მხოლოდ იმას ამტკიცებს, რომ მისი დამსახურებანი, უკეთეს შემთხვევაში, ომის მსვლელობისას მისი მოღვაწეობით შემოიფარგლება.

დიდი პოლიტიკოსი?

ტროცკის ავტობიოგრაფია, უდავოდ, ჩინებული მწერლის ნაწარმოებს წარმოადგენს და, შესაძლებელია, — ტრაგიკული ბედის ადამიანის ავტობიოგრაფიასაც; მაგრამ სახელმწიფო მოღვაწის სახეს ის არ ასა-

ხავს. ამისათვის, როგორც მე მეჩვენება, ორიგინალს არ ყოფნის უპირატესობა, ზომიერებისა და სინამდვილის მართებული დანახვის უნარი. უმაღალითო ქედმაღლობა აიძულებს მას, მუდმივად უგულვებელყოს დასაშვები საზღვრები და ეს მოუზომლობა კი, რომელიც დადებითია მწერლისათვის, უჩვეულოდ ვნებს სახელმწიფო მოღვაწის კონცეფციას. მე მეჩვენება, რომ ტროცკის ლოგიკა ჰაერში ლივლივებს; იგი არ ეფუძნება ადამიანის არსისა და მის შესაძლებლობათა ცოდნას, რომელიც აგრერივად უზრუნველყოფს მტკიცე პოლიტიკურ წარმატებას. ტროცკის წიგნი სავსეა სიძულვილით, სუბიექტურია პირველიდან უკანასკნელ სტრიქონამდე; უსაშველოდ უსამართლოა; მასში განუტრყვლად არის აღოებული მართალი და გამოხაგონი. ეს წიგნს მომხიბვლელობას კი მატებს, მაგრამ ასეთმა გუნება-განწყობილებამ, კეკვობ, რომ სწორი გადაწყვეტილება უკარნახოს პოლიტიკოსს.

დამახასიათებელი დებალი

მე მგონია, ერთი დეტალიც კი საკმარისია, რათა მკვეთრად გააშუქო სტალინის უპირატესობა. მან გასცა მითითება, რომ „სამოქალაქო ომის ისტორიის“ ვრცელ ოფიციალურ გამოცემაში, რომელსაც ვორკი რედაქტორობდა, მოეთავსებინათ ტროცკის პორტრეტი.

სარწმუნო სიტყვები

რა თქმა უნდა, დამარცხებული კაცისთვის ძნელია ობიექტურობა. ამას თვით ტროცკიც ხვდება, რაც მშვენივრად გამოხატა: „მე არა ვარ მიჩვეული. — დასძენს იგი წიგნის წინასიტყვაობაში, — ისტორიული პერსპექტივები პირადი ბედის ხედვის კუთხით განვიხილო. მოვლენათა კანონზომიერების შეცნობა და ამ კანონზომიერებაში საკუთარი ადგილის პოვნა — აი, რეგულაციონერის უპირველესი მოვალეობა. სწორედ ეს ანიჭებს უმაღლეს პირად სიამოვნებას ადამიანს, რომელიც თავის ამოცანებს დღევანდელ დღესთან არ აკავშირებს“.

**ხელავდა უკეთესს, მაგრამ
უარესი აირჩია**

არავის შეეძლო უფრო ნათლად განესაზღვრა ის საშიშროება, რომლის წინაშეც აღმოჩნდა ტროცკი დამარცხების შემდეგ და რომელსაც განიცდის ყოველი დამარცხებული; ეს საშიშროება გახლავთ „ისტორიული პერსპექტივების ხილვა პირადი ხედვის კუთხით“. ტროცკის შეგნებული ჰქონდა ეს საშიშროება. ის ხვდებოდა, როგორი შეცდომის ჩადე-

ნის წინაშე იდგა; ხედავდა ამ შეცდომას, რომელსაც უნდა ეტყუებინა იგი; ხედავდა, გადაწყვეტილი ჰქონდა, არ ჩაედიხა, მაგრამ მაინც ჩაიღინა; იცოდა, თუ რა იყო უკეთესი, მაგრამ უარესი აირჩია.

პათოსი და ისტორია

ტროცკი წარმომადგენია მხოლოდ და მხოლოდ ტიპურ რევოლუციონერად, პათეტიკური ბრძოლისას ძალზე სასარგებლოდ, მაგრამ ყოველად გამოუსადეგარად იქ, სადაც პათეტიკური აფეთქებების ნაცვლად საჭიროა მშვიდი, შეუბოვარი, გეგმაზომიერი მუშაობა. რევოლუციის გმირული ეპოქის დამთავრების შემდეგ სამყარო და ხალხი ტროცკის დამახინჯებული სახით წარმოუდგა. მან დაიწყო საგნების არასწორად აღქმა. მაშინ, როცა ლენინმა თავისი შეხედულებები ბინამდვილეს მიუხადავა, ჯიუტი ტროცკი განაგრძობდა მტკიცედ ჩაბლაუჭებოდა თავის ზრინციბებს, რომლებმაც გაამართლეს გმირულ-პათეტიკურ ეპოქაში, მაგრამ გამოუსადეგარნი აღმოჩნდნენ თანამედროვეობის მიერ წამოყენებულ ამოცანათა გადასაწყვეტად. ტროცკის შეეძლო (ეს მისი წიგნიდანაც ჩანს), დიდი დამბულობის ქამს გაეყოლებინა მასები. მას ნამდვილად შესწევდა უნარი, პათეტიკურ წუთებში აღეგზნო ხალხი ენთუზიაზმის სულისკვეთებით, მაგრამ მას არ ხელეწიფებოდა, ეს სულისკვეთება მოექცია კალაპოტში, მიემართა სახელმწიფოს შენების სასარგებლოდ. ეს უნარი შესწევს სტალინს.

პეშვარიტი მწერალი

ტროცკი ჭეშმარიტი მწერალია. ის სიყვარულით მოგვითხრობს თავისი ლიტერატურული მოღვაწეობის შესახებ და მე მჯერა მისი სიტყვების, როდესაც იგი ამბობს, რომ „კარგად დაწერილი წიგნი, რომელშიც ხვდები ახალ აზრებს, და კარგი კალამი, რომლის დახმარებითაც შეიძლება საკუთარი აზრები გაუზიარო სხვას, ჩემთვის ყოველთვის აყო და ახლაც წარმოადგენენ კულტურის ყველაზე უფრო ღირებულსა და ახლობელ სიკეთეს“. ტროცკის ტრაგედია იმაში მდგომარეობს, რომ მას არ აკმაყოფილებდა დიდი მწერლის პერსპექტივა. ზედმეტმა მომთხოვნელობამ მისგან შექმნა ჭირვეული დოქტრინიორი, რომელიც, ესწრაფოდა, მოეტანა უბედურება და მოიტანა კიდევ; ამან აიძულა ხალხი, დაევიწყებინა მისი დამსახურება.

მწერალი, მაგრამ არა პოლიტიკოსი

მე კარგად ვიცნობ მწერალთა და რევოლუციონერთა მსგავს ტიპს,

თუმცა, რამდენადმე შემცირებულ მასშტაბში. გერმანიის რევოლუციის ზოგიერთ ხელმძღვანელს, როგორცაა კურტ აისნერი და გუსტავ ლანდაუერი, მართალია, წვრილმანებში, მაგრამ მაინც არტუტ ცოტა საერთო ჰქონდათ ტროცკისთან. დოგმისადმი შეუპოვარმა ერთგულებამ, ცვალებად პირობებთან შეგუების უუნარობამ, ერთი სიტყვით, პრაქტიკულ-პოლიტიკური ფსიქოლოგიის უქონლობამ განაპირობა, რომ ეს თეორეტიკოსები და დოქტრინიორები პოლიტიკური მოქმედებებისათვის მხოლოდ ძალიან მოკლე დროის განმავლობაში იყვნენ გამოსადეგნი. ისინი კარგი მწერლები იყვნენ და არა — პოლიტიკოსები; მათ ვერ შეძლეს ნოემბრისათვის ხალხისაკენ მიმავალი გზები; ისინი მეტისმეტად სუსტად ერკვეოდნენ ხალხის ფსიქოლოგიაში; თვითონ კი ეხებოდნენ მასებს, მაგრამ მასები არ მიდიოდნენ მათთან.

ხასიათისა და აზრთა სხვადასხვაობა

ექვევარეშეა, რომ ტროცკისა და სტალინის შორის დიდი კონფლიქტის მიზეზია აზრთა სხვადასხვაობა გადამწყვეტ საკითხებზე; ეს შეუთანხმებლობანი გამომდინარეობენ ღრმა წინააღმდეგობრიობიდან. ამ ადამიანთა ხასიათების განსხვავება იყო იმის მიზეზი, რომ ისინი საწინააღმდეგო დასკვნებამდე მიდიოდნენ რუსული რევოლუციის მნიშვნელოვან საკითხებში — ეროვნულ საკითხში, გლეხთა როლისა და ერთ, ცალკე აღებული, ქვეყანაში სოციალიზმის აშენების შესაძლებლობის საკითხებში. სტალინი ამტკიცებდა, რომ სოციალიზმის სრული განხორციელება შესაძლებელია მსოფლიო რევოლუციის გარეშეც და რომ ცალკეულ საბჭოთა ხალხთა ეროვნული ინტერესების დაცვით, სოციალიზმი შეიძლება აშენებულ იქნეს ერთ, ცალკე აღებულ, ქვეყანაში; ის თვლიდა, რომ რუს გლეხს შესწევს სოციალიზმის აშენების უნარი, ტროცკი ედავებოდა; იგი ამტკიცებდა, რომ მსოფლიო რევოლუცია წარმოადგენს აუცილებელ წინამძღვარს სოციალიზმის ასაშენებლად. ტროცკი ჭიუტად ეჭიდებოდა მარქსისტულ მოძღვრებას აბსოლუტური ინტერნაციონალიზმის თაობაზე, იცავდა პერმანენტული რევოლუციის ტექნიკას და, მოჰყავდა რა მრავალი ლოგიკური მოსაზრება, დაჟინებით იცავდა მარქსისტული დებულების სისწორეს ერთ ქვეყანაში სოციალიზმის აშენების შეუძლებლობის შესახებ.

სტალინი მართალი აღმოჩნდა

არა უგვიანეს 1935 წლისა მოელმა მსოფლიომ აღიარა, რომ სოციალიზმი ერთ ქვეყანაში აშენებულია და უფრო მეტიც, ეს ქვეყანა შეიარაღებულია და მზადაა ნებისმიერი თავდასხმისაგან თავდასაცავად.

რა უნდა ექნა ტროცკის? მას შეეძლო გაჩუმებულიყო; მას შეეძლო თავი დამარცხებულად ეცნო და ელიარებინა თავისი შეცდომა; მას შეეძლო, შერიგებოდა სტალინს, მაგრამ მან ეს არ გააკეთა; მან ეს ვერ გაბედა. ადამიანმა, რომელიც ადრე ხედავდა იმას, რასაც სხვები ვერ ხედავდნენ. ახლა ველარ დაინახა ის, რაც ყოველი ბავშვისათვის ნათელი იყო. კვების საქმე მოწესრიგებული იყო, მანქანები მუშაობდნენ, ნედლეულის მოპოვება არნახული მოცულობით მიმდინარეობდა, ქვეყანა ელექტროფიცირებული და მექანიზებული იყო. ტროცკის არ სურდა, ეცნო ეს ყოველივე. მან განაცხადა, რომ სწორედ სწრაფი აღმავლობა და შენების დაძაბული ტემპები განაპირობებენ ამ მშენებლობის არამყარობას, საბჭოთა კავშირმა — „სტალინის სახელმწიფომ“, როგორც ტროცკი უწოდებდა მას, — ადრე თუ გვიან კრაზი უნდა განიცადოს გარედან ჩარევის გარეშეც, ხოლო ფაშისტური სახელმწიფოების თავდასხმის შემთხვევაში კი უეჭველად დაიმსხვრევა. ტროცკი უსაზღვრო სიძულვილით ესხმოდა თავს ადამიანს, ვისი დროშის ქვეშაც ხორციელდებოდა ახალი ქვეყნის შენება.

ახლა ვცადოთ, გავიცნობიეროთ სტალინის პიროვნება.

სტალინის პირველი ნაბიჯები

ჯერ კიდევ ადრეულ წლებში სტალინი დაკავებული იყო პრობლემებით, რომლებიც ომის დამთავრების შემდეგ დაუყოვნებლივ გადაწყვეტას მოითხოვდნენ. 1913 წელს ლენინი წერდა გორკის: „აქ, ჩვენთან, არის ერთი შესანიშნავი ქართველი, რომელიც მუშაობს ვრცელ სტატიებზე. ეროვნული საკითხების შესახებ და საჭიროა, სერიოზულად მოვეყი-დოთ მას“.¹

აღმავლობის სიძნელეები

სტალინმა სერიოზულად მოჰკიდა ხელი ამ საკითხს. მას ჰქონდა იდეები და თავი გამოამჟღავნა, როგორც ორგანიზატორმა; მაგრამ სტალინი ბრმა არ იყო და ყველაფერს ხედავდა, მუდამ გაცისკროვნებული და ფუსფუსა ტროცკის გვერდით იგი ჩრდილში რჩებოდა. ხედავდა, რომ ტროცკი კარგი ორატორია და, ალბათ, ყველაზე საუკეთესოც; ის ყველას

1. ციტატა არაზუსტია. ლენინი წერდა: „ნაციონალიზმის შესახებ საკვებით გეთანხმებით, რომ ამას უფრო სერიოზულად უნდა მოვიკიდოთ ხელი. ჩვენთან აქ ერთი შესანიშნავი ქართველი ჩაუჯდა და „პროსვეშჩენიისათვის“ წერს დიდ სტატიას, რისთვისაც შეკრიბა მთელი ავსტრიული და სხვა მასალები, ჩვენ ბევრთად ვიმუშავეთ ამანზე“ (ვ. ი. ლენინი, ტ. 35, გვ. 76, IV გამოცემა).

ხიზლავს; სტალინი, როგორც უკვე მივუთითებდი, თუმცა, არა იუმორის გარეშე, მაგრამ მაინც გულახდილად და წინდახედულად ლაპარაკობს ამის შესახებ. მან შეუპოვარი შრომით მოიპოვა პოპულარობა, რომელიც სხვისთვის ადვილი ხელმისაწვდომი იყო. წარმატებაში ის მხოლოდ საკუთარ თავს უნდა უმაღლოდეს.

ის წინ გაემდინა

ტროცკის ბრწყინვალეობა, რომელიც ყოველთვის უტყუარი როდია, მრავალი წლის განმავლობაში ხელს უშლიდა სტალინის ნამდვილი დამსახურების წარმოჩენას. მაგრამ დადგა დრო, როცა ცალუდელად მებრძოლი ტროცკის იდეები თანდათან მცდარი და ხრწნადი გახდა. პირველმა სტალინმა შეამჩნია ეს და აღნიშნა კიდევ. ჯერ კიდევ 1924 წლის დეკემბერში სტალინისათვის საბოლოოდ ნათელი გახდა, რომ, წინანდელი თეორიის საწინააღმდეგოდ, ერთ, ცალკე აღებულ ქვეყანაში, სრული სოციალისტური საზოგადოების აშენება შესაძლებელია. უკვე მაშინ მან თანმიმდევრულად, უფრო მკაფიოდ და უფრო მწვავე ფორმულირებებით, ვიდრე ლენინმა, მიუთითა გზა ამ მშენებლობისაკენ, რაც ქვეყნის გაძლიერებულ ინდუსტრიალიზაციასა და არტელებში გლეხთა გაერთიანებაში მდგომარეობდა. მან სრულიად ნათელი სიტყვებით საჯაროდ განაცხადა ის, რაც აქამდე საკამათო იყო; კერძოდ კი: პარტიის სწორი პოლიტიკის მეოხებით რუსული გლეხობის გადამწყვეტი ნაწილი შეიძლება ჩაერთოს სოციალისტურ საზოგადოებაში; მან ეს მოსაზრება დაასაბუთა მარტივი, დამაჯერებელი და უცილობელი არგუმენტებით.

უცილობელი არგუმენტები

ტროცკიმ, თავისი ბრწყინვალე რიტორიკის წყალობით, ასევე უცილობლად უარყო სტალინის უცილობელი არგუმენტები. სტალინმა იცოდა, რომ მის მიერ წამოწეული არგუმენტები ნამდვილად უდავო იყო, მაგრამ ხედავდა, რომ ბევრს სჯეროდა ტროცკის ფორმით ბრწყინვალე და შინაარსით ყალბი აზრებისა.

უცილობელი საჩვენები

სტალინი არ იფარგლებოდა მარტოოდენ სწორი გამონათქვამებით. ის შრომობდა, ის სწორი გზით მიდიოდა. მან გლეხები არტელებში გააერთიანა, აწვითარებდა მრეწველობას, ამზადებდა ნიადაგს სოციალიზმისათვის საბჭოთა კავშირში და აშენებდა სოციალიზმს. მის მიერ შექმნილი სინამდვილე უარყოფდა ტროცკის უცილობელ თეორიებს.

„ღმერთები გამარჯვებულთა მხარეზე არიან, კატონი — დამარცხებულთა მხარეზე“. ტროცკის არ სურდა დამარცხებულად ეცნო თავი. ის გამოდიოდა მგზნებარე სიტყვებით, წერდა ბრწყინვალე სტატიებს, წიგნებს; მათში სტალინურ სინამდვილეს ილუზიებად ნათლავდა, რადგანაც მის თეორიებში სინამდვილე ვერ თავსდებოდა. ტროცკი ახალი ცხოვრების ხელისშემშლელი იყო. პარტიის ყრილობამ გაილაშქრა მის წინააღმდეგ — ის ჯერ გადაასახლეს, შემდეგ კი ქვეყნიდანაც გააძევეს.

თეზისების მაგივრად

სტალინის საქმე ყვაოდა; იზრდებოდა ქვანახშირის, რკინისა და სხვა წიაღისეულთა მოპოვება; იგებოდა ელექტროსადგურები; მძიმე მრეწველობა სხვა ქვეყნების მრეწველობას ეწეოდა; შენდებოდა ქალაქები; რეალური ხელფასი მატულობდა; დაძლეულ იქნა გლეხთა წვრილბურჟუაზიული განწყობილებანი, მათი არტელები შემოსავალს იძლეოდნენ; გლეხობა მასობრივად მიისწრაფოდა კოლმეურნეობებისაკენ, თუკი ლენინი საბჭოთა კავშირის ცეზარი იყო, სტალინი მისი ავგუსტუსი, მისი ყოველმხრივ „გამანოყიერებელი“ გახდა. სტალინური მშენებლობა იზრდებოდა და ძლიერდებოდა, მაგრამ სტალინს უნდა შეემჩნია, რომ ჯერ კიდევ არსებობდა ხალხი, რომელთაც არ სურდათ ერწმუნათ ეს რეალობა, ეს ზეღმესახები საქმე; მათ უფრო ტროცკის თეზისებისა სჯეროდათ, ვიდრე თვალნათლივ შესამჩნევი ფაქტებისა.

სახიზათო მეგობრები

დიხს, სწორედ იმ ადამიანთა შორის, რომლებთანაც სტალინი მეგობრობდა და რომლებსაც მან საპასუხისმგებლო პოსტები მიანდო, აღმოჩნდნენ ზოგიერთები, რომლებმაც ტროცკის სიტყვებისა უფრო ირწმუნეს, ვიდრე სტალინის საქმისა. ისინი ხელს უშლიდნენ ამ საქმეს, ქმნიდნენ დაბრკოლებებს, საბოტაჟს უწყობდნენ მას. დანაშაული დადგენილი იქნა და ისინი პასუხისგებაში იქნენ მიცემულნი. შემდგომში სტალინმა მათ შეუწოდო და ხელახლა დანიშნა მაღალ თანამდებობებზე.

უსაზღვროდ ერთგულნი

რა უნდა მოეფიქრებინა და განეცადა სტალინს, როცა გაიგო, რომ ეს მისი ამხანაგები და მეგობრები, მიუხედავად მისი წამოწყებების აშკარა წარმატებისა, მაინც მისი მტრისკენ — ტროცკისკენ მიიწევდნენ, მასთან საიდუმლო მიმოწერას აწარმოებდნენ, ისწრაფოდნენ, თავიანთი ძვე-

ლი ბელადი სსრ კავშირში დაებრუნებინათ; ცდილობდნენ, ევნოთ სტალინისათვის — საქმისათვის.

ორ პროცესს შორის

სტალინს რომ შეეხვდი, ტროცკისტა პირველი ჯგუფის წარმომადგენლების — ზინოვიევისა და კამენევის — წინააღმდეგ განაჩენი უკვე გამოტანილი იყო; ბრალდებულები მსჯავრდადებულნი და დახვრეტილნი იყვნენ; ტროცკისტა მეორე ჯგუფის — პიატაკოვის, რადეკის, ბუხარინისა და რიკოვის წინააღმდეგ კი საქმე აღძრული იყო, მაგრამ ჯერ არავისთვის არ იყო ზუსტად ცნობილი, თუ რა ბრალდება ჰქონდათ წაყენებული მათ და როდის და რომელი მათგანის წინააღმდეგ დაიწყებოდა პროცესი. აი, დროის ამ მონაკვეთში, ორ პროცესს შორის, ვნახე სტალინი.

სტალინი

პორტრეტებიდან სტალინი მაღალი, მხარბეჭიანი, წარმოსადეგი ადამიანის შთაბეჭდილობას ახდენს. ცხოვრებაში კი ის უფრო მომცრო ტანისა და გამხდარია; კრემლის ფართო ოთახში, სადაც მე მას შევხვდი, როგორღაც შეუმჩნეველიც კი იყო.

ლაპარაკის მანერა

სტალინი ლაპარაკობს ნელი, ჩუმი, ოდნავ ყრუ ხმით. მას არ უყვარს დიალოგები მოკლე, შეშფოთებული კითხვა-პასუხებითა და გადახვევებით. იგი ამჯობინებს ნელ, მოფიქრებულ ფრაზებს; ლაპარაკობს ძალზე მკაფიოდ, ხანდახან ისე, თითქოს კარნახობსო. საუბრისას ოთახში წინ და უკან ბოლთას სცემს; შემდეგ მოულოდნელად მიუახლოვდება მოსაუბრეს და მისკენ თავისი ლამაზი ხელის საჩვენებელი თითის. გაწევით უხსნის და განუმარტავს; თავისი მოფიქრებული ფრაზების ჩამოყალიბებისას ზოგჯერ ქალაღის ფურცლებზე ფერადი ფანქრით ხატავს სხვადასხვა ნახტებს.

ფარულად და გულახდილად

სტალინთან ჩემი საუბრის თემა წინასწარ შეთანხმებული არ იყო. არავითარი თემა მე არ მომიმზადებია; ველოდი, რომ შეხვედრისას, შთაბეჭდილებათაგან გამომდინარე, ის თავისთავად წარმოიშვებოდა. გულში კი ვშიშობდი, რომ ჩვენი საუბარი მეტ-ნაკლებად ოფიციალური და ბანალური იქნებოდა, როგორიც სტალინს ორ-სამჯერ უკვე ჰქონდა დახა-

ვლეთის მწერლებთან. თავდაპირველად საუბარი ნამდვილად ამ კალაპოტში წარიმართა. ჩვენ ვლპარაკობით სოციალისტურ საზოგადოებაში მწერლის ფუნქციის შესახებ, რევოლუციური ზემოქმედების შესახებ, რომელსაც ზოგჯერ რეაქციული მწერლებიც კი ახდენენ, როგორც, მაგალითად, გოგოლი; კლასობრივი კუთვნილებისა თუ ინტელიგენციის არაკლასობრიობის შესახებ და სიტყვისა და ლიტერატურის თავისუფლების შესახებ საბჭოთა კავშირში. თავდაპირველად სტალინი ფრთხილად, ზოგადი ფრაზებით საუბრობდა, მაგრამ თანდათანობით შეიცვალა დამოკიდებულება და მალე ვიგრძენი, რომ ამ ადამიანთან შემძლო, გულახდილად მელაპარაკა. მე გულწრფელად ვსაუბრობდი და ისიც გულწრფელობითვე მპასუხობდა.

მებაჟველუგის სტილი

სტალინი საუბრობს შეულამაზებლად და შეუძლია, რთული აზრებიც კი მარტივად გამოხატოს. ზოგჯერ ის ლაპარაკობს მეტისმეტად მარტივად, როგორც ადამიანი, რომელიც მიჩვეულია ისე დააფორმულოროს თავისი აზრები, რომ ისინი გასაგები გახდეს მოსკოვიდან ვლადივოსტოკამდე. შესაძლებელია, იგი არ ფლობს მახვილგონიერებას, მაგრამ მისთვის, უდავოდ, დამახასიათებელია იუმორი; მისი იუმორი ხანდახან სახიფათო ხდება. დროდადრო ის მზაკვრულად ჩაიქირჩილებს ხოლმე. სტალინი ერთობ თავისუფლად გრძნობს თავს მრავალ სფეროში და დიდებული მახსოვრობის წყალობით, ყოველგვარი მომზადების გარეშე, სახელების, თარიღებისა და ფაქტების მუდამ ზუსტ ციტირებას ახდენს.

თავისებურება

სტალინთან ვსაუბრობდი ბეჭდვითი სიტყვის თავისუფლების, დემოკრატიისა და, როგორც ზემოთ ვწერდი, მისი პიროვნების გაღმერთების შესახებ. საუბრის დასაწყისში ის ლაპარაკობდა ზოგადი ფრაზებით და მიმართავდა პარტიული ლექსიკონის ცნობილ შაბლონთა ბრუნვას. მოგვიანებით კი მასში პარტიულ ხელმძღვანელს უკვე ვეღარ ვგრძნობდი. ჩემს წინაშე იგი წარმოდგა როგორც ინდივიდუალობის განსახიერება. ყველაფერში არ მეთანხმებოდა და მუდამ რჩებოდა ღრმა, გონიერ, დაკვირვებულ პიროვნებად.

სტალინი და „იუდა“

სტალინი აღელდა, როცა ლაპარაკი წამოვიწყეთ ტროცკისტთა პროცესზე. დაწვრილებით მომიტხრო ბრალდებათა შესახებ, რომლებიც

წაყენებული ჰქონდათ პიატაკოვსა და რადეკს; მასალა იმ დროს ჯერ არ იყო ცნობილი. იგი ლაპარაკობდა პანიკაზე, რომელსაც ნერვავდა ფაშის ტური საშიშროება ადამიანებში, რომელთაც არ შეეძლოთ წინ ცქერა. მე კიდევ ერთხელ მოვიხსენიე ის უსიამოვნო შთაბეჭდილება, რომელიც ზინოვიევის სასამართლო პროცესში გამოყენებულმა უმარტივესმა ფანდებმა მოახდინეს საზღვარგარეთ სსრ კავშირის მიმართ კეთილად განწყობილ ადამიანებზეც კი. სტალინმა ცოტა დასცინა მათ, ვინც, ვიდრე შეთქმულებას დაიჯერებდნენ, საჭიროებენ დიდი რაოდენობის წერილობითი საბუთების წარდგენას; გამოცდილ შეთქმულებს, — შენიშნა მან, — იშვიათად სჩვევიათ თავიანთი საბუთების ღია ადგილას შენახვა. შემდეგ ის აღაპარაკდა მწერალ რადეკის — მეორე ტროცკისტული შეთქმულების უფრო მეტად პოპულარული პიროვნების — შესახებ, სიმწრითა და აღელვებით საუბრობდა. მომითხრო თავის მეგობრულ დამოკიდებულებაზე ამ ადამიანთან. „თქვენ, ებრაელებმა, — მომმართა მან, — შექმენით უკვდავი ლეგენდა, ლეგენდა იუდას შესახებ“. რაოდენ უცნაური იყო ჩემთვის, ჩვეულებრივად ასეთი მშვიდი, ლოგიკურად მოაზროვნე ადამიანისაგან გამეგონა ეს მარტივი პათეტიკური სიტყვები. მან მიამბო, ამ გრძელი წერილის შესახებ, რომელიც მას რადეკმა მოსწერა და რომელიც ის ირწმუნებოდა თავის უდანაშაულობას, მოჰყავდა მრავალი ცრუ მოსაზრება; მაგრამ მეორე დღეს, მოწმეთა ჩვენებებისა და სამხილთა ზეგავლენით, რადეკი გამოტყდა.

წინააღმდეგობანი სტალინისა და ტროცკის ხასიათებში

სძულს თუ არა იოსებ სტალინს ლევ ტროცკი, როგორც ადამიანი? ალბათ, მას უნდა სძულდეს იგი. მე უკვე მივუთითებდი იმაზე, რომ მათი ხასიათების წინააღმდეგობრიობა იმავე ზომით თიშავს მათ, როგორც — შეხედულებათა დაპირისპირებულობა. ძნელია, წარმოიდგინო უფრო მძაფრი წინააღმდეგობრიობა, ვიდრე, ერთის მხრივ, მჭევრმეტყველი ტროცკი სწრაფი, მოულოდნელი იდეებითა და, მეორეს მხრივ, უბრალო, ყოველთვის იღუმალი სერიოზულობით მოცული, თავის იდეებზე ნელა და შეუბოვრად მომუშავე სტალინი. „მოულოდნელი იდეა აზრი არ არის, — ნათქვამია ავსტრიელი მწერლის გრილბარცერის მიერ. — აზრმა იცის თავისი საზღვრები, მოულოდნელი იდეები უგულებელყოფილია მათ მიერ და განხორციელებისას ადგილიდან არ იძვრიან“. მწერალ ლევ ტროცკის ელვისებური, მოულოდნელი, ხშირად მცდარი იდეები აქვს; იოსებ სტალინს — ნელი, საგულდაგულოდ გააზრებული, ძირისძირობამდე უტყუარი, ნადი აზრები; ტროცკი თვალისმომჭრელი ერთეული მოვლენაა, სტალინი — გენიოსობამდე ამალმებული რუსი, გლეხისა და მუშის ტიპია,

რომელსაც გამარჯვება უზრუნველყოფილი აქვს, რადგანაც მასში მცხრა მუღია ორთავე კლასის ძალა; ტროცკი სწრაფად ქრობადი რავეტა, სტალინი — ხანგრძლივად მოგიზგიზე და გამათბობელი ცეცხლია.

კვლავ წინააღმდეგობათა შესახებ

დრამატურგს, რომელიც ისურვებდა თავის ნაწარმოებში გამოეხატა ორი ესოდენ წინააღმდეგობრივი პიროვნება, დაადანაშაულებდნენ ხელოვნურობასა და ეფექტზე გამოდევნებაში. ტროცკი მარჯვეა მეტყველებასა და ექსტეზში; ის ძალდაუტანებლად გამოთქვამს აზრს მრავალ ენაზე, ქედმაღალი, წარმოსადეგი და გონებამახვილია; სტალინი უფრო მონუმენტალურია; სასულიერო სემინარიაში შეუპოვარი მეცადინეობით მან კარგი განათლება მიიღო. ის არ არის მარჯვე, მაგრამ კარგად იცის თავისი გლეხებისა და მუშების გაჭირვება; ის მათი წრიდანაა და ტროცკით არასდროს იყო იძულებული, ეძებნა მათგან მიმავალი გზა. განა ტროცკის ეს ხატოვნება, სიმარდე, ორგულობა, მედიდურობა და სიმარჯვე სტალინისათვის ისევე საზიზღარი არ უნდა იყოს, როგორც ტროცკისათვის — სტალინის სიმყარე და მოუქნელობა?

სიძულვილი

სტალინის წინაშე დგას გრანდიოზული ამოცანა, რომელიც განსაკუთრებით ძლიერი ადამიანისგანაც კი ძალისხმევას საჭიროებს. ის კი იძულებულია, თავისი ძალის მნიშვნელოვანი ნაწილი მოახმაროს ტროცკის სახიფათო ახირებათა მავნე შედეგების ლიკვიდაციას. „ტროცკის არაბოლშევიკური წარსული შემთხვევითი არ არის“, — ნათქვამია ლენინის ანდერძში. უეჭველია, სტალინს მუდმივად ახსოვს ეს, ტროცკიში ხედავს ადამიანს, რომელსაც, თავისი დიდი მოქნილობის წყალობით, შეუძლია ნებისმიერ მომენტში უკანვე მიუბრუნდეს თავის არაბოლშევიკურ წარსულს. დიახ, სტალინს უნდა სძულდეს ტროცკი, ჯერ ერთი იმიტომ, რომ მთელი თავისი არსებით ის არ ესადაგება სტალინს, მეორეც იმიტომ, რომ ტროცკი მთელი თავისი გამოსვლებით, ნაწერებით, მოქმედებებით, თავისი არსებითაც კი, საფრთხეში აგდებს სტალინს — საქმეს.

სიძულვილ-სიხვარული

მაგრამ სტალინისა და ტროცკის ურთიერთდამოკიდებულება არ ამოიწურება მათი მეტოქეობის, სიძულვილის, ხასიათებისა და შეხედულებათა საკითხებით. დიდი ორგანიზატორი სტალინი, მიხვდა რა, რომ რუსი გლეხის მიყვანაც კი შეიძლება სოციალიზმთან, ეს დიდი მათემა-

ტიკოსი და ფსიქოლოგი, ცდილობს, თავისი მიზნებისათვის გამოიყენოს მოწინააღმდეგეებიც, რომელთა უნარის შეუფასებლობას ის არაფრის გულისათვის არ იზამს. მან აშკარად შემოიკრიბა ტროცკისთან სტალინად ახლოს მყოფი მრავალი ადამიანი. მას უღმობლად თვლიან, ის კი მრავალი წლის განმავლობაში იბრძვის იმისათვის, რათა თავის მხარეზე გადმოიბირიოს უნარიანი ტროცკისტები, იმის ნაცვლად, რომ გაანადგუროს; ამ შეუპოვარ მონღოებებაში, რომლითაც სტალინი ცდილობს გამოიყენოს ისინი თავისი საქმის ინტერესებისათვის, არის რაღაც ამაღელვებელი.

თ ა ვ ი VII

აშკარა და ფარული ტროცკისტთა პროცესებში

პროცესები ტროცკისტთა წინააღმდეგ

მეორე მხრივ, იმავე სტალინმა გადაწყვიტა, ბოლოს და ბოლოს, ხელმეორედ მიეცა სამართალში თავისი მოწინააღმდეგე ტროცკისტები, დაადანაშაულა რა ისინი სახელმწიფო ღალატში, ჯაშუშობაში, მავნებლობასა და სხვა ძირგამომთხრელ საქმიანობაში, ასევე, ტერორისტული აქტების მომზადებაში. პროცესებში, რომლებმაც თავისი „სიმკაცრითა და თვითნებობით“ საბჭოთა კავშირის წინააღმდეგ აამხედრეს მსოფლიო, სტალინის მოწინააღმდეგე ტროცკისტები საბოლოოდ განადგურდნენ. მათ მსჯავრი დაადეს და დახვრიტეს.

ეს სტალინის პირადი მოტივებია?

ზინოვიევისა და რადეკის პროცესების ახსნა ბატონობისა და შურისძიებისადმი სტალინის სწრაფვით სრულიად უაზრო იქნებოდა. იოსებ სტალინი, რომელმაც, მიუხედავად მთელი მსოფლიოს წინააღმდეგობისა, განახორციელა ისეთი გრანდიოზული ამოცანა, როგორიც საბჭოთა კავშირის ეკონომიკური მშენებლობაა, მარქსისტი სტალინი არ დაიწყებს პირადი მოტივებით ხელმძღვანელობას, როგორც გიმნაზიელთა საკლასო თხზულების რომელიმე გმირი და ამით არ ავნებს ქვეყნის საგარეო პოლიტიკას და მით უფრო — თავისი მუშაობის სერიოზულ უბანს.

ზინოვიევისა და კამენევის პროცესებს მე პრესითა და თვითმხილველთა მონათხრობით გავეცანი. პიატაკოვისა და რადეკის პროცესს კი პირადად ვესწრებოდი. პირველი პროცესის დროს მე დასავლეთ ევროპის ატმოსფეროში ვიმყოფებოდი, მეორის დროს — მოსკოვის ატმოსფეროში და ამან მომცა საშუალება, განსაკუთრებით მკვეთრად შემეგრძნო ის გრანდიოზული სხვაობა, რომელიც საბჭოთა კავშირსა და დასავლეთს შორის არსებობს.

პროცესთა შთაბეჭდილებები საზღვარგარეთ

ზოგიერთი ჩემი მეგობრები, საზოგადოდ საკმაოდ გონიერი ადამიანები, ამ პროცესებს არქმევდნენ თავიდან ბოლომდე ტრაგიკომიკურს, ბარბაროზულს, როგორც შინაარსით, ასევე ფორმით შემზარავს, რომლებიც ნდობას არ იმსახურებენ. ადამიანთა მთელი წყება, რომელიც ადრე საბჭოთა კავშირის მეგობართა რიცხვს ეკუთვნოდა, ამ პროცესების შემდეგ მისი მოწინააღმდეგე გახდა. მრავალი, ვინაც კავშირის საზოგადოებრივ წყობაში სოციალისტური ჰუმანიზმის იდეალს ხედავდა, ამ პროცესმა ჩიხში მოაქცია; მათ ეჩვენებოდათ, რომ ტყვიებმა, რომლებმაც განგმირეს ზინოვიევი და კამენევი, მათთან ერთად ახალი სამყაროც მოკლეს.

დასავლეთ ევროპაში — ერთი

ვიდრე ევროპაში ვიმყოფებოდი, მეც მეჩვენებოდა, რომ ზინოვიევი-სადმი პროცესზე წაყენებული ბრალდებები ნდობას არ იმსახურებდნენ. მეჩვენებოდა, რომ ბრალდებულთა ისტორიული აღიარებანი მიღწეულია რაღაც იდუმალი გზებით. მთელი პროცესი მე რომელიღაც თეატრალურ ინსცენირებად წარმომედგინა, რომელიც უჩვეულოდ შემზარავი, უკიდურესი ხელოვნებით იყო დადგმული.

მოსკოვში — მეორე

მაგრამ, როცა მოსკოვში უშუალოდ დავესწარი მეორე პროცესს, როცა მოვეუსმინე პიატაკოვს, რადეკს და მათ მეგობრებს, მე ვიგრძენი, რომ იმ უშუალო შთაბეჭდილებათა გავლენით, რასაც სამართალში მიცემულნი ამბობდნენ და როგორც ამბობდნენ, ჩემი ეჭვი ისე გაქრა, როგორც მარილი — წყალში. თუკი ეს გამოგონილი ან მოწყობილი იყო, მაშინ მე არ ვიცი, რაღას ნიშნავს სიმართლე.

მე ავიღე პროცესის ოქმი, გავიხსენე ყველაფერი, რაც საკუთარი თვალეზით ვიხილე და საკუთარი ყურებით გავიგონე და კიდევ ერთხელ ავწონ-დავწონე ყველა გარემოებანი, რომლებიც ბრალდებათა უტყუარობის სასარგებლოდ და საწინააღმდეგოდ მეტყველებდნენ.

ტროცკის საწინააღმდეგო ბრალდებათა ნაპლავად დამაჯერებლობა

პროცესები ძირითადად მიმართული იყო, უპირველესად ყოვლისა, ბრალდებულ ტროცკის წინააღმდეგ — ყველაზე მსხვილი ფიგურის წინააღმდეგ, რომელიც თვითონ არ ესწრებოდა. პროცესის წინააღმდეგ მთავარ სადავოს წარმოადგენდა ტროცკისადმი წაყენებულ ბრალდებათა მოჩვენებითი არაუტყუარობა. „ტროცკი, — აღშფოთებით ამბობდნენ მოწინააღმდეგენი, — საბჭოთა სახელმწიფოს ერთ-ერთი დამაარსებელი, ლენინის მეგობარი, თვით იძლეოდა ღირექტივებს სახელმწიფოს შენების შესაფერხებლად, რომლის ერთ-ერთი დამფუძნებელთაგანი თავად იყო, ისწრაფოდა გაეჩაღებინა ომი კავშირის წინააღმდეგ და უზრუნველყოფდა ამ ომში მისი დამარცხება? ნუთუ ეს შესაძლებელია? ნუთუ ეს წარმოსადგენია?“

ტროცკის საწინააღმდეგო ბრალდებათა დამაჯერებლობა

საგულდაგულო შემოწმების შემდეგ აღმოჩნდა, რომ ქმედება, რომელსაც ტროცკის ბრალდებად უთვლიდნენ, არა თუ დაუჯერებელია, არამედ წარმოადგენს მისთვის შესაძლებელ ერთადერთ ქმედებასაც კი, რომელიც მის შინაგან მდგომარეობას შეესაბამება.

მიზეზები

ზაჭიროა კარგად წარმოიდგინო ეს ადამიანი, რომელსაც უმოქმედობა მიუსაჯეს და იძულებულია, ამაოდ ადევნოს თვალი, ეს გრანდიოზული ექსპერიმენტი, რომელიც მან ლენინთან ერთად წამოიწყო, როგორ გადაიქცა რადიკალური გიგანტურ წვრილბუფრუაზიულ შრებერის¹ ბაღად. მას, როგორც თვითონ ამბობდა და წერდა, სურდა, სოციალიზმით გაეყვინათ მთელი დედამიწის ზურგი და „სტალინის სახელმწიფო“ უხამს კარიკატურად ეჩვენებოდა იმასთან შედარებით, რაც თავდაპირველად

¹ შრებერი (1808-1861) — ექიმი, „შრებერის საზოგადოების“ დამფუძნებელი, რომელსაც მიზნად ჰქონდა ახალგაზრდობის აღზრდა.

წარმოედგინა. ამას უერთდებოდა პირადი ღრმა მტრობა სტალინისადმი, რომელიც ყოველთვის წინ ეღობებოდა მის გეგმებს, მუდამ ხელს უშლიდა და, ბოლოს და ბოლოს, გააძევა კიდეც. ტროცკი უამრავჯერ აძლევდა თავისუფლებას სტალინისადმი უსაზღვრო სიძულვილსა და მტრობას. მაგრამ რატომ არ შეეძლო, ზეპირ გამოსვლებსა და პრესაში გამოხატული ეს სიძულვილი მოქმედებაშიც გამოეხატა? განა ნამდვილად ასე „დაუჯერებელია“, რომ ადამიანმა, რომელსაც საკუთარი თავი რევოლუციის ჭეშმარიტ ბელადად მიაჩნდა, ვერ გამონახა ყველა საშუალება, რაც საკმარისი იქნებოდა „ცრუ მესის“ დასამხობად, რომელმაც მზაკვრობით მისი ადგილი დაიკავა? მე ეს სავესებით სარწმუნოდ მიმაჩნია.

ალკიზიადე სპარსელებთან

მე მგონია, უფრო კი დარწმუნებული ვარ, რომ თუ სიძულვილით დაბრმავებული ადამიანი უარს ამბობდა, დაენახა ყველას მიერ აღიარებული კავშირის სამეურნეო მშენებლობა და მისი არმიის ძლიერება, მაშინ მან ვერც მისთვის გამოუსადეგარი საშუალებები შეამჩნია და აშკარად არასწორი გზა ირჩია. ტროცკი გაბედული და წინდაუხედავია. იგი დიდი მოთამაშეა. მთელი მისი ცხოვრება ავანტიურათა ჯაჭვია; მას ძალზე ხშირად გამოუდიოდა რისკიანი წამოწყებანი. მთელი ცხოვრების მანძილზე იგი ოპტიმისტი იყო, საკუთარი თავი საკმაოდ ძლიერად მიაჩნდა და არასოდეს ყოფილა ისეთ მდგომარეობაში, რომ თავისი გეგმების განსახორციელებლად რაიმე სისულელე გამოეყენებინა, „შემდეგ კი, ხელსაყრელ მომენტში, უკუეგდო ეს სისულელე და უვნებელეყო იგი; და, თუკი ალკიზიადე მივიდა სპარსელებთან, რატომ ტროცკის არ შეეძლო მისუღიყო ფაშისტებთან?

გაქცევადის სიძულვილი გაქცევადისადმი

ტროცკი არასოდეს ყოფილა რუსი პატრიოტი. „სტალინის სახელმწიფო“ მისთვის ღრმად ანტიპათიური იყო. მას მსოფლიო რევოლუცია სურდა. გაძევებული ტროცკის ყველა გამოხმაურება სტალინისა და მისი სახელმწიფოსადმი ერთად რომ შეაგროვო, მიიღებ დიდტანიან ტომს, გაჯერებულს სიძულვილით, მძვინვარებით, ირონიითა და ზიზღით, რა ხდებოდა ამ წლების განმავლობაში და რა წარმოადგენს ამჟამად ტროცკის მთავარ მიზანს? დაბრუნება ქვეყანაში, რადაც არ უნდა დაუჯდეს, ძალაუფლების დაბრუნება.

შექსპირის კორიოლანუსი, რომის მტრებთან — ვოლსკებთან რომ მივიდა, ყველა მოღალატე მეგობრებზე, რომლებმაც მას უმუხტლეს: „და მშიშარა პატრიციების თვალწინ, — ეუბნება იგი რომის დაუძინებელ მტერს, — მონათა უაზრო შეძახილებით მე გამაძევეს რომიდან. აი, რატომ ვარ მე ახლა აქ — შენი კერის წინაშე. მე აქ შურისძიებისათვის ვიმყოფები. ჩემს მტერს სამაგიერო უნდა მივუზღო ჩემი გაძევებისათვის“. ასე პასუხობს შექსპირი კითხვაზე: — შესაძლებელია თუ არა ტროცკისა და ფაშისტების გარიგება.

ლენინი ტროცკის შესახებ

ტროცკის არაბოლშევიკური წარსული შემთხვევითი არ არის. ასე პასუხობს ლენინი თავის ანდერძში კითხვაზე, შესაძლებელია თუ არა ტროცკისა და ფაშისტების მორიგება.

ტროცკი. ტროცკის შესახებ

ემილ ლუდვიგი გვაცნობს თავის საუბარს ტროცკისთან, რომელიც მისი გაძევების შემდეგ სტამბოლთან ახლოს, უფლისწულთა კუნძულზე გაიმართა. ეს საუბარი ემილ ლუდვიგმა 1931 წელს გამოაქვეყნა თავის წიგნში „ცხოვრების ნობათები“. ის, რაც ჯერ კიდევ მაშინ, 1931 წელს, იყო გამოთქმული ტროცკის მიერ, უნდა აიძულებდეს ყველას, ვინც მის მიმართ წაყენებულ ბრალდებებს უაზროდ და აბსურდულად მიიჩნევს, ჩაუფიქრდეს. „მისი საკუთარი პარტია, — გვაცნობს ლუდვიგი (მე სიტყვასიტყვით ვახდენ ციტირებას — ლ. ფ). — ტროცკის სიტყვებით, გაფანტულია ყველგან და ამიტომ ძნელია მისი აღრიცხვა. „როდისღა შეძლებს შეკრებას?“ — როდესაც ამისი აუცილებლობა შეიქმნება, მაგალთად, ომის ან ევროპის ახალი ჩარევის შემთხვევაში, რომელსაც შეეძლება, ამოხაოს სიმამაცე მთავრობის სისუსტიდან, „მაგრამ სწორედ თქვენ არ გამოგიწვებენ მაშინაც კი, იმათაც რომ მოინდომონ. თქვენი შეშვება“. პაუზა — მასში იგრძნობა ზიზღი. — ჰო, მაშინ, ალბათ, მოიძებნება გზები. — ახლა ქალბატონი ტროცკიც კი იღიმის“. ასე პასუხობს ტროცკი კითხვაზე, შესაძლებელია თუ არა ტროცკისა და ფაშისტების გარიგება.

დამაჯერებელია თუ არა რადიკისა და კიბაპოპოვისადმი

წაყენებული ბრალდებები?

რაც შეეხება პიატაკოვს, სოკოლნიკოვს, რადექს, რომლებიც წარსდგნენ სასამართლოს წინაშე მეორე პროცესზე, მათთან სადავო შემდეგია:

დაუჯერებელია, რომ მათი რანგისა და გავლენის ადამიანებს უფრო მეტი ნათ მუშაობა სახელმწიფოს წინააღმდეგ, რომლის წინაშეც ვალში იყვნენ თავიანთი მდგომარეობითა და პოსტებით, რომ ისინი ჩაბმულნი იყვნენ იმ ავანტიურულ წამოწყებაში, რომელიც მათ ადანაშაულებთ.

ბრალდებულთა იდეოლოგიური მოტივები

უმართებულოდ მიმაჩნია ამ ადამიანებზე მსჯელობა მარტოოდენ მათი თანამდებობრივი მდგომარეობისა და გავლენის თვალთახედვიდან. პიატაკოვი და სოკოლნიკოვი იყვნენ არა მარტო მსხვილი ჩინოვნიკები, რადეკი იყო არა მხოლოდ „იზვესტიის“ მთავარი რედაქტორი და სტალინის ერთ-ერთი ახლო მრჩეველი; ამ ბრალდებულთა უმრავლესობა, პირველ რიგში, იყვნენ კონსპირატორები, რევოლუციონერები; მთელი თავიანთი ცხოვრება ისინი იყვნენ მგზნებარე მეამბოხენი და გადატრიალების მომხრენი — ამაში იყო მათი მოწოდება. ყველაფერს, რასაც მათ მიიღწიეს, „გონიერი“ წინასწარმეტყველების მიუხედავად, მიიღწიეს თავიანთი მამაცობის, ოპტიმიზმის, სარისკო წამოწყებებისადმი სიყვარულის წყალობით. ამასთანავე, მათ სწამდათ ტროცკისა, რომელსაც შთაგონების უზარმაზარი ძალა გააჩნდა, თავიანთ მასწავლებელთან ერთად, „სტალინის სახელმწიფოში“ ისინი ხედავდნენ იმის დამახინჯებულ სახეს, საითყენაც ისწრაფოდნენ და თავიანთ უმაღლეს მიზნად მიიჩნევდნენ, კორექტივები შეეიტანათ ამ დამახინჯებაში.

პატრიარქალური საკითხი

ასევე არ უნდა დავივიწყოთ ბრალდებულთა პირადი დაინტერესებანი გადატრიალებაში. არც პატივმოყვარეობა, არც ხელისუფლებისადმი წყურვილი ამ ადამიანებს დაკმაყოფილებული არ ჰქონდათ. მათ მაღალი თანამდებობები ეკავათ, მაგრამ არც ერთ მათგანს არ ეკირა ის მაღალი პოსტთაგანი, რომლებსაც, მათი აზრით, ისინი იმსახურებდნენ. მაგალითად, არც ერთი მათგანი არ შედიოდა „პოლიტიკური ბიუროს“ შემადგენლობაში; მათ ტროცკისტებად თვლიდნენ და პირველ რიგებში დაწინაურების აღარავითარი შანსი აღარ გააჩნდათ, ისინი რაღაცის გამო ჩამოქვეითეს. „არავინ შეიძლება იყოს იმ ოფიცერზე უფრო სახიფათო, რომელსაც სამხრეები ჩამოგლიჯეს“, — ამბობს რადეკი, ვისთვისაც ეს კარვად ცნობილი უნდა ყოფილიყო.

პროცესის მართვის წესის პაიიხვა

ბრალდებებს გარდა, არანაკლებ მძაფრად გაისმის თვით პროცესის მართვის წესის გაკიცხვა. თუკი არსებობდა საბუთები და მოწმეები, კით-

ულობენ დაეკვებულნი, რატომ ინახავდნენ ამ საბუთებს ჩაკეტილნი, მოწმეებს კი — კულისებს მიღმა და კმაყოფილდებოდნენ იმ არასაქმუნო აღიარებებით, რომლებიც ნდობას არ იმსახურებდნენ?

საპოტა მოქალაქეების პასუხი

ეს მართალია, — აღიარებენ საბჭოთა ადამიანები, — პროცესზე გარკვეულწილად მხოლოდ კვინტენსენცია, პრეპარირებული შედეგი გაჩვენეთ. მამხილებელი მასალა ჩვენს მიერ ადრე იქნა შემოწმებული და ბრალდებულთათვის წარდგენილი. პროცესზე ჩვენთვის საკმარისი იყო მათი აღიარებების დამტკიცება. ვისაც ეს აცბუნებს, უნდა გაიხსენოს, რომ ამ საქმეს არჩევდა სამხედრო სასამართლო და, უპირველს ყოვლისა, ეს იყო პოლიტიკური პროცესი. ჩვენ გვანტერესებდა შინაპოლიტიკური ატმოსფეროს წმენდა; გვსურდა, რომ მთელ ხალხს, მინსკიდან გლადი-ვოსტოკამდე, გაეგო ის, რაც ხდებოდა. ამიტომ მოვინდომეთ, ეს პროცესი მაქსიმალური სიმარტივითა და სიაშკარავით მოგვეწყო. დოკუმენტებისა თუ მოწმეთა ჩვენებების დაწვრილებითი შინაარსი და გამოძიების სხვადასხვა სახის მასალები შეიძლება ანტერესებდეთ იურისტებს, კრიმინალისტებს, ისტორიკოსებს; საბჭოთა მოქალაქეებს კი მხოლოდ დავაბნევთ დეტალების ასეთი გადაჭარბებული დახორავებით. უცილობელი აღიარება უფრო მეტს ეუბნება, ვიდრე მრავალი მახვილგონივრული მტკიცება. ამ პროცესს ჩვენ ვატარებდით არა უცხოელი კრიმინალისტებისათვის, არამედ — ჩვენი ხალხისათვის.

ავანტიურული ელფერის ჰიპოთეზები

რადგანაც არ შეიძლება უარყოფა ისეთი ერთობ შთამბეჭდავი ფაქტისა, როგორიც არის აღიარება, მისი სიზუსტე და განსაზღვრულობა, დაეკვებულემა წამოაყენეს ყველაზე ავანტიურისტული წინადადება ამ აღიარებათა მიღების მეთოდების შესახებ.

საწყალავი და ჰიპნოზი

უპირველესად, ცხადია, წამოყენებული იქნა უფრო პრიმიტიული წინადადება, რომ ბრალდებულები წამებისა და მოსალოდნელი ახალი, უფრო სასტიკი წამების მუქარის გამო, იძულებულნი იყვნენ, ელიარები-ნათ დანაშაული. მაგრამ ეს გამონაგონი უარყოფილ იქნა ბრალდებულთა უდავოდ საღი შესახედაობითა და მათი ფიზიკური და გონებრივი მდგომარეობით. ამრიგად, სკეპტიკოსები იძულებულნი იყვნენ, აღიარების წარმოუდგენელი ახსნის სხვა წყაროებისა ვის მიემართათ. ბრალდებუ-

ლებს, განაცხადეს მათ, ათასნაირ საწამლავს აძლევდნენ, ისინი დააპატიმრეს და ნარკოტიკული საშუალებებით ახდენდნენო მათზე ზემოქმედებას. მაგრამ ქვეყნად ჯერ არავის მოუხერხებია, სხვა არსება ასეთი ძლიერი და ხანგრძლივი ზემოქმედების ქვეშ ჰყოლოდა და საეჭვოა, რომ ის მეცნიერი, რომელიც ამას შეძლებდა, პოლიციის ორგანოების საიდუმლო ხელქვეითის მდგომარეობით დაკმაყოფილებულიყო; ასეთი მეცნიერი უფრო ავტორიტეტის გაზრდის მიზნით, მის მიერ მიკვლეულ მეორის უეჭველად საჯაროს გახდიდა. მოუხედავად ამისა, პროცესის მოწინააღმდეგენი ამჯობინებენ, ჩაებლაუტონ ბულვარული ხასიათის ყველაზე აბსურდულ ჰიპოთეზებს, იმის ნაცვლად, რომ დაეჯერებინათ ერთობ მარტივი სინამდვილე, რომ ბრალდებულები მხილებულ იქნენ და მათი აღიარება ჭეშმარიტებას შეესაბამება.

საპროტა ადამიანები იცინიან

საბჭოთა ადამიანები მხოლოდ მხრებს იჩეჩავენ და იცინიან, როცა მათ ამ ჰიპოთეზების შესახებ მოუთხრობენ. თუ ჩვენ ფაქტების დამახინჯება გვსურდა, ამბობენ ისინი, რისთვის გვჭირდებოდა, მიგვემართა ისეთი რთული და სახიფათო მეთოდისათვის, როგორიცაა ყალბ აღიარებათა გამოძახება? ნუთუ უფრო ადვილი არ იქნებოდა, საბუთების გაყალბება? ხომ არ ფიქრობთ, რომ ჩვენთვის გაცილებით იოლი იქნებოდა, ტროცკის მხილებისათვის პიატაკოვი და რადეკი გვეიძულებინა, წარმოეთქვათ მოლაღატური სიტყვები, ვიდრე ის, რომ მსოფლიოსათვის წარმოგვედგინა მისი მოლაღატური წერილები და საბუთები, რომლებიც გაცილებით უშუალოდ ამტკიცებენ მის კავშირს ფაშისტებთან? თქვენ ნახეთ და მოუსმინეთ ბრალდებულთ: განა შეგექმნათ შთაბეჭდილება, რომ მათი აღიარებანი იძულებითია?

პროცესის ვითარება

ასეთი შთაბეჭდილება მე ნამდვილად არ შემექმნია. სასამართლოს წინაშე მდგარი ხალხისათვის არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება გეწოდებინათ გაწამებულნი, სასოწარკვეთილი არსებანი, რომლებიც თავიანთი ჯალათის წინაშე წარსდგნენ: საერთოდ, არ ონდა ვიფიქროთ, რომ ეს სასამართლო პროცესი რაიმე ხელოვნურ ან, თუნდაც, საზეიმო პათეტიკურ ხასიათს ატარებდა.

ბრალდებულთა კორტაბაზი

შენობა, სადაც პროცესი მიმდინარეობდა, დიდი არაა, დაახლოებით სამას ორმოცდაათ კაცს იტევს. მოსამართლეები, პროკურორი, ბრალდებულები, დამცველები, ექსპერტები ოდნავ შემადლებულ ესტრადაზე ისხ-

დნენ, მათ არაფერი ჰყოფდათ სასამართლოს დარბაზში მსხდომთაგან, არ იყო, აგრეთვე, ბრალდებულთა სკამის მაგვარი რამ. ბარიერი, რომელიც ბრალდებულებს ანცალკევებდა, უფრო ლოყის მოაჯირს მოგავგონებდა. თვით ბრალდებულები წარმოვიდგებოდნენ ნაპატივებ, კარგად ჩაცმულ მამაკაცებად, რომლებსაც ნელი, ბუნებრივი მანერები ჰქონდათ. ისინი სვამდნენ ჩაის, ჯიბეებიდან გაზეთების კიდეები მოუჩანდათ და ხშირად პუბლიკას აცქერებოდნენ. საერთო ხედით, ეს უფრო დისკუსიას ჰგავდა, ვიდრე სისხლის სამართლის პროცესს, დისკუსიას, რომელიც განათლებულ ადამიანებს დიალოგის ტონში მიჰყავთ, ცდილობენ გაარკვიონ სიმართლე და დაადგინონ, სახელდობრ რა მოხდა და რატომ მოხდა. ისეთი შთაბეჭდილება იქმნებოდა, თითქოს ბრალდებულები, პროკურორი და მოსამართლენი გამსჭვალულნი იყვნენ ერთნაირი, (კინაღამ დამცდა, სპორტული) ინტერესით, მაქსიმალური სიზუსტით გაერკვიათ ყოველივე მომხდარი. ამ სასამართლოს ინსცენირება რეჟისორისათვის რომ დაევალებინათ, მაშინ მას, ალბათ, მრავალი წელი და მრავალი რეპეტიცია დასჭირდებოდა, რათა ბრალდებულთა ასეთი ბუნებრიობისათვის მიეღწია; სხვანაირად ისინი ისე კეთილსინდისიერად და მოწადინებულად არ გაუშვებდნენ ხელიდან ერთმანეთის უმცირეს უზუსტობებს და არც აღელვებას გამოხატავდნენ ისეთი თავშეკავებულობით. მოკლედ რომ ვთქვათ, ჰიპნოზიორები, მომწამვლელები და სასამართლოს ჩინოვნიკები, რომლებმაც ბრალდებულები მოამზადეს, ყველა თავიანთ განმაცვიფრებელი თვისებების გარდა, იმავდროულად გამოჩენილი რეჟისორები და ფსიქოლოგებიც უნდა ყოფილიყვნენ.

საქმიანობა

წარმოვადგენლად შემზარავი გეგმვებოდა ის სიშიშველე, რომლითაც ეს ადამიანები თითქმის უშუალოდ სიკვდილის წინ ყვებოდნენ თავიანთი ქმედებების შესახებ და განმარტავდნენ საკუთარ დანაშაულს. ძალზე დასანანია, რომ საბჭოთა კავშირში სასამართლო დარბაზებში აკრძალულია ფოტოგრაფირება და გრამოფონის ფირფიტებზე ჩაწერა. მსოფლიო საზოგადოებრივი აზრისთვის რომ წარედგინათ არა მარტო ის, რასაც ბრალდებულები ყვებოდნენ, არამედ ისიც, თუ როგორი ინტონაციებით ყვებოდნენ, გაგვიცნოთ მათი სახეები, მაშინ, ვფიქრობ, ურწმუნოთა რაოდენობა გაცილებით მცირე იქნებოდა.

საქციელი

ისინი ყოველთვის აღიარებდნენ, მაგრამ ყოველი მათგანი — მისი საკუთარი მანერით: ერთი—ცინიკური ინტონაციით, მეორე—ჯარისკაცული

სიყოჩაღით, მესამე — შინაგანი წინააღმდეგობითა და თავის არიდებით, ხრიკებით, მეოთხე — მოწაფური მონანიებით, მეხუთე — ჭკუის დარღვევით; მაგრამ ტონი, სახის გამომეტყველება, ჟესტი ყველას ალალ-მართალი ჰქონდა.

პ ი ა ტ ა კ ო ვ ი

არასოდეს დამავიწყდება საშუალო სიმაღლის, შუახნის ვაჟბატონი, ოდნავ გამელოტებული, წითური, ძველმოდურად ჩაცმული გიორგი პიატაკოვი, თავისი მოქანავე მახვილი წვერით, როგორ იდგა მიკროფონის წინ და როგორ ლაპარაკობდა — თითქოს ლექციას კითხულობდა. იგი მშვიდად და მონდომებით ყვებოდა იმის შესახებ, თუ როგორ მავნებლობდა მისდამი დაქვემდებარებულ მრეწველობას. ის განმარტავდა, მიუთითებდა გაწვდილი თითით, მოგაგონებდა უმაღლესი სკოლის მასწავლებელს, ისტორიკოსს, რომელიც გამოდიოდა მოხსენებით კარგა ხნის წინათ გარდაცვლილი ადამიანის, სახელად პიატაკოვის, ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ და ისწრაფოდა, დაწვრილებით განემარტა ყველა გარემოებანი; იგი გამსჭვალული იყო ერთი სურვილით, რათა მსმენელებსა და სტუდენტებს ყველაფერი სწორად გაეგოთ და აეთვისებინათ.

რ ა დ ე კ ი

არა მგონია, ოდესმე დამავიწყდეს მწერალი კარლ რადეკიცი. არასოდეს დამავიწყდება, თუ როგორ იჯდა იგი იქ თავის ყავისფერ პიჯაკში, არც მისი უშნო სახე, რომელიც ძველმოდური წაბლისფერი წვერით იყო შემოვლებული, არც ის, თუ როგორ უცქერდა ის პუბლიკას, რომლის დიდი ნაწილი მისთვის ნაცნობი იყო ან სხვა ბრალდებულთ, რომლებიც ხშირად ირონიულად ქირქილებდნენ; არც ის დამავიწყდება, შემოსვლისას როგორი მსუბუქი, სათუთი ჟესტით დაადებდა ხოლმე მხარზე ხელს ერთს ან მეორე ბრალდებულთაგანს; არც ის, გამოსვლისას როგორ ოსტატურად ახდენდა პოზირებას, ქედმაღლურად უყურებდა დანარჩენ ბრალდებულებს და გახაზავდა თავის უპირატესობას, მედიდური, სკეპტიკური, მარჯვე, ლიტერატურულად განათლებული ადამიანის როლში წარმოგვიდგებოდა. მოულოდნელად მან პიატაკოვი მიკროფონს მოსწყვიტა და თვითონ დადგა მის ადგილას. ხან გაზეთს უტყალაშუნებდა ბარიერს, ხან ჩაის ჭიქას აიღებდა, მასში ლიმონის რგოლს ჩააგდებდა, კოვზით მოურეგდა, ყვებოდა შემზარავი საქმეების შესახებ და პატარა ყლუბებით სვამდა ჩაის. მაგრამ მან სრულიად გულწრფელად წარმოსთქვა თავისი დასკვნითი სიტყვა, რომელშიც განმარტა, თუ რატომ გამოტყდა, და ეს განცხადება, მიუხედავად მისი ძალდაუტანლობისა და სანიმუშოდ დახვეწილი

ფორმულირებისა, გულის ამაყუჩებლად გაისმა, როგორც აღსარება ადამიანისა, რომელიც დიდ უბედურებას განიცდის. ყველაზე საზარელი და ძნელად ასახსნელი იყო ჟესტი, რომლითაც რადეკმა უკანასკნელი სხდომის დასრულების შემდეგ დატოვა სასამართლო დარბაზი. ეს იყო შუალამის ოთხ საათზე, როცა ყველანი — მოსამართლეები, ბრალდებულები და მსმენელები — ძლიერ დაიქანცნენ. ჩვიდმეტი ბრალდებულიდან ცამეტს — მათ შორის რადეკის ახლო მეგობრებს — სიკვდილი მიუსაჯეს; რადეკსა და სხვა სამს — მხოლოდ პატიმრობა. მოსამართლემ განაჩენი წაიკითხა, ყველამ — ბრალდებულებმაც და დამსწრეებმაც — ფეხზე მდგარმა მოვისმინეთ ის. ვიდრე გაუნძრევლად, ღრმა ღუმელში გაყუჩებულნი. განაჩენის წაკითხვის შემდეგ მოსამართლეები მყისვე გავიდნენ. გამოჩნდნენ ჯარისკაცები; ისინი თავდაპირველად იმ ოთხეულთან მივიდნენ, რომელთაც სიკვდილი არ ჰქონდათ მისჯილი. ერთ-ერთმა ჯარისკაცმა მხარზე ხელი დაადო რადეკს, ეტყობა, შესთავაზა გაყოლოდა მას. რადეკიც გაჰყვა. იგი შემობრუნდა, მისალმებისგვარად ასწია ხელი, თითქმის შეუძინევლად აიჩეჩა მხრები, თავი დაუქნია სიკვდილმისჯილ მეგობრებს და გაუღიმა. დიახ, მან გაიღიმა.

დასარჩენები

ასევე, ძნელია დაივიწყო ინჟინერ სტროილოვის დაწვრილებითი, გამტანჯველი მონაყოლი იმის თაობაზე, თუ როგორ მოხვდა იგი ტროცკისტულ ორგანიზაციაში, როგორ ცდილობდა, თავი დაედო იქიდან, როგორ სარგებლობდნენ ტროცკისტები მისი ძველი დანაშაულით და არ უშვებდნენ, მაგრად ხლართავდნენ თავიანთ ქსელებში. დაუვიწყარია, აგრეთვე, წვეროსანი ებრაელი მეწაღე დროზნისი, რომელმაც განსაკუთრებით გამოიჩინა თავი სამოქალაქო ომში. მეფის ციხეში ექვსი წლის პატიმრობის შემდეგ თეთრგვარდიელების მიერ სამჯერ სიკვდილმისჯილი, იგი როგორღაც სასწაულებრივად გადაურჩა სამჯერ დახვრეტას და ახლა აქ, სასამართლოს წინაშე მდგარი, იბნეოდა და სიტყვა უწყდებოდა, ცდილობდა, როგორმე თავი დაეძვრინა; იგი იძულებული იყო ეღიარებინა, რომ მის მიერ ორგანიზებულმა აფეთქებებმა გამოიწვიეს არა მხოლოდ მატერიალური ზარალი, არამედ — როგორც ჩაფიქრებული იყო — მუშათა დაღუპვაც. შემაძრწუნებელი შთაბეჭდილება მოახდინა, ასევე, ინჟინერმა ნორკინმა, რომელმაც თავის საბოლოო სიტყვაში დასწყევლა ტროცკი, გადმოანთხია მის მიმართ დაგუბებული ზიზღი და სიოულვილი. მღელვარებისაგან ფერმიხდილმა, მან დატოვა დარბაზი, რადგანაც ცუდად გახდა. სხვათა შორის, პროცესის მთელ მანძილზე ეს იყო

პირველი. და ერთადერთი შემთხვევა, როცა ვინმემ დაიყვირა: „მეცაა“ — მოსამართლეები, პროკურორი, ბრალდებულები — ლაპარაკობდნენ მშვიდად, პათოსის გარეშე, ხმის აუწყევლად.

რატომ არ იცავენ ისინი თავს?

ისინი, ვინც ორჭოფობენ და არ სურთ, დაიჯერონ ბრალდების სინამდვილე, ზემოთ მოყვანილი შეკამათების გარდა, ამას იმით ასაბუთებენ, რომ ბრალდებულთა ქცევა სასამართლოს წინაშე ფსიქოლოგიურად გაუგებარი იყო. იმის ნაცვლად, რომ უარზე მდგარიყვნენ, — კითხულობენ სკეპტიკოსები, — ბრალდებულები პირიქით რატომ იქცეოდნენ და ცდილობდნენ, ერთმანეთისთვის ეკობნათ აღიარებებში? და, თანაც, როგორ აღიარებებში! ისინი თვითონ ხატავენ თავიანთ თავს ბინძურ, ფლიდ ბოროტმოქმედებად. რატომ არ იცავენ ისინი თავს, როგორც ამას ჩვეულებრივ აკეთებს ყველა ბრალდებული სასამართლოს წინაშე? თუნდაც მხილებულნი იყვნენ, რატომ არ ცდილობენ, მოიყვანონ თავის გასამართლებლად შემამსუბუქებელი გარემოებანი და პირიქით, რატომ უფრო მეტად ამძიმებენ თავიანთ მდგომარეობას? თუკი მათ სწამთ ტროცკის თეორიისა, ეს რევოლუციონერები და იდეოლოგები რატომ ამჟაჟად არ გამოდიან თავიანთი ბელადისა და მისი თეორიის მხარეზე? გამოდიან რა მასების წინაშე უკანასკნელად, რატომ ახლა მაინც არ განადიდებენ თავიანთ საქმეებს, რომლებსაც ისინი სანაქებოდ უნდა მიიჩნევდნენ? და ბოლოს, შეიძლება წარმოიდგინო, რომ ამ ჩვიდმეტიდან ერთი, ორი ან ოთხიცი შეიძლებოდა დაემორჩილებინათ, მაგრამ ყველას დამორჩილება საეჭვოა.

აი, რატომ ავგოვან საზოგადოებაშია

ის, რომ ბრალდებულები აღიარებენ დანაშაულს, — შეგედავებიან საბჭოთა მოქალაქეები, — ერთობ მარტივად აიხსნება. წინასწარი გამოძიებისას ისინი იმდენად იყვნენ მხილებულნი მოწმეთა ჩვენებებითა და საბუთებით, რომ უარყოფა მათი მხრიდან უაზრო იქნებოდა. ის, რომ ყველა აღიარებს, იმით აიხსნება, რომ სასამართლოს წინაშე წარდგენილი არ არის შეთქმულების მონაწილე ყველა ტროცკისტი, არამედ მხოლოდ ისინი, რომლებიც ბოლომდე იქნენ მხილებულნი. აღიარებათა პათეტიკური ზასიათი ძირითადად თარგმანს უნდა მივაწეროთ. რუსული ინტონაცია ძნელად ეგუება თარგმანს და რამდენადმე უცნაურად, გადაჭარბებულად ჟღერს, თითქოს მის ძირითად ტონს უფროობითი ხარისხი წარმოადგენდეს (ბოლო შენიშვნა სწორია. ერთხელ მე გავიგონე, მოძრაობის მარგულირებელმა მილიციელმა როგორ უთხრა ჩემს მძღოლს: „ამხანაგო,

გეთაყვათ, პატივი ეცით წესებს“. გამოთქმის ასეთი მანერა უცნაურად გეჩვენება. როცა მას თარგმნიან, ის უფრო მეტად უცნაურად გეჩვენება აზრობრივად, ვიდრე სიტყვასიტყვითი ტექსტი: „ვაიგონეთ, ნუ არღვევთ გეთაყვათ, მოძრაობის წესებს“. ოქმების თარგმანი ბევრდვით სიტყვაში უფრო მეტად ჰგავს ამ ტონში ნათქვამს: „იყავით თავაზიანი, პატივი ეცით წესებს“, ვიდრე: „ნუ არღვევთ, გეთაყვათ, მოძრაობის წესებს“.)

აზრობის მოსაზრება

უნდა ვაღიარო, რომ, თუმცა, პროცესმა ბრალდებულთა დანაშაულობაში დამარწმუნა, მაინც, საბჭოთა ხალხის არგუმენტების მიუხედავად, ბრალდებულთა ქცევა სასამართლოს წინაშე ჩემთვის მთლად ნათელი არ დარჩენილა. პროცესის შემდეგ საბჭოთა პრესაში დაუყოვნებლივ გამოვქვეყნე საკუთარი შთაბეჭდილებები: „ძირითადი მიზეზები იმისა, რაც ჩაიდინეს ბრალდებულებმა, და სასამართლოს წინაშე მათი ქმედების მთავარი მოტივები დასავლეთისათვის მთლიანად ნათელი მაინც არ იქნება. დაე, უმრავლესობას მათი საქციელით დამსახურებული ჰქონდეს სიკვდილით დასჯა, მაგრამ სალანდლავი სიტყვებითა თუ გულისწყრომის გადმონთხევით არ შეიძლება ავხსნათ ამ ადამიანთა ფსიქოლოგია. ტროცკისტთა ბრალისა და მონაწილეობის ბოლომდე გაცნობას დასავლეთისათვის შეძლებს მხოლოდ დიდი საბჭოთა მწერალი. „მაგრამ ჩემი სიტყვები არავითარ შემთხვევაში არ ნიშნავს იმას, რომ მე მსურს სახელი გავუტეხო პროცესის მსვლელობას ან მის შედეგებს. მე რომ მკითხონ, როგორია ჩემი მოსაზრების კვინტესენცია, მაშინ მე შემიძლია, პუბლიცისტ ერნსტ ბლოხის მაგალითისამებრ, ვუპასუხო სოკრატეს სიტყვებით, რომელიც ჰერაკლიტეს ზოგიერთი ბუნდოვანი აზრის შესახებ ასე ჟღერს: „ის, რაც გავიგე, შესანიშნავია, აქედან მე ვასკვნი, რომ დანარჩენიც, რაც ვერ გავიგე, ასევე მშვენიერია“.

განმარტების მსვლელობა

საბჭოთა ადამიანებს ვერ წარმოუდგენიათ ასეთი გაუგებრობა, პროცესის დამთავრების შემდეგ ერთ კრებაზე ერთი მოსკოველი აგზნებულად გამოვიდა ჩემი საგაზეთო ცნობის გამო. მან თქვა: „ფოიხტვანგერი ვერ ხვდება, თუ რა მოტივებით ხელმძღვანელობდნენ ბრალდებულები აღიარებისას. წითელ მოედანზე დემონსტრაციაში მონაწილე მეოთხედი მილიონი მუშა კი ამას ხვდება“. მე მაინც მეჩვენება, რომ პროცესის გასაგებად უფრო მეტი ღონე ვინმარე, ვიდრე უმრავლესმა დასავლეთის კრიტიკოსმა და იმის გამო, რომ საბჭოთა მწერალმა, რომელიც შეძლებდა

უკეთ გაეშუქებინა აღიარების მოტივები, ჯერ კიდევ არ გამოჩენილა, მსურს, თვითონ ვცადო მოგითხროთ, თუ როგორ წარმოიდგენია აღიარების გენეზისი.

პარტიული სასამართლოს არსი

სასამართლო, რომლის წინაშეც გაიშალა პროცესი, უეჭველად, შეიძლება განხილულ იქნეს, როგორც გარკვეული პარტიული სასამართლო, ბრალდებულები ჭაბუკობიდანვე ეკუთვნოდნენ პარტიას, ზოგიერთი მათგანი კი მის ხელმძღვანელად ითვლებოდა. შეცდომა იქნებოდა გვეფიქრა, რომ პარტიულ სასამართლოში მიცემულ ადამიანს შეუძლია ისევე მოიქცეს, როგორც დასავლეთში ჩვეულებრივ სამართალში მიცემულს. თუმცა, რადეკის მარტივ მიმართვას სასამართლოსადმი „ამხანაგო მოსამართლე“, შინაგანი აზრი ჰქონდა. ბრალდებული თავს ჯერ კიდევ პარტიასთან კავშირში გრძნობს; ამიტომ არ არის შემთხვევითი, რომ პროცესს თავიდანვე საზღვარგარეთელისათვის უცხო დისკუსიის ხასიათი ჰქონდა. მოსამართლეები, პროკურორი და ბრალდებულები ერთმანეთთან საერთო ჯაჭვის კვანძებით იყვნენ დაკავშირებულნი და ეს მოჩვენებითი როლი იყო, ისინი გვანან ინჟინრებს, რომლებიც სრულიად ახალ რთულ მანქანას ცდიან. ზოგიერთმა მათგანმა ამ მანქანაში რაღაც დააზიანა, მაგრამ დააზიანა არა ბოლმით, არამედ უბრალოდ იმიტომ, რომ ჟინიანად სურდა, ამ მანქანის გასაუმჯობესებლად გამოეცადა საკუთარი თეორიები. მათი მეთოდები უმართებულო აღმოჩნდა, მაგრამ ეს მანქანა სხვაზე არანაკლებად აღმოჩნდა მათ გულთან ახლოს და ამიტომაც ისინი, სხვებთან ერთად, გულახდილად მსჯელობენ საკუთარ შეცდომებზე. მათ ყველას ამ მანქანისადმი ინტერესი, მისდამი სიყვარული აერთიანებს და ეს გრძნობა მოსამართლეებსა და ბრალდებულებს სურვილს აღუძრავს, ასე მეგობრულად ითანამშრომლონ ერთმანეთთან; ამდაგვარია გრძნობა, რომელიც ინგლისში მთავრობას იმდენად მტკიცედ აკავშირებს ოპოზიციასთან, რომ ოპოზიციის ბელადი სახელმწიფოსაგან ჯამაგირის სახით ორი ათას ფუნტს ღებულობს.

წარმართი წინასწარმეტყველი

ბრალდებულები ტროცკის მიმდევრები იყვნენ; მათ დაცემის შემდეგაც კი სჯეროდათ მისი. ისინი საბჭოთა კავშირში ცხოვრობდნენ და ის, რაც გაძევებულ ტროცკის შორეული, ბუნდოვანი ციფრებისა და სტატისტიკის სახით წარმოედგინა, მათთვის ცოცხალი სინამდვილე იყო. ამ რეალური სინამდვილის წინაშე ტროცკის თეზისს ერთ, ცალკე აღებული ქვეყანაში სოციალიზმის აშენების შეუძლებლობის შესახებ არ

შეძლო ხანგრძლივი არსებობის იმედი ჰქონოდა. 1935 წელს, საბჭოთა კავშირის მზარდი გაფურჩქვნის ხანაში, ბრალდებულებს უნდა ეღიარებინათ ტროცკიზმის გაკოტრება. რადეკის სიტყვებით, მათ დაკარგეს რწმენა ტროცკის კონცეფციისადმი. ამ გარემოებათა გამო და თვით მოვლენათა ბუნებრიობის გამო, ბრალდებულთა აღიარება გაისმა, როგორც სტალინის რეჟიმისადმი იძულებითი ჰიმნი. ბრალდებულები დაემსგავსნენ იმ ბიბლიურ წარმართ წინასწარმეტყველს, რომელიც დასაწყევლად გამოვიდა და, თავისი ნების საწინააღმდეგოდ, ლოცვა-კურთხევა აღმოხდა.

ტროცკისადმი ღალატი

ბრალდებული მურალოვი 8 თვის განმავლობაში უარყოფდა თავის დანაშაულს, ვიდრე, საბოლოოდ, 5 დეკემბერს არ აღიარა. „თუმცა, მე, — განაცხადა მან პროცესზე, — ტროცკის ღირექტივას ტერორისა და მავნებლობის შესახებ მართებულად არ ვთვლიდი, მაინც მორალურად დაუშვებლად მიმაჩნდა მისთვის ღალატი. მაგრამ, საბოლოოდ, როცა მას განუდგნენ სხვები — ერთნი პატიოსნად, მეორენი უნამუსოდ, — ჩემს თავს ვუთხარი: მე აქტიურად ვიბრძოდი საბჭოთა კავშირისათვის სამ რევოლუციოში და ჩემი სიცოცხლე მრავალჯერ ბეწვზე გვიდა. ხომ არ უნდა დავემორჩილო მის ინტერესებს? თუ ტროცკისთან უნდა დავრჩე და განვაგრძო და გავადრმაგო მისი უმართებულო საქმეები? მაგრამ მაშინ ჩემი სახელი დროშად მოემსახურება მათ, ვინც ჯერ კიდევ კონტრრევოლუციონერთა რიგებშია. სხვები, მიუხედავად იმისა, პატიოსნად განუდგნენ ტროცკის თუ უსინდისოდ, ყოველი შემთხვევისათვის, არ დგანან კონტრრევოლუციის დროშის ქვეშ. დავრჩე თუ არა ასეთ წმინდანად? ჩემთვის ეს გადამწყვეტი იყო და მეც ვთქვი: კეთილი, მივდივარ და მთელ სიმართლეს ვაჩვენებ.“

რადეკის ჩვენებები ამ პუნქტით უფრო დახვეწილი ფორმისაა და ძირითადად იმავე აზრს იმეორებს. პროცესს რომ თავი გავანებოთ, ორთავე ადამიანის სიტყვები ფსიქოლოგიური მიმართებით საინტერესოდ მეჩვენება. ისინი თვალსაჩინოდ გვიჩვენებენ, თუ რომელ ზღვარამდე შეიძლება მიჰყვეს ხალხი ადამიანს, რომლის უპირატესობის, უნარიანი ხელმძღვანელობისა და გენიალური კონცეფციისაც მათ სჯერათ, და სად იწყება მოსახვევი, რომელზედაც ისინი მას ტოვებენ. ავანტიურისტულ და შეუბოვარ საშუალებებს, რომლებსაც ტროცკიმ მიმართა მას შემდეგ, რაც გაირკვა მისი ძირითადი კონცეფციის მცდარობა, უნდა შეეშინებინა მისი მცირე მომხრეები. მათ დაიწყეს მისი მეთოდების უაზროდ გამოცხადება. ისინი ადრევე ვერ განუდგნენ მას მხოლოდ იმიტომ, რომ არ

იკოდნენ, როგორ მოეხერხებინათ ეს ტექნიკურად. „ჩვენ თვითონ წავიდოდით მილიციაში, — განაცხადა რადეკმა, — მას რომ არ დაესწრო ჩვენთან მოსვლა“, და ეს სავსებით სარწმუნოა. ზოგიერთი თანამონაწილე ხომ ნამდვილად ადრევე მივიდა მილიციაში და ასეთნაირად გამოაშკარავდა შეთქმულება.

ადამიანები, რომელთაც სჯერათ თავიანთი საქმისა

დაეჭვებულთა კამათი არსებითად მართებულია. ადამიანებმა, რომლებმაც სწამთ თავიანთი საქმისა, იციან, რომ სასიკვდილოდ არიან განწირულნი, მაგრამ ბოლო წუთებშიც არ ღალატობენ მას. ისინი ებლაუჭებიან საზოგადოებისადმი მიმართვის უკანასკნელ საშუალებებს და თავიანთ გამოსვლას იყენებენ საკუთარი საქმეების პროპაგანდის მიზნით. ასობით რევოლუციონერი პიტლერის სასამართლოს წინაშე აცხადებს: „დიახ, მე ჩავიდინე ის, რაშიც თქვენ ბრალს მდებთ. თქვენ შეგიძლიათ მე გამანადგუროთ, მაგრამ ვამაყობ იმით, რაც გავაკეთე“. ასეთნაირად დაეჭვებულნი მართალნი არიან, როცა კითხულობენ: რატომ არც ერთმა ტროცკისტთაგანმა არ თქვა: „დიახ, თქვენი „სტალინის სახელმწიფო“ უმართებულოდაა აგებული, ტროცკი მართალია. ყველაფერი, რაც მე გავაკეთე, კარგია. მომკალით, მაგრამ მე ვიცავ ჩემს საქმეს“.

ადამიანები, რომელთაც არ სჯერათ თავიანთი საქმისა

მაგრამ ეს შედავება სარწმუნო პასუხს ხვდება. ტროცკისტები ასე იმიტომ არ აცხადებდნენ, რომ მათ მეტი აღარ სჯეროდათ ტროცკისა, იმიტომ, რომ შინაგანად მათ უკვე აღარ შეეძლოთ დაეცვათ ის, რაც მათ ჩაიდინეს, რადგან მათი ტროცკისტული მრწამსი ფაქტებით იმდენად იყო უგულებელყოფილი, რომ თვალხილულ ადამიანებს აღარ შეეძლოთ ეწამათ იგი. მას შემდეგ, რაც ისინი უმართებულო მხარეს დადგნენ, სხვა რაღა გზა ჰქონდათ? მათ მეტი აღარაფერი დარჩენოდათ (თუკი მტკიცე სოციალისტები იყვნენ), გარდა იმისა, რომ უკანასკნელ გამოსვლაში სიკვდილის წინ ელიარებინათ: სოციალიზმი არ შეიძლება განხორციელდეს იმ გზით, რომლითაც ჩვენ მივდიოდით. — ტროცკის მიერ შემოთავაზებული გზით, იგი უნდა განხორციელდეს მხოლოდ სხვა — სტალინის მიერ შემოთავაზებული გზით.

ოთხმოცდაცხრამეტი ან ასი პროცენტი

მაგრამ, თუკი იდეოლოგიურ წამქეზებლურ მიზეზებსაც კი უკუვაგდებთ და მხედველობაში მივიღებთ მხოლოდ გარეშე გარემოებებს, მა-

შინ ბრალდებულები იძულებულნი იყვნენ ელიარებინათ, როგორ უნდა მოქცეულიყვნენ ისინი მას შემდეგ, რაც იხილეს ერთობ დამაჯერებელი მოწმობები, რომელიც მათ ნამოქმედარს ამხელდა? ისინი განწირულნი იყვნენ, იმისდა მიუხედავად, აღიარებდნენ, თუ არ აღიარებდნენ. თუ ისინი აღიარებდნენ, მაშინ შეიძლება ეს აღიარება, ყველაფრის მიუხედავად, შეწყალვების იმედის ნაპერწკალს გაუღვივებდა; უხეშად რომ ვთქვათ, თუ ისინი არ აღიარებდნენ, მაშინ ყველანი ასი პროცენტით სასიკვდილოდ იყვნენ განწირულნი, თუკი აღიარებდნენ, — ოთხმოცდაცხრამეტი პროცენტით და, რაკი მათი შინაგანი რწმენა არ ეწინააღმდეგება აღიარებას, მაშინ რატომ არ უნდა აღიარონ? მათი დასკვნითი სიტყვიდან ჩანს, რომ ასეთი სახის მოსაზრებებს ნამდვილად ჰქონდა ადგილი, ჩვიდმეტი ბრალდებულისა თორმეტმა სასამართლოს სთხოვა, სასჯელის გამოტანისას, ბრალდების შემსუბუქების მიზნით, მხედველობაში მიეღოთ მათი აღიარებანი.

ტრაგიკომიკური მომენტები

ნებით თუ უნებლიეთ, თავიანთი თხოვნა მათ უნდა გამოეხატათ დაახლოებით ერთნაირი სიტყვებით და ამან, საბოლოოდ, თითქმის შემაძრწუნებელი, ტრაგიკომიკური შთაბეჭდილება შექმნა. ეს განსაკუთრებით აშკარად გამოჩნდა ბრალდებულთა დასკვნით სიტყვაში. ყველა დაძაბულად ელოდა ამ თხოვნის წარმოთქმას და როცა ის ნამდვილად წარმოთქვეს (ამასთან, ყოველთვის გარდაუვლად ერთფეროვანი ფორმით), მსმენელებს უმძიმდათ სიცილის შეკავება.

რისთვისაა საჭირო ხმის გააღწერება?

მაგრამ პასუხი კითხვაზე, რა მიზეზებმა განაპირობეს ის, რომ ეს პროცესი სინათლეზე გამოეტანათ, მოეწვიათ მსოფლიო პრესა და მსოფლიო საზოგადოებრიობა, უფრო რთულია, ვიდრე პასუხი კითხვაზე, რა მოტივებით ხელმძღვანელობდნენ ბრალდებულები. რას ელოდნენ ამ პროცესისაგან? ხომ არ უნდა მოეტანა ამ მანიფესტაციას უფრო არასასურველი, ვიდრე სასურველი შედეგები? ზინოვიევის პროცესმა საზღვარგარეთ მავნე მოქმედება მოახდინა: მან მოწინააღმდეგეებს ხელში ჩაუგდო დიდი ზნის ნანატრი მასალა პროპაგანდისათვის და კავშირის მრავალი მეგობარი აიძულა, ეყოყმანა. მან გამოიწვია ექვი რეჟიმის მდგრადობისა, რომლისაც აქამდე მტრებსაც კი სჯეროდათ. რისთვისდა იყო. საჭირო მეორე მსგავსი პროცესით საკუთარი პრესტიჟის ასე ქარაფშუტულად შერყევა?

მიზეზი, ამტკიცებენ მოწინააღმდეგენი, საჭიროა ვეძებოთ სტალინის გამანადგურებელ დესპოტიზმში, იმ სიხარულში, რომელსაც ის განიცდის ტერორით. აშკარაა, რომ სტალინს, არასრულყოფილების, ძალაუფლებისა და შურისძიების უსაზღვრო ჟინით შეპყრობილს, სურს, შური იძიოს ყველაზე, ვინც ოდესმე შეურაცხყო იგი და ჩამოიშოროს ისინი, ვინც რაიმე მიმართებით შეიძლება სახიფათო გახდეს.

საბრალლო ფსიქოლოგია

მსგავსი ლაყობა მოწმობს ადამიანის სულის შეუცნობადობისა და მართებულად განსჯის უუნარობას. საკმარისია წაიკითხო სტალინის ნებისმიერი წიგნი, ნებისმიერი სიტყვა, ნახო მისი ნებისმიერი პორტრეტი, გაიხსენო სოციალიზმის მშენებლობის განხორციელების მიზნით მის მიერ ჩატარებული ნებისმიერი ღონისძიება და უმაღლესი ნათელი გახდება, რომ ამ გონიერ, წინააღმდეგ კაცს არასოდეს შეეძლო ჩაედინა ასეთი შემზარავი სისულელე, როგორცაა ურიცხვ თანამონაწილეთა დახმარებით ასეთი უხეში კომედიის დადგმა ერთადერთი მიზნით — ბენგალის განათების ქვეშ იზეიმო მოწინააღმდეგეზე გამარჯვება.

გადაწყვეტილება

მე ვფიქრობ, რომ საკითხის გადაწყვეტა მარტივია და, ამასთან, რთულიც. უნდა გავიხსენოთ საბჭოთა კავშირის მტკიცე გადაწყვეტილება, განაგრძოს მოძრაობა დემოკრატიის გზით და, უპირველეს ყოვლისა, უნდა გავიხსენოთ იქ არსებული დამოკიდებულება ომის საკითხთან, რაზედაც უკვე რამდენჯერმე მივუთითებდი.

დემოკრატიზაცია და ომის საშიშროება

მზარდ დემოკრატიზაციას, კერძოდ კი ახალი კონსტიტუციის პროექტის წინადადებას, ტროცკისტთა შორის უნდა გამოეწვია აქტივობის ახალი აღმავლობა და მათში მოქმედების დიდი თავისუფლებისა და ავტოციის იმედი აღეგნო. მთავრობამ დროულად წარმოაჩინა თავისი მტკიცე გადაწყვეტილება, ჩანასახშივე გაენადგურებინა ტროცკისტული მოძრაობის ყოველგვარი გამოვლენა. მაგრამ მთავარ მიზეზს, რომელმაც აიძულა საბჭოთა კავშირის ხელმძღვანელები, ჩაეტარებინათ ეს პროცესი ურიცხვ მოლაყბეთა წინაშე, წარმოადგენს, ალბათ, ომის უშუალო საფრთხე, ადრე ტროცკისტები ნაკლებად სახიფათო იყვნენ, მათთვის

შეიძლებოდა პატიება, უარეს შემთხვევაში — გადასახლება, თუცა, ის ერთობ ქმედით საშუალებას არ წარმოადგენს; ეს იცის სტალინმა, ექვსჯერ გადასახლებულმა და ექვსჯერვე გამოქცეულმა ამ გადასახლებიდან. ახლა, უშუალოდ ომის წინა დღეს, ასეთი გულჩვილობის დაშვება აღარ შეიძლებოდა. განხეთქილება, ფრაქციულობა, რომელთაც მშვიდობიან ვითარებაში სერიოზული მნიშვნელობა არ ენიჭებათ, ომის პირობებში შეიძლება ვეება საფრთხედ გადაიქცეს. კიროვის მკვლელობის შემდეგ ტროცკისტთა საქმეებს საბჭოთა კავშირში სამხედრო სასამართლოები იხილავენ. ეს ხალხი წარსდგა სამხედრო სასამართლოს წინაშე, რომელმაც ისინი გაასამართლა.

საბჭოთა კავშირის ორი სახე

საბჭოთა კავშირის ორი სახე აქვს. ბრძოლაში მისი სახე წარმოადგენს მკაცრ ულმობლობას, რომელიც თავისი გზიდან ყოველგვარ ოპოზიციას ალგვის. შენობაში მისი სახეა დემოკრატია, რომელიც კონსტიტუციაში მან თავის საბოლოო მიზნად გამოაცხადა. საგანგებო ყრილობის მიერ ახალი კონსტიტუციის დამტკიცების ფაქტიც სწორედ ზინოვიევისა და რადევის პროცესებს შორის, თითქოს, ამის სიმბოლოდ მოჩანს.

თარგმნეს თინა ზიოზვილმა და ალექო ჩხარტიშვილმა

საქართველომ გეტოლიკური აზროვნების უკვლავი ძიება

(ფიქრები ი. გოგებაშვილის „დედა ენაზე“)

1968 წ. ნოდარ დუმბაძე ქართველ მწერლებთან ერთად გაემგზავრა თურქეთში. ქ. ბურსაში მას ერთი შავთვალწარბა ბიჭი მიუახლოვდა. — გურჯი ვარო, — უთხრა მწერალს თარჯიმნის დახმარებით. — ქართული რატომ არ იცი? — უსაყვედურა ბატონმა ნოდარმა. — ნენი მომივდა! — იმართლა თავი ყმაწვილმა...

მართლაც, არ მომკდარა დიდი საუნჯის — „დედა ენის“ შემქმნელი, ამ ჯაღო წიგნის ავტორი. იგი მხოლოდ გარდაიცვალა, სხვად იქცა. ეს სიტყვაც („გარდაიცვალა“) ქართველი კაცისათვის მრავლისმეტყველია. იგი არ არის არც რუსული „სკანჩალსია“, არც გერმანული „შტერბენ“. იაკობმა, როგორც დიდმა მწერალმა და ადამიანის სულის მესაიდუმლომ, დაკვირვებულმა ფსიქოლოგმა და ჰუმანისტმა ამქვეყნად არსებული ცოდვა-მადლი დადგა. აწონა სამართლიანობის სასწორზე და პატარა მაღახეებს „დედა ენის“ სახით მიაწოდა. „დედა ენა“ დადასტურება შექსპირისეული შეგონებისა, „ბოროტი საქმე დღის სინათლეს ვერსად წაუვია, თუნდ დასამალად დედამიწა გადაეფაროს“. ერთი რუსი მწერალი ამბობდა: „Хоть не вечен человек, но что вечно, человечесно“ (თუმცა არ არის ადამიანი მარადიული, მაგრამ ის, რაც მარადიულია, ადამიანურია). მარადიულია ეს დედაწიგნი!

„დედა ენა“ სასკოლო სახელმძღვანელოების პრეზიდენტია, ქართული იავნანა, მუხამბაზია, შავლეგია, გენაცვალა, განდაგანა და ფერხულია; „იავ ნანა, ვარდო ნანა იავ ნანინაო“, ყველას გაგიგონიათ (ეს ლექსიც შეტანილია „დედა ენის“ 1912 წ. გამოცემაში) და, როგორც ნ. კეცხოველი შენიშნავს, ამ სიმღერაში 6 სიტყვაა და ორი ულამაზესი ყვავილია. ვარდი ხომ ყვავილების მეფეა და დედაც თავის პირმშოს სწორედ ამ სიტყვას ადარებს; ია კი, მუსიკის ენით რომ ეთქვას, ი. გოგებაშვილის „დედა ენის“ უვერტიურაა, უნაზესი და უმორცხვესია ყვავილთა შორის. მას მოაქვს გაზაფხულის სურნელება, გაღვიძებული ბუნების პირველი სიხარული და დედის სიმღერაშიც ეს სიხარულია გარდატეხილი.

„დედა ენის“ შედგენის დროს ერთად მოქმედებდნენ ჩემი ქართული გონება და ქართული სულიც, — წერდა ი. გოგებაშვილი; ლიტერატურას უყვარს პარალელები, შედარებები და პერიფრაზები. ამიტომ თავს უფლებას მივცემ მოვიყვანო მხატვრული სიტყვის ერთი გამოჩენილი ოსტატის შთამბეჭდავი გამოხატულებაში ოდნავი მეტამორფოზით: ნიუტონი რომ არ გაჩენილიყო, ადრე თუ გვიან სხვა აღმოაჩენდა მსოფლიო სიბრტყეობის კანონს... ოპენჰაიმერი რომ არ გაჩენილიყო, ადრე თუ გვიან სხვა ამოხსნიდა ატომგულის საიდუმლოებას... გოგებაშვილი რომ არ გაჩენილიყო არ დაიწერებოდა „დედა ენა“ არასოდეს. ეს იმიტომ, რომ სწორედ ასეთ მამულოშვილს, ქართული

ენის, ქართული ხასიათის, ქართველი კაცის ფსიქოლოგიის, საქართველოს ფლორის, ფაუნის უზადლო მცოდნეს, უსპეტაქესა და უსათნოეს ადამიანს შეეძლო შეექმნა ბურჯი ეროვნებისა, სიკეთის, სისპეტაკის, კაცურ კაცობის უშრეტი მადანი — „დედა ენა“, რომელიც დასაწყისში პატარა თვანკარა წყაროს ჰგავს, რომლის შემდეგ თანდათან ნაკადულ-ნაკად იქცევა და ბოლოს მდინარეების გავლით სიბრძნის ოკეანედ წარმოგვიდგება.

საუკუნეზე მეტი გავიდა ამ წიგნთაღდის გამოქვეყნებიდან, მაგრამ მას ერთი ჭაღარაც არ გამორევია. მარად ჭაბუკია, ცქრილაა, ცელქია, მაღხაზია, ყაყაოებით დამშვენებული ყანაა, ჩიტი ნიბლიაა, შვილების მძებნელი გვრიტია, ქალაქში სასწავლებლად წასული პატარა სოფელია ენაო, ბარად ჩამოსული მთასა მყვირალი და ტრიალ მინდორზე ისარივით მალი ირგებია, ღამის მეხრის იმედი და ნუგეშია, წმინდა ხისაგან გათლილი გუთანია, რომელიც ადამიანებს კვებავს, მტრებისაგან მოღერებული ხმლია, ჩიტი ჩიორაა, ცხვარმრავალი მეცხვარეა, მშვიდობისა და ხალხთა მეგობრობის სიმბოლო — საწყალო ახალგაზრდა მტრედია, ოქროს ბიბილოვანი მამალია, რომელიც ადამიანებს გათენებავს ახარებს, ცის ლაქვარში მონავარდენ არწივია, ოთხი თავისოდენა სიმძიმის ამწევი ჭიანჭველია, რომელიც დღენიადაგ შრომობს, მაგრამ ჭება არვისგან ესმის, მოხერხებულ მწყერჩიტაა, თავაუღლებელნი თავთავნია, რომლებიც საესეა მარცვლებით, ოპტიმისტი ბერიკაცია, რომელსაც ორი პარასკევი დაჩენია, მაგრამ მაინც ბაღში ვაშლებს ამყნობს და რომელიც სიკვდილს უბრძანებს: „შეშის აწევის შველა მინდაო“. „დედა ენა“ მუხატაა, ვაშლის ხეც, ფიჭვიც, ლალისფერი მარწყვიც, რომელიც ყველაზე ადრე მოდის, საშველად ტკბილია და სამაზრადაც სასიამოვნო; პატარძლის დაკრეფილი ქორფა კიტრებია, თურაშაულია, ძვირფასი მარგალიტის თვალია, მიწიდან ზემოთ ამოტანილი ოქროა, ნიკოსთვის ასრულებული ოთხი სურვილია, გალიიდან გამშვებული ჩიტი, რომელიც „მოლოცავდა მეცა დღისნი, ბინდისას, დილთი, ღამეცა“, მინდვრის, ველების გამოღმძებელი და კაცის გულის გამაზალისებელი მერცხალია, საყვარელი პატარა მართა, რომელმაც ავადმყოფ დედას უთხრა: „ეგ წამალი მე მამე, შენ მაგიერთ მე დავლევო“, კეთილი ძმა — სანდრო, რომელსაც გლეხმა მსხალი აჩუქა, მაგრამ არ შეჭამა და თავის ავადმყოფ დას — კეკეს მისცა, თვითონ კი „სიამოვნებით უტკეროდა, როცა კეკე გულიანად სჭამდა მსხალსა“.

50 წელი ამშვენებდა „დედა ენას“ ცნობილი ზღაპარი „რწყილი და ჭიანჭველა“. არსებობს უშუალო მითითება იმის შესახებ, რომ I მსოფლიო ომის წინ ქალაქ ენაში გამართულ ზალხორ საბავშვო ნაწარმოებთა კონკურსზე „რწყილმა და ჭიანჭველამ“ თურმე პირველი ადგილი დაიჭირა. კონკურსის ჟიურიმ დაადგინა მისი ევროპულ ენებზე თარგმნა, მაგრამ ომმა ხელი შეუშალა ამ მიზნის განხორციელებას. ეს ზღაპარი იაკობს ჩაუწერია ვარიანში მოხუცი გლეხის გიორგი კოკაურისაგან. ეფიქრობთ, ბევრის მოქმედია ეს ფაქტი.

აკად. ჯ. შანიძე შენიშნავს, რომ „რწყილი და ჭიანჭველას“ სენატური ვარიანტი ჩაწერილი მაქვს 1923 წ. ამ სათაურით „ტიშილი ი ზისყილი“ (ტილია და რწყილია!). იაკობმა მებენარის სანგლის ნაცვლად „ჭიანჭველა“ ჩასვა, რაც პედაგოგიური მოსაზრებით მართლაც გამართლებულია.¹ ამ რამდენიმე წლის წინათ დასავლეთ გერმანიაში დაიბეჭდა ქართული ზღაპრები გერმანულად. ა. შანიძე გულისტყვილით შენიშნავს, რომ მთარგმნელებს არა აქვთ აღნიშნული, რომ იაკობმა ეს ზღაპრები გადააკეთა.

დღეს კიდევ უფრო სინანულით ვიგონებთ ი. გოგებაშვილის ერთ კერძო ბარათში აღნიშნულ სიტყვებს: „დედა ენის“ შექმნა-გაუმჯობესებაზე იმდენი შრომა არ დამიხარჯავს, რამდენიც მის წინააღმდეგ უსამართლო გამოლაშქრებისაგან დაცვას მოვანდომეო“. იაკობს დევნიდნენ, ავიწროებდნენ, მან მტკვარში გადავარდნაც კი სცადა..

ამიტომ, ვფიქრობთ, ზედგამოჭრილია ამ „მომავლის მამისა“ და „მყოფადის გარდის“ მიმართ ლინინისეული სიტყვები: „შენ დაგმარხეს ბოროტებით, ჩვენ დროშებით ამოგიღეთ!“.

„დღეა ენა“ მეფის უმცროსი შვილია, რომელიც დასმულ კითხვაზე: რა უფრო კეკლუცია, რა უფრო მსუბუქია და რა უფრო მაღალია? უპასუხა: „გაზაფხულზე უკეკლუცესი, შემოდგომაზედ უმსუბუქესი და თვალზედ უმაღლესი არა იქნება რა დედამიწის ზურგზედაო“; სანადიროდ გასული ამირანია, რომელმაც „მდევი დასცა, ადგილი შეხვდა ქვიანი, დასცა და მხარი მოსტეხა, დააწყებინა ღრიალი!“.

„დღეა ენა“ სიტყვის შემოქმედი ღმერთია (სწორედ ამ უკანასკნელი სიტყვით მთავრდება ეს წიგნთა წიგნი), რომელიც არასოდეს „არ გასწირავს კაცსა, შენგან განაწირისა“, ქალღმერთია, ოქროსთმიანი ქალწულია, დედა ღვთისაა, რომელსაც უკვდავი სტრიქონები უძღვნა უკვდავმა გალაკტიონმა:

„დღეაო ღვთისავ, მზეო მარიამ!
როგორც ნაწვიმარ სილაში ვარდი,
ჩემი ცხოვრების გზა სიზმარია
და შორეული ცის სილავეარდე“.

ლიახ, „დღეა ენაშიც“ ხომ არის სტრიქონები: „ძუთუებში ჩაგვივლია პაწაწა ხელით: შენს ვაჟკაცობას მომასწრებს მე ღვთის მშობელიო“. ვიმეორებ, „დღეა ენა“ ღმერთია, რომელთანაც კელაბტრებივით ანთია: გულში ჩამწვდომი მოთხრობები და ლირიკული ხითბოთი გამთბარი ლექსები. წარმტაცი შინაარსის ზღაპრები და სიბრძნე-სიცრუის იგავ-არაკები...

იაკობის ის თქვაწიანი აითანთილის ლოკიაა. ნისჩანის წერილია თა ბარბილის ხმლის ელვარება; ავთანდილის სიმღერაა, საუკუნოვან წყვდიადში ელვისებურ გამოწკრთობი, გმირულ სიკვდილზე აშენებული სახელოვანი სიკვდილია, ძირს დამხობილი ჭაჭეთია. ნისჩანთან ყოლიყოლიაბდობილი ბარბილია, ვითხვის ტყაიით იოვარე შოთას გაშლილი წიგნია; მართლაც, დღეს სიჭაბოკე რარიგ უხდება, იალბუზივით ქალღალარა მოხუცს! 100 წელზე მეტიც ხნის „დღეა ენას“ ნათლად ვხედავთ, როგორ სცილდება წელთა სიმძიმე და ჭაბუკური იერით როგორ იმოსება; მან ხომ თავისი საუნჯე ჩვენს ებოქამდე მოიტანა, რამაც გულს სითბო, სიხარული და სხივები შეჰმარა.

ზღაპრული რაშივით დგას შემართული ეს ჯადო წიგნი, რომლის სტრიქონებშიც სხივებად სხედან ჩვენი ხალხის აწმყო, წარსული და მომავალი. საკვირველია, ამ პატარა წიგნს ვინ დააბერტყა ამდენი მადლი, ცის წყალობა და ყაყაჩოსავით ამოწარილი სილოამზე; საუნჯის წყვდიადიდან ლაქვარდში მთვარის მოქცევასავით ანათებს იაკობის სახე.

„დღეა ენა“ გვასწავლის ანთებულ სიტყვათა თესვას, ქართულ სიღარბაისლეს, გვინერგავს ამირანის მხნეობას; პირნათელი იაკობი ბავშვის სულის გამოცდილი ლოტბარია, რომლის ვაჟკაცურ შუბლს ნათელს აფრქვევს დაფნით შემეკული ანკარა და სხივმოსილი ქალბარა. „დღეა ენის“ თბილ სტრიქონებს ახლაც ხედავს მზე ომილით და მისი სხივები ცისარტყელის მსგავსად აინთებიან. ამიტომ შეიძლება ვაკვირვებით კიდევც იკითხო: „ეს წიგნია თუ ზაფხულის ბაღია?“, რადგან ყოველ სტრიქონში ვარდის ფესვი მარხია. მათ თან ახლავთ სავსე მთვარის კაშკაში. სიტყვის ყოველ მოქნევაში იაკობის გული ფეთქავს, მაჯა სცემს, ყვავილების სურნელება იგრძნობა. მისეულ ტბილ ფრთოსან სიტყვას, უთბილესსა და უტკბილეს სტრიქონებს ამკობს წმინდა ქართული ხმა და კილო, მოელვარე როგორც ხმალი და მქუხარე ვით საყვირი.

„დღეა ენა“ ხომ სასწაულია სასწაულთა შორის, ვეფხის ტყავად დაფენილი მთა-

ველია, ორბის ფრთების ჩრდილით გადახაზული ქვეყანა, გაზაფხულის ოქროვანი წი-
მებია; შოთას ქნარის მოგუგუნე სიმებია და აკაკის ხმაწკრიალა ჩონგური. „გახსოვს“
განთიადის ცეცხლის შემოკიდებაცა და წინაპართა ღირსეული სახელიც. დიახ, ამაზეც
ვრცელდება ლეონიძისეული უბერებელი სტრიქონები: „ხელში აგიღებ... გაკოცებ,
კიდევ ჩაგოცნი, ჩაგცქერი; წიგნი კი არა, — ჟრუღა ხარ ჩამოქაფული ჩანჩქერის...
წიგნი კი არა, დილა ხარ, ქართველი ხალხის ნათელი“; ესეც სწორია: „სიმდიდრე
ბევრი წავგართვეს, შენ დაგვრჩი წაურთმეველი!“

ეს სახელმძღვანელო „არსენას ლექსიცაა“ და „აბესალომ და ეთერიც“, „ამირანი-
ცაა“ და „ოცი ძმაც“... „სიბრძნე სიტყუეცაა“ და „დავითიანიც“, „საღვთაგანელო-
ცაა“ და „მერანიც“, „სურამის ციხეცაა“ და „ოთორაანთ ქერვიც“, „სულიკოცაა“ და
„პირველი ნაბიჯიც“, „ელგუჯაცაა“ და „ბახტრიონიც“, „ქამუშაძის გაქირვებაცაა“ და
„თავსაფრიანი დედაკაციც“, „არსენა მარაბდელიცაა“ და „კოლხეთის ცისკარიც“,
„ნიკორწმინდაცაა“ და „გვადი ბიგვაც“, „დიდოსტატის მარჯვენაცაა“ და „ზარზმის შმა-
ნებაც“... ერთი სიტყვით, „დედა ენა“ 1500 წლის ისტორიის მქონე ქართული ლიტე-
რატურაა მინიატურაში.

„დედა ენა“ ჩვენი სულიერი კულტურის მღალადებელი ცოცხალი მოწმეა, ობიზის,
ხანძრის, შატბერდის, პარეზის, ტბეთის, აწყურის, ზარზმის სულიერი მემკვიდრეა,
ვარძის, თმოგვის, სვეტიცხოვლის, გელათისა და ნიკორწმინდის უფლებამოსილი პირია.

„დედა ენა“ ერთიანი საქართველოს მომღერალია დ. მეგრელის ბაგეებით:

„პართლ-სახითი, იმერეთი, გურია და სამეგრელო,
ყველა ჩემი სამშობლოა, საყვარელი საქართველო“.

მუშის მარჯვენის მლოცველია ამ სტრიქონებით:

„იზარდ, მწვანე ჯეჯილო, დაბურდი, გახდი ყანაო,
იკურთხოს მისი მარჯვენა, ვინც გთესა, მოვიყვანაო“;

სოსელიას დებიუტია პოეზიაში: „ვარდს გაეფურჩქნა კოკორი, გადახვევოდა იასა“...
სიკეთის მთესველია („წუთისოფლის სტუმრები ვართ, ჩვენ წვეალთ და სხვა ღარჩება;
თუ ერთმანეთს არ ვახარებთ, ამის მეტი რა შეგვრჩება“); საქართველოს სიმბოლოა
დაჭრილი არწივის სახით („არწივი ვნახე დაჭრილი, ყვავ-ყორნებს ეომებოდა...“);
ბავშვის ესთეტიკური აღზრდის მძლავრი საშუალებაა (გაზაფხულდა, ბუჩქის ძირას
თავს იწონებს ნაზი ია, ჩვენ სალხენად კოკობ ვარდსაც ემზიდ გული გაუღია. ხავე-
რდითი მწვანე ბალახს აბიბინებს სიო ნაზად, თითქმის უნდა დაეფინოს იმ ყვავილებს
ფიანდაზად“); პატარა ქართველის გულის მახარობელია („ჭრელი პეპელა დაათრო და
გააბრუა იამა, მას მიეპარა ყმაწვილი, დაიპირა და იამა“).

ნათელი აზრებით ნაქსოვი გოგებაშვილისეული წიგნი — „დედა ენა“ სანამ შრი-
ალებს, ქართველი ხალხიც ცოცხალია. იგი თავისებური ფანჯარაა, საიდანაც მოჩანს
მთელი სამყარო, ამ წიგნის თითოეული სიტყვა უკიდევანია, წარსულის დიდი გამოც-
დილება, ჩვენი მეგობარია, რომელიც არასოდეს არ გვიღალატებს, არ გვატყუებს.
„დედა ენა“ — ეს ისეთი ორკესტრია, რომლის ყველა ინსტრუმენტი ჰარმონიულად
ჟღერს, არც ერთი არ არის ყალბი. ცნობილია, რომ წიგნს ავტორი ქმნის, მის ბედს კი
განსაზღვრავს მკითხველი. 100 წელზე მეტია, დედაენისეულ სიტყვებს დაღლა არ გ-
ჩნევა, სურათებს კი ჭკნობის სიყვითლე არ შეპარვია. ჩვენ აქ შემთხვევით არ ჩამოგვი-
გდია სიტყვა მუსიკაზე: „დედა ენის“ 1912 წ. გამოცემას ბოლოს ახლავს ქართული ხალ-
ხური სიმღერები, გადღებული კარგარეთელის, ჩხიკვაძისა და არაყიშვილის მიერ
(„თამარ მეფე“, „ორმოში ფეტვი ჩაყვარე“, „იავნანა“, „სერზე მიდის სამი მეელი“,

„მუმიო მუხასაო“, „კურდღელი ჩამოცანცალდა“, „ლეკებმა რომ დამიპირეს ჩაწი რამა“, „ბუბა ქაქუჩელა“, „მიყვარს ფაცხა“, აქვეა სიმღერის ნოტებიც. თვითონ ეს ფაქტი უაღრესად საგულისხმოა და ანგარიშგასაწევი თანამედროვე სახელმძღვანელოს შედგენისათვის.

ერთ საუკუნეზე მეტი გავიდა „დედა ენის“ დაბადებიდან და 80 წელი — მისი ავტორის გარდაცვალებიდან. დღეს მრავალტანჯულ ქართველ ხალხს შეუძლია მოწიწებით მუხლი მოიყაროს ამ მოძღვართმოდერის, გულმეცნიერის ი. გოგებაშვილის სამარის წინაშე და ჩუმად ჩასძახოს: სრულდება თქვენი ოცნება ქართველი ერის ბედნიერებასთან დაკავშირებით, იგი დამოუკიდებელი სახელმწიფოა, თავი დააღწია რუსეთის იმპერიას...

იაკობს რომ შეეძლოს იმ მიწიდან, რომლისთვისაც შექსპირისა არ იყოს, სულ ერთია, ალექსანდრე მაკედონელი თუ მთხოვარა გლახა, მხრების წამოწევა ტერფზე დაკერებული ტყავებით და გაცვეთილი სერთუკით, ნათლად დაინახავდა თავისი ერის ბედნიერების მაღწყებელ მოძრაობას.

დიდება „დედა ენას“ — ჩვენი ბავშვების ოქროს დღეების გამსხენებელს, ჩვენი შეილები და შეილიშვილები საიმედო მეგზურს, კეთილ თანამგზავრს, ჩვენი ენის ამდგმელს, იმ ჯადოსნურ ხეს, რომლის ნაყოფს 116 წელია ვკრეფთ და მაინც უღევია, ღვთაებრივ მყლობიას, რომლის წარმტაცი პანგები ბეთჰოენის, ბახის, ფალიაძეის მუსიკასავე იღვრება ნორნების სპეტაკ გულეებში: „დედა ენა“ ხომ საკაცობრიო მეტოდიკური აზროვნების მშვენება და სიამაყეა; ეს წიგნი, რომელიც საუკუნეა ატყევენ და ამშვენებს ჩვენს გულს და გონებას, ცოდნისა და სიყვარულის ნიშანსვეტით არის აღმართული ქართული პედაგოგიური ლიტერატურის დიდ ტაძარში; ყური დაუგდეტ „ბოშა ქალის“ ავტორს:

„ფუნთუშა ლოყებს დაუგზნიათ ჭიკოკონა,
ვარდო გაშლილო დედის ლხენაში!
„დედა ენაში“
რამ მოგხიბლა, ჩემო გოგონაე,
კურდღლის ბაჭიამ, თუ ჩიტების სტვენამ ვენახში“.

რ. შამელაშვილი,

ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი.

მიწისმფლობელობის მსგავსი ფასების გავრცელება ტაო-კლარჯეთსა და აჭარაში და მისი გავლენა მხარის გამუსლიმანებაზე

გარეშე მტრების გამუდმებული შემოსევების, შიდაფეოდალური ქიშპობისა და ომების შედეგად საქართველო მე-15 საუკუნეში სამეფო-სამთავროებად დაიშალა და სათავადოებადაც კი დაქუცმაცდა. ქვეყანა უკიდურესად დასუსტდა.

თემურ-ლენგის იმპერიის დაშლის შემდეგ დაუძლურებულ საქართველოს ახალი მოსიხსნე მტრები მოევლინა: ოსმალური თურქეთი და ყიზილბაშური ირანი. მათ გააჩაღეს სისხლისმღვრელი ომები მეზობელი ქვეყნებისა და ხალხების წინააღმდეგ.

მე-16 საუკუნის დამდეგს ირანსა და ოსმალეთს შორის ხანგრძლივი ომები დაიწყო. საომარი მოქმედებების მთავარ ასპარეზად საქართველო გადაიქცა. მათი პირველი ომის (1500-1555 წწ.) შედეგად სამხრეთ-დასავლეთი საქართველო, კერძოდ, სამცხე, ტაო-კლარჯეთი, აჭარა, შავშეთი, ჭანეთი ოსმალეთის ბატონობაში მოექცა. 1578-1590 წლებში ირან-ოსმალეთის მეორე ომის შედეგად თურქეთი მთელ ამიერკავკასიას დაეპატრონა.

ოსმალეთის მთავრობის პოლიტიკა გამიზნული იყო დაპყრობილი ხალხების გათურქებისა და გაოსმალებისაკენ. ამ ამოცანას ემსახურებოდა იმპერიის ადმინისტრაციული მმართველობის სისტემა. იგი თავისი შინაარსით ბარბაროსული, ხოლო ფორმით სამხედრო-ფეოდალური იყო. თვალსაჩინო ისტორიკოსი და საზოგადო მოღვაწე დიმიტრი ბაქრაძე სამართლიანად შენიშნავდა, რომ „ამ ბარბაროსთა მმართველობის სისტემას ქველგან მათ მიერ დაპყრობილ ქვეყნებში ერთი და იგივე მიზანი ჰქონდათ: „ისლამის გავრცელება და ეროვნული სულის ჩახშობა“.

ოსმალეთის სახელმწიფოში ადმინისტრაციული სისტემის ძირითად რგოლს ვილაიეთი შეადგენდა, რომელსაც სამხედრო და სამოქალაქო უფლებით აღჭურვილი პირი, ე. წ. ბეგლარ-ბეგი მეთაურობდა. ვილაიეთი სანჯაყებად იყოფოდა. იგი ქართულ სადროშოს უტოლდებოდა. მას დიდგვაროვანი ფეოდალი, ე. წ. სანჯაყ-ბეგი ხელმძღვანელობდა. სანჯაყები ყაზებად (მაზრებად), ხოლო ეს უკანასკნელი ნაჰიედ (უზნად) იყოფოდა, ყაზას ფაიშაყამი, ნაჰიეს კი მუდირი განაგებდა.

ოსმალური ადმინისტრაციული მმართველობის სისტემა დაპყრობილ მხარეებში მე-16 საუკუნის პირველ ნახევარში შემოულათ. კერძოდ, 1549 წელს ტაო-კლარჯეთში ოთხი სანჯაყი დაარსებულა (ოლთისის, ართვინის, კისკიმის, ნარმანის),² ეს ომის მანიშნებელი იყო, რომ იწყებოდა ქართული მიწების ინკოროპრაციის, საკუთრივ ქართველების გაოსმალებისა და გამუსლიმანების ხანგრძლივი პროცესი. მომდევნო წლებში ოსმალური მმართველობის სისტემა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს დანარჩენ მხარეებშიც შემოიღეს. 1579 წელს ჩილდირის (ახალციხის), ხოლო 1578 წელს ტრაპიზონის ვილაიეთები (საფაშოები) დაარსებულა. პირველი 14, მეორე კი 7 სანჯაყად იყოფოდა.

ჩილდირის ვილაიეთი სამცხე-ჯავახეთს, ტაო-კლარჯეთსა და საკუთრივ აჭარას მოი-

ცავდა. თორთომი, ისპირი, არტაანი, ბასიანი, ერზრუმის, ვილაიეთში, ხოლო მთავრად ბათუმში, ქობულეთი ლაზისტანის სანჯაყში შედიოდა. ეს უკანასკნელი კი ადმინისტრაციულად ტრაპიზონის ვილაიეთს ექვემდებარებოდა. რუსეთ-თურქეთის 1827-1829 წლების ომის შემდეგ ადმინისტრაციული მმართველობის გეოგრაფიამ საგრძნობი ცვლილებები განიცადა: სამცხე-ჯავახეთი საქართველოს დაუბრუნდა. ამის შემდეგ ზემო და ქვემო აჭარა, მაჭახელი, ლივანა ლაზისტანის სანჯაყის დაქვემდებარებაში გადავიდა. ლაზისტანის სანჯაყი კი 5 მაზრად იყოფოდა, რომელშიც 11 უბანი შედიოდა.³

თურქეთის სამხედრო-ფეოდალური ადმინისტრაციული სისტემის მატერიალურ საფუძველს მიწისმფლობელობის ოსმალური წესები შეადგენდა. იგი ეყრდნობოდა ყურანის პრინციპებს. მისი არსი იმაში მდგომარეობდა, რომ მიწის ერთადერთი მესაკუთრე ღმერთი (ალაჰი), ხოლო დედამიწაზე მისი მოციქული იმამი, ე. ი. სულთანი. ყურანის პრინციპებზე დაყრდნობით ოსმალეთის იმპერიაში ჯერ კიდევ მე-15 საუკუნეში მიწისმფლობელობის კანონების პირველი წიგნი შეიმუშავეს. რომელიც სულთან სულეიმან დიდის დროს (1520-1566 წწ.) არაბებითად გადაამუშავეს.

ოსმალური კანონების თანახმად მიწა ეძლეოდათ სამხედრო პირებს ლენის (ხაქარ-გავის) სახით. სამხედრო პირი ფეოდალია, რომელსაც ოსმალეთში სიფაჰი ეწოდებოდა. იგი აუცილებლად მუსლიმანი უნდა ყოფილიყო. სამხედრო-ლენური სისტემის მთავარ ამოცანას ფეოდალური ლაშქრის გამოყვანა შეადგენდა.

სიფაჰები იყვნენ საშუალო და წვრილი ფეოდალები. ნათ სამხედრო ლენს სულთანის მთავრობა აძლევდა სახელმწიფო მიწის ფონდიდან. სიფაჰი სამხედრო ლენის მფლობელობაზე სპეციალურ ბარათს სულთანის მთავრობისაგან იღებდა. ამისათვის საჭირო იყო ფაშის (ბეგლარ-ბეგის) შუამდგომლობა. სიფაჰის წოდების მოპოვება შეიძლებოდა მემკვიდრეობით, პირადი ღირსებით (ომში თავის გამოჩენით და სხვა), სპეციალური ბარათის ყიდვის მეშვეობით.⁴ სიფაჰის წოდების მინიჭებისათვის მთავარ პირობად ისლამისა და სულთანის მთავრობისადმი ერთგულება ითვლებოდა. ეს გასაგებიცაა. რადგან სიფაჰები ოსმალეთის იმპერიის სამხედრო ლაშქრის მთავარ ბირთვს შეადგენდნენ. ურჩობისათვის, კერძოდ, ლაშქრის გამოყვანაზე უარის შემთხვევაში, სიფაჰი სამხედრო ლენს კარგავდა.

ამრიგად, ოსმალეთის სამხედრო სისტემის საფუძველთა საფუძველს მიწა, ე. ი. მამული შეადგენდა. თურქეთში მიწები კატეგორიებად იყოფოდა. სულ მიწის 22 კატეგორია არსებობდა, რომელთაგან ძირითადი იყო ერაზი — მირიე, ვაყუფი და მულქი.⁵ მათ შორის ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანსა და თანაც წამყვანს ერაზი-მირიეს კატეგორიის მიწები შეადგენდნენ. ეს იყო სახაზინო მიწები და სიფაჰებს სამხედრო ლენები სწორედ მიწის ამ ფონდიდან ეძლეოდათ. ვაყუფი — მუსლიმანური ეკლესიისა და რელიგიური დაწესებულებების მიწები — ძირითადად შეწირული სოფლებისა და ნაკვეთებისაგან შედგებოდა, რომელიც ხელშეუვალად ითვლებოდა.

მულქი კერძო საკუთრებაში მყოფ მიწებს მოიცავდა. ამ კატეგორიის მიწები უმნიშვნელო იყო და მათზე საბუთები განსაკუთრებულ პირობებში გაიცემოდა. კანონმდებლობის თანახმად, მულქის კატეგორიის მიწებზე ბარათები გაიცემოდა იურთლუქისა და ოჯაღლიქის, ე. ი. სამემკვიდრეო უფლებით.

ოსმალური მმართველობის სისტემის მთავარი ადმინისტრაციული რგოლი — სანჯაყი ადგილმამულების მიხედვით სხვადასხვა სიდიდის სამხედრო ლენებად — თიშარებად, ზეამეთებად და ხასებად იყოფოდა.

თიშარი იყო საშუალო სიდიდის სამხედრო ლენი, ზეამეთი შედარებით მსხვილი, ხოლო ხასასო — უმსხვილესი. მცირე თიშარი ცნობილი იყო აზაბისა და ისარის სახელწოდებით.

თიშარის მფლობელს თიშარიოტი, ხოლო ზეამეთისას — ზაიმი ეწოდებოდა. თიშა-

რისა და ზეამეთის სამხედრო ლენებზე ბარათებს როგორც ვილაიეთის ფაშები, ისე სულთანის მთავრობა იძლეოდა, ბარათს საშუალო სიდიდის სამხედრო ლენზე ვილაიეთის ფაშა (პეგლარ-პეგი) იძლეოდა. მსხვილ და უმსხვილეს სამხედრო ლენის ბარათს სულთანი გასცემდა. თიშარიოტი ვალდებული იყო მოლაშქრეები გამოეყვანა. სამხედრო ლენის მემკვიდრეობით გადაცემის ან გაყიდვისათვის აუცილებელი იყო სულთნის მთავრობის, შესაბამისად ფაშის ნებართვა.

სახასო მიწები ეძლეოდათ ვეზირებს, სულთანის კარის მოხელეებს, ფაშებს, სან-ჯაყ-ბეგებს. სახასოდან მიღებული შემოსავალი მათი ოჯახების შენახვას ხმარდებოდა, ნაწილი კი სულთანის მთავრობის ხაზინაში გადაირიცხებოდა. ვილაიეთის ფაშის ხაზის წლიური შემოსავალი, როგორც წესი, ოთხასი ათას ანჩას აღემატებოდა. სანჯაყ-ბეგის ხაზის წლიური შემოსავალი კი ორასი ათასიდან ოთხას ათას ანჩამდე იყო განსაზღვრული.

ქვეყნის მარჩენალი ყველგან გლეხია. ასე იყო ოსმალეთის იმპერიაშიც. გლეხი ოსმალეთში ცნობილია რაიას სახელით. იგი მიმაგრებული იყო მიწაზე, მიწის მოცდენას სულთანის მთავრობის კანონმდებლობა კრძალავდა. მიწის მფლობელობა-სარგებლობისათვის საფაშებსა და რაიებს შორის სპეციალური საბუთი ფორმდებოდა, რომელსაც თავუ ერჰვა. გლეხი (რაია) ვალდებული იყო დამუშავებინა მიწის ნაკვეთი, მიეღო მოსავალი და ფეოდალისათვის (სიფაში) გადასახადები დროულად გადაეხადა.

სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში, კერძოდ, ტაო-კლარჯეთსა და აჭარაში მიწის-მფლობელობის ოსმალური წესები მე-16 საუკუნის პირველ ნახევარში, ე. ი. ამ მხარეების დაპყრობისთანავე ვრცელდება. სულთანის მთავრობის პოლიტიკის მთავარი მიზანი — დაპყრობილი ქვეყნის გაოსმალება და გამუსლიმანება — ამ წესების გავრცელებასა და დამკვიდრებაზე იყო დამოკიდებული.

მიწისმფლობელობის ოსმალური წესების გავრცელება და დამკვიდრება ერთბაშად არ მომხდარა. იგი ხანგრძლივი პროცესი იყო. ქართველ მოსახლეობას კარგად ჰქონდა შეგნებული, რომ ამ წესების დამკვიდრება „ოსმალობას“ როგორც სოციალურ-პოლიტიკური სისტემის დამკვიდრებასაც მოასწავებდა. პრაქტიკულად ეს ერის გადაშენება იქნებოდა, ამიტომ ქართველი მოსახლეობა ოსმალებს შეუპოვარ წინააღმდეგობას უწევდა, მთავრობაც ფრთხილად მოქმედებდა და თავის მიზანს შენიღბულად, მაგრამ შეუპოვრად ახორციელებდა.

დაპყრობილი ქართული ქვეყნების ინკორპორაციის, მოსახლეობის გაოსმალებისა და გამუსლიმანების მიზნით ოსმალეთის სახელმწიფოს მოხელეებმა არაერთხელ აღწერეს სამხრეთ-დასავლეთი საქართველო. ასეთი აღწერები ჩატარდა მე-16 საუკუნის 50-იან წლებში, 1578, 1587 და 1595 წლებში. ახალციხის ვილაიეთის 1595 წლის აღწერის მასალები ქართულად თარგმნილი და გამოქვეყნებულია სახელწოდებით „გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი“, მაგრამ ამ აღწერაში აჭარა, შავშეთი და ზოგიერთი სხვა ქართული მხარე არ შესულა. მიუხედავად ამისა, დავთარში მოცემული მასალებით პარალელების გავლება და ანალოგიების მოძებნა შესაძლებელია.

ოსმალეთის მთავრობამ, თანდათანობით მოარყია ქართული სოციალურ-პოლიტიკური სისტემა, ყველგან ადგილობრივი ქართული ხელისუფლება ოსმალურით შეიცვალა. ვილაიეთის, სანჯაყის, ყაზის, ნაჰიის და სხვა ადმინისტრაციული დანაყოფების სათავეში გამაჰმადიანებული ქართველი ფეოდალები და აზნაურები დააყენეს. ჩილდირის (ახალციხის) ვილაიეთის შექმნიდან 49 წლის შემდეგ (1628 წ.) საბოლოოდ მოსპეს ქართული ადგილობრივი ხელისუფლების ერთ-ერთი ფორმა — ათაბაგობის ინსტიტუტი, ამიერიდან იგი სულთანის მთავრობის მოხელემ — ფაშამ შეიცვალა. ქართულ ფეოდალებს წაართვეს საქართველოს მეფეთა მიერ გაცემული დოკუმენტები, მამულები ოსმალეთის სახელმწიფოს კუთვნილებად გამოაცხადეს და სამხედრო ლენებად გადააქციეს. მათ მფლობელობა-სარგებლობაზე კი სპეციალური ბარათები გასცეს.

მე-16 საუკუნის პირველ ნახევარში ტაო-კლარჯეთისა და აჭარის ტერიტორიაზე რამდენ სანჯაყის სახასოს, ათეულობით ზეამეთისა და თიშარის ფირმანები გაცი-
თითოეული მათგანის წლიური შემოსავალი განსხვავებულია. მაგალითად, ოლთისის
სანჯაყის სახასოს წლიური შემოსავალი 200017 ახჩას შეადგენდა, არტანუჯის — 280.000,
შავშეთის — 658.000, — 600.000, მაჭახლის — 203.000, აჭარის სანჯაყის
წლიური შემოსავალი 200.000 ახჩას აღწევდა. სანჯაყის სახასო სამხედრო ლენიზად
იყოფოდა, მაგალითად, ოლთისის სანჯაყში 126 სამხედრო ლენი ითვლებოდა. მათ შო-
რის იყო ზეამეთი — 3, თიშარი — 123, არტანუჯის სანჯაყში 4 ზეამეთი და 9 თიშარი,
ბათუმის სანჯაყში 13 ზეამეთი და 78 თიშარი ითვლებოდა.⁷

ოსმალური სამხედრო-ლენური სისტემის საბუთები აჭარაში, მაგალითად, მე-19
საუკუნის 80-იან წლებამდე შემორჩა. ისინი ხელთ ჰქონდა დიმიტრი ბაქრაძეს, რომე-
ლიც საადგილმამულო კომისიას თავმჯდომარეობდა. ამ საბუთებით შესაძლებელია ზო-
გიერთი საინტერესო ფაქტის დადგენა. მაგალითად, სულთან აბდულ მაჰიდ III-ის
მიერ 1780 წელს გაცემული ფირმანიდან ვგებულობთ, რომ ვინმე ესეთ-ბეგი აჭარაში
ფლობდა სამხედრო ლენს, რომელიც ოთხი სოფლისაგან შედგებოდა (კვაშტა, ტბეთი,
აგარა, ქველი). მისი წლიური შემოსავალი 26950 ახჩას ითვლიდა... ესეთ ბეგის გარდა-
ცვალების შემდეგ აღნიშნული თიშარი სულთანის ახალი ფირმანით ისმაილს გადაეცა
სამხედრო სამსახურის გაწვევის პირობით⁸

სამხედრო ლენების შესახებ ფირმანები ჰქონდათ აჭარელ ბეგებს აბაშიძეებს, ხიმ-
შიაშვილებს, თავდგირიძეებს, ათაბეგების ჯაყელთა შთამომავლობას, რომელთა ერთი
ნაწილი ოლთისში, ლივანასა და შავშეთ-იმერხეში ცხოვრობდა. მაგალითად, აბაშიძე-
ებს საგვარეულო სახლის ფირმანები სანჯაყ-ბეგობაზე და ადგილ-მამულზე, როგორც
სამხედრო ლენზე, XVI საუკუნის პირველ ნახევარში, სულთან სულეიმან დიდის დროს,
ეზოძათ. ამ საგვარეულოს პირველი სანჯაყ-ბეგის მემედის გარდაცვალების შემდეგ
მის შვილზე, ხოსროზე, 1540 და 1548 წლებში ახალი ფირმანებია გაცემული.

ამ საბუთებით აბაშიძეები ფლობდნენ ადგილმამულებს, რომელიც გონიოში იწყე-
ბოდა და ჩოლოქში მთავრდებოდა. 1713, 1715 და 1717 წლებში სულთან მაჰმუდის
მიერ ახმედ და მუსტაფა აბაშიძეებზე გაცემული ფირმანებით აღნიშნულ გვარს ეკუთვ-
ნოდა სამხედრო ლენი, რომელიც ბათუმის, ქობულეთისა და ქვემო აჭარის ოცამდე
სოფელს აერთიანებდა.

მოგვიანებით აბაშიძეებმა ადგილმამულების ნაწილი მშითვად აჩუქეს თავიანთ
ორ ასულს — აიშესა და როხსეთს. პირველი მათგანი ქოსოფელ ნაკაშიძეზე, ხოლო
მეორე მახუნცეთელ თავდგირიძეზე (ქვემო აჭარა) იყო გათხოვილი, აიშეს მშითვად
მისცეს სერთისი, აჭარისწყალი, კახაბრის ნაწილი, როხსეთს — სოფელი კაპანდ-
იები, სელვანაურისა და კახაბრის ადგილმამულები. ჩაქვის სეობის მამულები კი ბეჟა-
ნიძეებზე გაუსხვისებიათ.⁹

სამხედრო ლენების შესახებ ბარათები მე-19 საუკუნის 50-იან წლებშიც გაუციათ,
მაგალითად, 1850 წელს სულთან აბდულ მეჯიდის მიერ გაცემული ფირმანიდან ირკვევა,
რომ თავდგირიძეები ფლობდნენ სამხედრო ლენს, რომელიც სოფლების ქობულეთისა
და ხინოსაგან შედგებოდა, შერიფ-ბეგ ხიმშიაშვილის სამხედრო ლენზე ბარათი გაცემუ-
ლია 1857 წელს იმავე სულთან აბდულ მეჯიდის მიერ. აღნიშნული სამხედრო ლენი ზე-
მო აჭარის 8 სოფლისაგან შედგებოდა.¹⁰

სამხედრო ლენის მფლობელები უნდა ყოფილიყვნენ ქვემო აჭარის ბეგები — შერ-
ვაშიძეები. მართალია, დამადასტურებელი სულთანის ფირმანი ჩვენ ხელთ არა გვაქვს,
მაგრამ ამაზე მიგვანიშნებს დ. ბაქრაძის მიერ გურიასა და აჭარაში მოგზაურობის დროს
შეგროვილი მასალები. მისი გადმოცემით სახან-ბეგ შერვაშიძეს ქვემო აჭარიდან ათასი

მეომარი გამოუყვანია სულთანის მთავრობის ჯარში და 8 წლის განმავლობაში ოსმალეთის ლაშქართან ერთად ბოსნიაში იბრძოდა¹¹.

სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში, კერძოდ ტაო-კლარჯეთსა და აჭარაში სამხედრო-ლენური სისტემის გაბატონების მიუხედავად ქართული მიწათსფლობელობის წესები ათლიანად აღმსრულებელი არ ყოფილა. ამის დისტურბა სამეშვიდრო, საგვარეულო მფლობელობის არსებობის ფაქტები. ოსმალეთის იმპერიაში ამგვარი სახეები ცნობილი იყო იურთლუქისა და ოჯაქლიქის სახელით. ამ სახის მიწები მხოლოდ ხანჯაუ-ბეგებს ეძლეოდათ. მაგალითად, ჩილდირან ვილაიეთში ოთხი ხანჯაუი. ფასასეკრტი, ლივანა, ნისფი ლივანა და შავშეთი იურთლუქისა და ოჯაქლიქის, ე. ი. სამეშვიდრო, საგვარეულო უფლებით გაცემული იყო ქართველ გამაშადიანებულ ფეოდალებს.

მართალია, ამგვარი სახის მიწები სახელმწიფო საკუთრებას შეადგენდა, მაგრამ იგი მაინც სტრუქტურულად ითვლებოდა და მამიდან შვილზე გადადიოდა. აგრეთვე გადასახადები მისი მფლობელის კუთვნილება იყო. აჭარაში იურთლუქისა და ოჯაქლიქის უფლებით მამულებზე ბარათები ჰქონდათ ხანჯაუ-ბეგებს: ხიმშიაშვილებს, აბაშიძეებს. ერთი ამგვარი ფირმანი ლაზისტანის ხანჯაუს ბეგებისა მოცემული აქვს დიმიტრი ბაქტაშვილს. იგი გაუტია სულთანს 1640 წელს ვინზე მეხედ-ბეგის შვილის ხოსროსათვის. ბარათში ნათქვამია: „...დაე, ფლობდეს ამიერიდან ხოსრო თავის ხანჯაუს იმავე საფუძვლზე, როგორც ქართველი ბეგები ფლობდნენ თავის მამულებს, და სანამ იგი ერთ-ერთი იქნება ჩვენი სარწმუნოებისა, დაე, განაგებდეს მეშვიდროებით და შეუვალად ეს კუთვნილ ციხეებს, სოფლებსა და გლეხებს და სარგებლობდეს თავისი მამულების შემოსავლით. მაღალღმადებულებას ვაზირთა, ბეგლარ-ბეგთა, ხანჯაუ-ბეგთა და სამხედრო ჩინთაგან ნურავინ მიეკარება ხოსროს სამფლობელოს ხარკის ასაღებად, წინააღმდეგ შემთხვევაში ამ ჩვენი უმაღლესი ნების დამრღვევი მიჩნეულ იქნას დამნაშავედ უზენაესი ღმერთის წინაშე.“¹²

სამხედრო-ლენური სისტემის გაბატონების მიუხედავად ტაო-კლარჯეთსა და აჭარაში კერძო საკუთრებაში მყოფი მამულებიც არსებობდა, ამ სახის მიწებზე საბუთები გამაშადიანებულ ქართველ ფეოდალებს ეძლეოდათ. მულიქის კატეგორიის მამულებზე ფირმანის გაცემის ფორმალური საფუძველი უნდა ყოფილიყო ხანდაზმულობითი მფლობელობა და ტრადიცია. მაგრამ ნამდვილი მიზეზი უფრო სიღრმისეულია. ეს იყო ქართველი ფეოდალების მოსყიდვის, მაშმადის რჯულზე გადაყვანის კიდევ ერთი ვერაგული საშუალება. ამასთან უნდა აღინიშნოს, რომ რეფორმამდელი (თანხიმათი) ოსმალეთის იმპერიაში დომინირებული მფლობელობა მაინც სამხედრო-ლენურ სისტემას ეკუთვნოდა.

30.

სამხედრო-ლენური სისტემის რღვევა ჯერ კიდევ მე-17 საუკუნის დამდეგს დაიწყო. ფეოდალური ლაშქარი ოსმალეთის სახელმწიფოს დამპყრობლურ მიზნებს უკვე ვეღარ პასუხობდა. ლენის მფლობელები ურჩობდნენ. ამას ემატებოდა კოლონიზაციაში გაშლილი ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობაც.

ოსმალეთის იმპერიაში თანდათანობით მწიფდებოდა პირობები სამხედრო-ლენური სისტემის გაუქმების, ახალი რადიკალური რეფორმების გატარებისათვის. ამ მიზნის რეალიზაციაში მნიშვნელოვანი ნაბიჯი იყო იანიჩართა კორპუსის განადგურება, რომელიც 1826 წელს განხორციელდა, მის ნაცვლად რეგულარული არმია შექმნეს.

მომდევნო წლებში მთელი რიგი საკანონმდებლო აქტები მიიღეს სამხედრო-ლენური სისტემის ლიკვიდაციის მიზნით. 1839 წლის 9 ნოემბერს სულთანმა ოფიციალურად გამოაცხადა პატი შერიფი (რესკრიპტი), რითაც ოსმალეთის იმპერიაში რეფორმები დაიწყო. ეს რეფორმები 1870 წლამდე გაგრძელდა და თურქეთის ისტორიაში ცნობილია თანხიმათის სახელით.¹³

თანზიმათის გატარებით ქართველ ფეოდალთა უფლებები და პრივილეგიები იზღუდებოდა. მე-19 საუკუნის 40-იანი წლების დასაწყისში ისინი სტამბოლში გამოიძახეს. ქართველ მეფეთა და თურქეთის სულთანის მიერ ადრე გაცემული საშუალებები შიშით წაართვეს და ამის შემდეგ ოფიციალურად გამოუცხადეს თანზიმათის ცნობილი სიტყვები: „იმპერიის ყველა ქვეშევრდომი, განურჩევლად კლასისა და რელიგიისა, ერთნაირ საფუძველზე იხდის გადასახადს.¹⁴

მთავრობის ამ ღონისძიებამ მოსახლეობის, კერძოდ ალა-ბეგების რეაქცია გამოიწვია. ისინი წინ აღუდგნენ სულთანის საადგილმამულო რეფორმას. ტაო-კლარჯეთსა და აჭარაში არაერთი შეიარაღებული გამოსვლა მოხდა. 1844 წელს, მაგალითად, აჯანყებამ იფეთქა შავშეთში, რომელსაც სათავეში ჩაუდგა სიმშიაშვილების საგვარეულო სახლის წარმომადგენელი, ამ ქვეყნის გამგებელი სელიმ სიმშიაშვილი, ახლი ბეგის შვილი, სელიმ ფაშის შვილიშვილი. შავშეთში დაწყებული აჯანყება მთელ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს, კერძოდ აჭარას, ფოცხოვს, ლივანს მოედო.¹⁵ მაგრამ იგი დამარცხებით დამთავრდა. ამ გამოსვლებმა სულთანის მთავრობა აიძულა დროებით შეეჩერებინა საადგილმამულო რეფორმის გატარება. მართლაც, ტაო-კლარჯეთსა და აჭარაში საადგილ-მამულო რეფორმა მოგვიანებით XIX საუკუნის 50-იან წლების დამდეგს დაიწყო, დაახლოებით ათი წლის განმავლობაში მიმდინარეობდა და 60-იან წლებში დამთავრდა.

საადგილმამულო რეფორმის შემდეგ ალა-ბეგებს მამულები ჩამოართვეს. ბეგებს პენსიები დაუნიშნეს, ხოლო აღები გლეხებს გაუთანაბრეს. გ. ყაზბეგის გადმოცემით შავშეთში, მაგალითად, თანზიმათამდე იყვნენ ძველი ქართველი თავადაზნაურობის შემკვიდრენი. სულ 90-მდე თავადაზნაურობის საგვარეულო ითვლებოდა. მათი პრივილეგია ის იყო, რომ შეეძლოთ გლეხების ყოლა და ომებში იღებდნენ მონაწილეობას. ბეგები თავის მხრივ სარგებლობდნენ სამემკვიდრეო უფლებებით. თანზიმათის შემდეგ, ბეგებს პენსიები დაუნიშნეს, ხოლო აზნაურები გლეხებს შეუთანაბრეს.¹⁶

სამხედრო-ლენების ჩამორთმევის შემდეგ ტაო-კლარჯეთისა და აჭარის ბეგებს სანაცვლოდ სამემკვიდრეო პენსიები დაუნიშნეს. ბათუმის საადგილმამულო კომისიის მიერ შედგენილი სიით ასეთ პენსიას 47 ბეგი ღებულობდა. მაგალითად, შავშეთში საპენსიო ბარათები საფაროლლების 5 ბეგს ჰქონდა. ამ საგვარეულოს სამ ბეგს — მე-მედს, სულეიმანს, ოსმანს სამ-სამი ბარათი გააჩნდა. თითოეული მათგანი პირველი ბარათით 488 ყურუშს, მეორეთი — 76, ხოლო მესამეთი — 41 ყურუშს იღებდა. აღიოსმან-ბეგი და მისი ძმა ორ-ორ საპენსიო ბარათს ფლობდნენ. თითოეულს პირველი ბარათებით დანიშნული ჰქონდათ 488, ხოლო მეორე ბარათით 76 ყურუში.¹⁷

ლივანაში საადგილმამულო სამემკვიდრეო პენსიის ბარათს 23 ბეგი ფლობდა. აქ იყვნენ ბეგები, რომლებიც შედარებით ყველაზე დიდ პენსიებს იღებდნენ. მაგალითად, ერთი მათგანი 1703 ყურუშს, ხოლო ორი ბეგი — 1042 ყურუშს (თითოეული) პენსიას იღებდა. შერიფ-ბეგ სიმშიაშვილის (ზემო აჭარა) საადგილმამულო პენსია 588 ყურუშს, თუფან-ბეგ შერვაშიძის (ქვემო აჭარა) — 62 ყურუშს ითვლიდა. ქობულეთში საადგილ-მამულო-სამემკვიდრეო პენსიას თავდაგირძიების საგვარეულოს 10 ბეგი იღებდა. მათი პენსიების ოდენობა განსხვავებულია. უმაღლესი პენსია 27, ხოლო უმაღლესი 250 ყურუშს შეადგენდა. ბათუმელი ბეგების აზაშიძეების საგვარეულოდან საადგილმამულო პენსიას 6 კაცი იღებდა, ოთხი მათგანი (ხუსეინი, საღისი, იბრაჰიმი და ახმედი) 635 ყურუშს, ხოლო ორი ბეგი — დურხანი და ისმაილი 317 ყურუშს იღებდნენ.¹⁸ აღნიშნული საადგილმამულო საპენსიო ბარათები გაცემულია მე-19 საუკუნის 60-70-იან წლებში სულთან აბდულ მეჯიდის მიერ.

საადგილმამულო რეფორმის შემდეგ ოსმალეთის იმპერიაში შეიცვალა მიწათმფლობელობის წესები, რეფორმა ძირითადად სახელმწიფო და კერძო საკუთრების

მიწებს შეეხო. 1858 წლის 18 აპრილის საადგილმამულო კოდექსის თანახმად მიწების უდიდესი ნაწილი (სახნავ-სათესი, საძოვრები, სათიბები, ტყეები) ერაზი-მირიეს კატეგორიას განეკუთვნებოდა. ფაქტობრივად ამ კატეგორიის მიწებში შედიოდა აგრეთვე მეთრუქე (საზოგადოებრივ სარგებლობაში მყოფი მიწები), რომლის გასხვისება არ შეიძლებოდა და მევათი (გამოუყენებელი, აუთვისებელი მიწები). აჭარის საუკეთესო ტყეების მნიშვნელოვანი ნაწილი (12 ათასი ჰექტარი) სულთანის საკუთრება იყო.¹⁹ ბარათებს ერაზი-მირიეს მიწების მფლობელობა-სარგებლობისათვის სახელმწიფო იძლეოდა. ამ ბარათებს, თავუს სახელით რომ იყო ცნობილი, მხოლოდ პრივილეგიურებული წოდების წარმომადგენლები ფლობდნენ: ამისათვის საჭირო იყო მიწის ღირებულების 5 პროცენტის წინასწარ გადახდა, მაგრამ სინამდვილეში, როგორც სამართლიანად შენიშნავს მკვლევარი ა. ავალიანი, ეს თანხა გაცილებით მეტს, 10 პროც. შეადგენდა.²⁰

რეფორმის შემდეგ გლენთა მიწისმფლობელობასა და მიწათსარგებლობაში არსებული ცვლილებები არ მომხდარა. შეიცვალა მხოლოდ სიუჟენური. გლენი სახელმწიფო გლენთა კატეგორიაში გადაიყვანეს. ამიერიდან ისინი გადასახადებს ყოფილი სამხედრო-ლენების მფლობელების — ფეოდალების ნაცვლად სახელმწიფოს უხდიდნენ. რეფორმის შემდეგ სოფლად გადასახადების სპეციალური აპრეფი სახელმწიფო მოხელის — სუტარის თანამდებობა დაწესდა.

ერაზი-მირიეს კატეგორიის მიწების მფლობელობა-სარგებლობისათვის საადგილმამულო გადასახადს მოსახლეობის ყველა ფენა იხდიდა. გამოწვევის არც ბევრი ყოფილა. თანწიმათის შემდეგ გლენები ფეოდალების (ბეგების) ყმებად აღარ ითვლებოდნენ და საგადასახადო უფლებრივი მდგომარეობით გლეხებს გაუთანასწორეს. სახელმწიფო სახაზინო მიწების მფლობელობა-სარგებლობისათვის ახალი საადგილ-მამულო გადასახადი შემოიღეს, რომელიც ოსმალეთში ცნობილი იყო აშარის სახელწოდებით (მოსავლის მეათედი ნაწილია).²¹

ტაო-კლარჯეთსა და აჭარაში, ისევე, როგორც ოსმალეთის იმპერიის დანარჩენ ქვეყნებში, მოსახლეობა ერაზი-მირიეს მიწებს მეშვეილეობის უფლებით ფლობდა. კანონმდებლობა ითვალისწინებდა ამ კატეგორიის მიწების განსხვისებასაც. ამისათვის საჭირო იყო მთავრობის ნებართვა და იგი ფორმდებოდა სპეციალური საბუთის — ახალი თავუს გაცემით. ამ შემთხვევაში მიწათსარგებლობა-მფლობელის წესები უცვლელი რჩებოდა, მხოლოდ გადასახადის გადამსდეული იცვლებოდა. ამასთან მთავრობას უფლება ჰქონდა მიწის ნაკვეთი ჩამოერთმია იმ მფლობელისათვის, ვინც მას სამი წლის განმავლობაში ზედიზედ არ დაამუშავებდა. კანონით ერაზი-მირიეს მიწებზე აკრძალული იყო მთავრობის სპეციალური ნებართვის გარეშე მრავალწლიანი ნარგავების გაშენება, შენობების აგება, წიაღისეულის მოპოვება, საშენი მასალების წარმოება.

საადგილმამულო რეფორმა ვაჟუფს — მუსლიმანური ეკლესიებისა და რელიგიური დაწესებულებების მიწებს — თითქმის არ შეეხება, ძირითადად უცვლელი დარჩა ამ კატეგორიის მიწებზე მესაკუთრე უფლებები. საგრძნობი ცვლილება ის იყო, რომ შეიქმნა ვაჟუფის სამმართველო ვეზირის სტატუსით, აგრეთვე გადასახადის საერთო თანხიდან 5 პროც. აღნიშნულ სამმართველოს განკარგულებაში გადადიოდა, აგრეთვე ვაჟუფზე სახელმწიფო კონტრაქტი გაძლიერდა.²² კანონმდებლობით სავაჟუფო მიწების კონფისკაცია არ შეიძლებოდა. მუსლიმანური საეკლესიო მამულები სახელმწიფო გადასახადისაგან თავისუფალი იყო. სავაჟუფო მიწებიდან მიღებული შემოსავალი მუსლიმანურ ეკლესიებსა და რელიგიურ დაწესებულებებს ხმარდებოდა. თუ სავაჟუფო მამული შეწირული იყო, მაშინ ამ შემოსავლის ნაწილს მიწების შემწირავი — მეთეველი იღებდა.

თანწიმათის გატარებით ადგილმამულებზე კერძო საკუთრების უფლება საგრძნობლად შეიზღუდა. კანონმდებლობით კერძო საკუთრებაში შეიძლებოდა გადაცემულიყო

მხოლოდ კარმიდამო, ნახევარ დონუშამდე. შემდეგში ამ კატეგორიის მიწების ფართობი გაიზარდა. ახალი საკანონმდებლო აქტებით სულთანის განსაკუთრებული ფინანსის საფუძველზე, კერძო საკუთრებაში გადადიოდა სახნავ-სათესი ნაკვეთები, ე. ი. ჩიფი-ლიქები. სიდიდის მიხედვით, ჩიფილიქები სამ თანრიგად იყოფოდა: პირველი 70-80 დონუშს შეადგენდა, მეორე — 100 დონუშს, ხოლო მესამე თანრიგისა 130 დონუშს ითვლიდა.²³

მართალია, თანწიმათის შემდეგ ტაო-კლარჯეთისა და აჭარის პრივილეგირებულმა წოდებამ ადგილმამულების დიდი ნაწილი დაკარგეს, მაგრამ ბეგების ერთმა ნაწილმა მაინც შეძლო დიდძალი მიწების შენარჩუნება. მათ შორის აღსანიშნავი არიან ხიმშიაშვილები, თავდგირიძეები, აბაშიძეები. ტაო-კლარჯეთში ლაზისტანსა და აჭარაში თანწი-მათის შემდეგ ყველაზე მსხვილი მიწისმფლობელი იყვნენ ხიმშიაშვილები საგვარეულოს ბეგები. მაგალითად, შერიფ-ბეგ ხიმშიაშვილს, რუსეთის სახელმწიფოს მიერ შექმნილი სპეციალური კომისიის დაწესებული მონაცემებით, 8691 დესტინა ეკუთვნოდა. ეს მიწები ზემო აჭარასა და არტანის სანჯაყში მდებარეობდა, კონკრეტულად შერიფ-ბეგ ხიმშიაშვილის ადგილმამულები ზემო აჭარაში 5834, ხოლო არტანის სანჯაყში — 827 დესტინას შეადგენდა.²⁴

ხიმშიაშვილების ფეოდალური საგვარეულო სახლის ასეთი პრივილეგირებული მდგომარეობა შემთხვევითი არ ყოფილა. იგი დაკავშირებულია ახმედ-ფაშას სახელთან. მან ოსმალეთის იმპერიაში დიდი სახელი მოიხვეჭა. სულთანმა ახმედ-ფაშა ჯერ ქარსის იმამედ-შაად დაინიშნა, შემდეგ კი არზრუმის სერასკირობა უბოძა. გ. ყაზბეგი წერდა: „ახმედ-ფაშა ხიმშიაშვილი აჭარაში თურქეთის სახელმწიფოს უფლებების პირველი გამტარებელი იყო. სულთანის წყალობით გულმოგებულმა ბეგმა, რომელიც თურქეთის საქართველოს ნამდვილი ბატონ-პატრონი იყო, პირველმა შემოიღო აქ გადასახადები, მისივე მფარველობის ქვეშ მოვიდნენ აჭარაში პირველი თურქი მოხელეები.²⁵

თანწიმათის შემდეგ ასევე დიდძალი მამულები შეინარჩუნეს ქობულეთელმა ბეგებ-მა თავდგირიძეებმა. დ. ბაქრაძეს 1874 წელს გურიასა და აჭარაში მოგზაურობისას მათი სახლ-კარმიდამო თვალის ერთი გადაკვრით დაუთვალიერებია. იგი იხსენებს ამ საგვარეულოს ოთხ გავლენიან პირს: ალი ფაშას, ოსმან-ბეგს, ზუსეინ-ბეგსა და მურად-ბეგს.²⁶ მისივე გადმოცემით, ქედელი ხასან-ბეგ შერვაშიძე, სულთანის მთავრობის დავალებით, თავისი კომისიის მეშვეობით აზუსტებდა აჭარისა და ჩურუქსუს უბნების ქონებას საინვენტარიზაციო წიგნის შესადგენად. ზუსეინ-ბეგ შერვაშიძის ნაამბობის თანახმად „ქობულეთელ თავდგირიძეს, შერიფ-ბეგის შემდეგ, ყველაზე შეძლებულ კაცს ამ მხარეში, თავისუფლად დავთრის მიხედვით 1600 ნაკვეთი აქვს. ნაკვეთის სიგრძე და განი 40-40 ნაბიჯია.²⁷ თავდგირიძეებს ადგილმამულები ჰქონდათ ჩურუქსუს ნაპიხს (უბნს) ათამდე სოფელში და ბათუმის მიდამოებში. ისინი იყვნენ ქობულეთის შეუცვლელი ყაბაყაშები და თურქეთის არმიის სამხედრო ჩინებს ატარებდნენ.

სამხედრო-ლენური სისტემის გაუქმებამდე აბაშიძეების საგვარეულო სახლის წევრები ასევე მსხვილი მიწათმფლობელები იყვნენ. მათი მამულები ზღვისპირა მიდამოებში მდებარეობდა, გონიოდან დაწყებული ცხისპირამდე აღწევდა. მაგრამ თანწიმათის შემდეგ მათ მიწების დიდი ნაწილი ვერ შეინარჩუნეს, ჩვენ ჯერჯერობით ხელთ არ გვაქვს დაზუსტებული სრულყოფილი მონაცემები მათ საკუთრებაში არსებული ადგილ-მამულების შესახებ. ახლა ძნელია გადაჭრით ითქვას თუ რა რაოდენობის მიწას ფლობდნენ თანწიმათის შემდეგ.

მიუხედავად ამისა, არაზუსტი მონაცემებიდანაც, რომლებიც ჩვენ მოვიძიეთ საქართველოს სახელმწიფო ცენტრალურ ისტორიულ არქივში, შესაძლებელია მიახლოებითი წარმოდგენა ვიქონიოთ აბაშიძეების მიწათმფლობელობის შესახებ. მაგალითად ამ საგვარეულო სახლის წევრები დურსუნი, მემედი, ზია, ფეიშული, რიზა აბაშიძეები ბა-

თუმცნ მიღებულში 372,4 დესტინას ფლობდნენ. კონკრეტულად: დურსუნ-ბეგ აბაშიძეს ანგისაში 425 დესტინი ეკუთვნოდა, ფიიზულ-ბეგს — 33,4 დესტინა, ზიადარ-ზა-ბეგებს — 200 დესტინა. მათ შორის 172 დესტინა სახნავ-სათესი, 25 დესტინა სამოვარი და საბალახო, მათგან ნაწილი ურეხსა და ანგისაში მდებარეობდა.²⁸ გარდა ამისა, მემედ-ბეგ აბაშიძე რუსეთის მთავრობის წინაშე პრეტენზიას აცხადებდა 457 დესტინაზე.²⁹ როგორც ჩანს, აღნიშნული მამული თანხიმათის შემდეგაც მათ მფლობელობაში რჩებოდა, მაგრამ სათანადო საბუთი არ გააჩნდათ.

სამხედრო-ლენური სისტემის გაუქმების შემდეგ ადგილმამულების მნიშვნელოვანი ნაწილი ჩაქვის და ქედის ბეგებმაც ბეჟანიძეებმა და შერვაშიძეებმა შეინარჩუნეს. ჩამორთმეული სამხედრო ლენის ნაცვლად შერვაშიძეების საგვარეულო სახლის წარმომადგენელს მემედ-თოფან ზადე შერვაშიძეს სამემკვიდრეო პენსია დაენიშნა 62,5 ყურუშის ოდენობით.³⁰ ამ გვარმა შეინარჩუნა ერაზი-მირიეს კატეგორიის მიწები სამემკვიდრეო მფლობელობის უფლებით. ასევე ითქმის ჩაქველი ბეგების ბეჟანიძეების შესახებაც. 75-იან წლებში ცოცხლები იყვნენ ამ გვარის წინაპრის სეფერ-ბეგის შვილები: ხუსენი, ფერათი და ნემედი.³¹ მართალია მათ ოსმალეთის სულთანის ბარათები სამემკვიდრეო პენსიების შესახებ კი ჰქონდათ, მაგრამ ჩაქვის ხეობის მიწების ნაწილი მათ მფლობელობაში მაინც დარჩა.

ოსმალეთის მთავრობამ, გარკვეული პოლიტიკური მიზნებით თანხიმათის შემდეგ ხოშნები, ბერძნები, ბოშები, ჩერქეზები და აფხაზები ჩაასახლა ტაო-კლარჯეთში, აჭარასა და ჭანეთში. მათ გამოუყვეს ერაზი-მირიეს კატეგორიის მიწები, რომლებიც ადრე ამ მხარეების მკვიდრ ქართველ მოსახლეობას, კერძოდ, პრივილეგირებულ ფენებს ეკუთვნოდა. აფხაზები და ჩერქეზები, რომელთაც მეფის რუსეთმა თვითნებ სამშობლოში სასაკლავო მოუწყო ოსმალეთის მავრობამ 1864-1867 წლებში ქობულეთში, ბათუმში და ჭანეთში ჩაასახლა. დ. ბაქრაძის ცნობით ქობულეთის უბანში 538 ჩერქეზი ემიგრანტი ცხოვრობდა.³² ჯ. პალგრევის მონაცემებით ქალაქ ბათუმის მოსახლეობის მესამედი ჩერქეზები, მეთორმეტედი კი ბერძნები ყოფილან. გარდა ამისა ბათუმის შემოგარენში და გონიოს უბანში ჩერქეზების 535 კომლი, ხოლო ათინას უბანში აფხაზების 47 ოჯახი სახლობდა.³³

ოსმალეთის იმპერიაში ერაზი-მირიეს შემდეგ მნიშვნელოვანი ადგილი საეკლესიო მიწებს ეკავათ. ტაო-კლარჯეთსა და აჭარაში ეკლესიის ორივე სახე არსებობდა: უშუალოდ, მეჩეთების კერძო საკუთრებაში მყოფი მიწები და შეწირული ადგილმამულები. გახული საუკუნის 70-იან წლებში ეკლესიის კატეგორიის მიწები 143,6 დესტინას შეადგენდა, მათ შორის არტანუჯში, ლივანასა და შავშეთ-იმერხეში — 59, ხოლო აჭარაში — 84,6 დესტინა ეკავა.³⁴

ტაო-კლარჯეთსა და აჭარაში მუსლიმანურ ეკლესიებსა და რელიგიურ დაწესებულებებს მიწის მცირე ნაკვეთები ეკუთვნოდათ, მაგალითად, შავშეთ-იმერეთში, არტანუჯსა და ლივანაში ეკლესიის კატეგორიის 34, ხოლო აჭარაში 38 მიწის ნაკვეთი აღირიცხა. შედარებით მსხვილი საეკლესიო მიწები ჰქონდათ ხულოს, ერგეს, ხალას, ბათუმის (აჭარა) სოფელ უნუსხევის (შავშეთ-იმერხევი) მეჩეთებს.³⁵

ბათუმში ყველაზე დიდი მეჩეთი სულთან აბდულ აზიზის ფირმანით მე-19 საუკუნის 60-იან წლებში აუგიათ. იგი უნდა მომსახურებოდა აქ დაბანაკებულ თურქეთის რეგულარული არმიის ნაწილს. ამ მეჩეთისათვის ჯერ კიდევ 1861 წელს ერაზი-მირიეს კატეგორიის მიწებიდან 10 დესტინამდე გამოიყო. თანხიმათამდე ამ მიწებს სანჯაყ-ბეგები თავდგირიძეები და აბაშიძეები ფლობდნენ. მაგრამ რეფორმის შემდეგ აღნიშნული ადგილმამულები მათ დაკარგეს, სახელმწიფოს უშუალო საკუთრებაში მოექცა. სახელმწიფომ კი მეჩეთს უბოძა.³⁶

ზემო აჭარაში შედარებით დიდი მეჩეთი ხულოში აუგიათ ახმედ-ფაშა ხიმშიაშვი-

ლის ინიციატივითა და ხელმძღვანელობით. ამ მეჩეთთან ათამდე მედრესე აუშენებიათ. რომლებშიც მოსახლეობას მაჰმადის მოძღვრებას ასწავლიდნენ. ხულოს მეჩეთს ახმედ-ფაშა ხიმშიაშვილმა 1829 წელს ზემო აჭარის ოთხი სოფელი შესწირა. არზრუმის და-ლა-ფაშას მეჩეთზე ჯერ კიდევ მე-16 საუკუნიდან შეწირული იყო შავშეთ-იმერხევის სოფლები: დაბა, ახალდაბა, ზენდაბა, ვერხუნალი; ხანთუმეთი. სოფელ ერგეს მეჩეთს აქაურმა ბეგმა ბიბინოღლიმ 50 დესეტინი სახნავ-სათესი შესწირა.

მუსლიმანური რელიგიური დაწესებულებები დაპყრობილი ქვეყნების ინკორპო-რაციის, გამუსლიმანებისა და გაოსმადლების მთავარი დასაყრდენი იყვნენ და დარჩნენ სწორედ ამან განაპირობა მათდამი მთავრობის ასეთი მზრუნველობა და სავაყუფო მიწების ხელშეუვალობაც.

ტაო-კლარჯეთსა და აჭარაში ოსმალთა ბატონობის პირობებში შემორჩენილი იყო თემური მიწათმფლობელობა-სარგებლობის წესები, მისი რეგულირება ტრადიციის, ე. წ. ადათის ძალით ხდებოდა. ამ ტრადიციას თურქეთის ხელისუფლებაც ანაგარიშს უწყევდა, თუმცა ოსმალეთის საადგილმამულო სამართლისათვის ამ კატეგორიის მიწები უცხოა.

ოსმალეთში სოფლის თემი, როგორც ასეთი, თვითმმართველობის იურიდიული სუბიექტი არ არსებობდა, სოფელს ერთი მოხელე — მუხტარი ჰყავდა, რომელიც, რო-გორც საჭირო ადგილას ითქვა, მხოლოდ გადასახადების აკრეფის საქმეს აწესრიგებდა. სოფლისა თუ მომიჯნავე სოფლების მცხოვრებლებს შორის ეკონომიკური, უწინარესად საადგილმამულო ურთიერთობა, როგორც აღინიშნა, ადათის, ე. ი. ქართული ტრადი-ციის მიხედვით რეგულირდებოდა. ადათის მიხედვით ადგილობრივი მნიშვნელობის ტყეები, საბალახოები, საძოვრები და სხვა სოფლის საერთო, სათემო მფლობელობა-სარგებლობაში ითვლებოდა, რომელთა გასწავისა არ შეიძლებოდა.³⁷ ამ მდგომარეო-ბას დ. ბაქრაძის მონაცემებიც ადასტურებს, მაგალითად, ქვემო აჭარის დახასიათებისას იგი წერდა: „...ტყე აგარის ფარგლებში მცხოვრებთა საერთო კუთვნილებაა. რაც შეე-ხება ტყეს აგარის ფარგლებს გარეთ, მთის მწვერვალებზე, იგი არავის არ ეკუთვნის და ამიტომ ყველას უფლება აქვს გამოიტანოს იქიდან, რაც სურს, როგორც ყოველდღიუ-რი საჭიროებისათვის, ასევე გასაყიდად.“³⁸

საადგილმამულო ურთიერთობის რეგულირებაში მნიშვნელოვან როლს ხანდაზმუ-ლობითი მფლობელობის წესი ასრულებდა. ეს წესი ადგილმამულების შეძენისა თუ შთამომავლობით გადაცემისას უპრატესობას იმას ანიჭებდა, ვინც მათ ათი წლის მან-ძილზე შეუსვენებლივ ამუშავებდა. ამასთან უნდა აღინიშნოს, რომ ტაო-კლარჯეთისა და აჭარის მოსახლეობის უდიდეს უმრავლესობას — გლეხებს მიწაზე საკუთრებისა თუ მფლობელობა-სარგებლობის დამადასტურებელი საბუთები არ გააჩნდათ.³⁹ ასეთ შემთ-ხვევაში ადგილმამულების მეგვიდრეობითი, შთამომავლობითი სარგებლობა ხანდაზმუ-ლობითი მფლობელობის წესს ემყარებოდა.

ქართველი კაცისათვის მშობლიური მიწის, ადგილმამულის სიყვარული უპირვე-ლესი და უზენაესია. ოსმალეთის მესვეურებმა სწორედ მიწასთან, მამულთან დააკავში-რეს დაპყრობილ მხარეებში ქართველობის ამოძიკვა, მოსახლეობის გაოსმადლება და გამუსლიმანება. მართალია, ქართული ეროვნული სული, მოსახლეობის მგზნებარე წი-ნაღმდეგობის გამო, მთლიანად ვერ მოსხვს. მაგრამ ის კი შეძლეს, რომ ტაო-კლარჯე-თისა და აჭარის მოსახლეობას ისლამი თავს მოახვიეს. დ. ბაქრაძის ცნობით ისლამმა პირველად ფეხი მოიკიდა ლაზეთში, შემდეგ ჭოროხის ხეობაში, სამცხე-ჯავახეთში, აჭა-რაში, ბოლოს მე-18 საუკუნის დასასრულს ქობულეთში და მთლიანად კინტრისის ხეობაში.⁴⁰

მართალია, სარწმუნოება და ეროვნება განსხვავებული ცნებებია, მაგრამ ისლამის

უარყოფითი გავლენა ქართულ ეროვნულ ცნობიერებაზე საგრძნობლად შესამჩნევია იყო. დ. ბაქრაძის დაკვირვებით მე-19 საუკუნის 70-იან წლებში ისლამის გავლენით ქართლების შეგნება მათ წარმომადგენლობაზე მეტისმეტად აზნეული ყოფილა. ეს შეხედულება ამ საკითხზე სარწმუნოების თვალსაზრისიდან გამომდინარეობდა და ზოგიერთ თანას თუ დაარწმუნებთ სარწმუნოება სხვაა და გვარტომობა სხვა, და რომ ჩვენი წინის ერთიანობა საუკეთესოდ ამტკიცებს, რომ ჩვენც და აჭარლებიც ერთი ხალხი ვართ.⁴¹

აჭარლებმა და შავშეთელებმა შეძლეს ქართულ ენის, ქართველობის ამ მთავარი ნიშნის შენარჩუნება. სამწუხაროდ, არტანუში, ყარსში, ოლთისში, ნაწილობრივ არტანუჯსა და ლივანში ქართული ენა თითქმის დავიწყებას მიეცა. ეს მდგომარეობა განაპირობა აგრეთვე ამ მხარეების ქართველი მოსახლეობისაგან დაცარიელებამ. საქმე ის გახლავთ, რომ ქართველების გაოსმალების და გამუსლიმანების მიზნით სულთანის მთავრობა მიმართავდა ყველაზე ბარბაროსულ მეთოდს—მოსახლეობის მშობლიური კერებიდან აყრა-გასახლებას. ეს ავბედითი პროცესი XVII საუკუნიდან დაიწყო და საუკუნეების განმავლობაში გრძელდებოდა. XIX საუკუნის ბოლოს ყარსის, არტანისა და ოლთისის მხარეებში ქართულენოვანი მოსახლეობა თითქმის აღარ ცხოვრობდა.⁴²

გამომყვანაშლი ლიტერატურა

1. დიმიტრი ბაქრაძე, არქეოლოგიური მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში. გამომცემლობა „აჭარა“, 1987, გვ. 72.
2. ნ. სვანიძე, საქართველო-ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან მე-16,-17 სს., თბ., 1971, გვ. 57, 81.
3. გ. ყაზბეგი, ლაზისტანის სანჯაყის სამხედრო-სტატისტიკური და სტრატეგიული ნარკვევები, ტფილისი, 1876, გვ. 1. (რუს.).
4. შოთა ლომსაძე, სამცხე-ჯავახეთი, თბ., 1975, გვ. 395.
5. ოსმალეთის იმპერიის აგარული წყობა XV-XVII სს., დოკუმენტები და მასალები. გვ. 107 (რუს.).
6. „ახჩა“ თურქული სიტყვაა, ქართულად მოთეთროს ნიშნავს. იგი ოსმალეთის იმპერიაში ფულის ერთეული იყო XIV-XVII საუკუნეებში, ძირითადად ვერცხლისაგან მზადდებოდა.
7. ნ. სვანიძე, საქართველო-ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან მე-16, მე-17 სს. თბ., 1971, გვ. 308, 309.
8. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო. ისტ. არქივი, ფ. 231, ანაწ. 1, ს. 99, ფ. 7.
9. აჭარის სახელმწიფო მუზეუმის არქივი, ხელნაწერთა ფონდი, ს. 48 ფურც. 1-9; საქართველოს სტია, ფ. 231, ანაწ. 1, ს. 99, ფურც. 7.
10. საქართველოს სტია, ფ. 2. 231, ანაწ. 1, ს. 99, ფურც. 7.
11. დიმიტრი ბაქრაძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 63.
12. დიმიტრი ბაქრაძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 33.
13. თანხიმათი არაბული სიტყვაა, რაც ქართულად გარდაქმნას, რეფორმას ნიშნავს.
14. გიორგი ყაზბეგი აჭარის შესახებ. ბათუმი, 1960, გვ. 120.
15. ყაზბეგი, სამი თვე თურქეთის საქართველოში. რუსეთის იმპერიის სამეფო, გეოგრაფიული საზოგადოების კავკასიის განყოფილებების შრომები, ნაკვეთი X, ტიფლის, 1876, გვ. 71-79 (რუს.).
16. გიორგი ყაზბეგი აჭარის შესახებ. ბათუმი, 1960, გვ. 43.

17 საქართველოს სახელმწიფო ცენტრალური ისტორიული არქივი, ფ. 231, ანაწ. 1, ს. 36 ფურც. 6, ყურეში არის ოსმალური ლითონის ფული, რომელიც მიმდებარეობს შესულა XVII საუკუნეში.

18 იქვე, ფურც. 6-7

19 საქართველოს სცია, ფ. 12 ანაწ. 1, ს. 787, ფურც. 2.

20 ა. ავალიანი მიწისმფლობელობის ფორმები აჭარაში. ბათუმი, 1960, გვ. 69.

21 საქართველოს სცია, ფ. 13. ანაწ. 7 ს. 2909, ფურც. 83.

22 საქართველოს სცია, ფ. 13. ანა. 7, ს. 2909, ფურც. 82.

23 ყურნ. იურიდიული მიმოხილვა, 1884, № 153, გვ. 262 (რუს). დონუმი თურქეთში მიწის ფართობის საზომი ერთეული იყო. ერთი დონუმი ორას კვადრატულ საეკენს შეადგენს.

24 საქართველოს სცია, ფ. 13, ანაწ. 7, ს. 2890; ფურც. 103.

25 გ. ყაზბეგი. დასახ. ნაშრ., ტიფლისი, 1876, გვ. 35.

26 დ. ბაქრაძე, დასახ. ნაშრ. გვ. 16.

27 იქვე, გვ. 63.

28 საქართველოს-სახელმწ. ცენტრ. ისტორიული არქივი, ფ. 13, ანაწ. 10, ს. 604;

ფურც. 26-27, 37-38.

29 საქართველოს სცია, ფ. 229, ანაწ. 2, ს. 1276; ფურც. 21.

30 საქართველოს სახ. ცენტრალური ისტ. არქივი, ფ. 231, ანაწ. 1, ს. 36. ფურც. 6.

31 აჭარის სახ. მუზეუმის ხეანა. ფონდი. ს. 282, ფურც. 11-33.

32 დ. ბაქრაძე, დასახ. ნაშრ. გვ. 18.

33 რუსეთის იმპერიის გეოგრაფიული საზოგადოების კავკასიის განყოფილების ნაწერები, ტ. VII, ტიფლისი, 1881, გვ. 46-69.

34 საქართველოს სცია, ფ. 12. ანაწ. 10, ს. 2026, ფურც. 49-51. დაჯამებული ავტორის მიერ.

35 საქართველოს სცია, ფ. 12, ანაწ. 10, ს. 2026, ფურც. 49-51.

36 საქართველოს სცია ფ. 13, ანაწ. 7. ს. 2909. ფურც. 82, ფ. 12. ანაწ. 10. ს. 2026

ფურც. 49-50.

37 საქართველოს სცია ფ. 12, ანაწ. 10. ს. 1026, ფურც. 23.

38 დ. ბაქრაძე, დასახ. ნაშრ. გვ. 47-48.

39 საქართველოს სცია, ფ. 13 ანაწ. 7 ს. 2909, ფურც. 87.

40 დიმიტრი ბაქრაძე, არქეოლოგიური მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში. გამომცემლობა „აჭარა“, 1987, გვ. 72.

41 იქვე, გვ. 46.

42 რუსეთის იმპერიის მოსახლეობის 1897 წლის პირველი საყოველთაო აღწერის შასაღები, ყარსის ოლქი, 1904, გვ. 34-34. ქუთაისის გუბერნია, 1905; გვ. 88-95.

«აჭარა, სხადი ოცნების თვალ-მარბაღი აჭარა...!»

ჩვენი საოცარი პოეტი, დიდი გალაკტიონი არაერთხელ სწევდოდა აჭარას. როდენ სასიხარულოა ის, რომ ჯერ კიდევ მაშინ, როდესაც 20 წლისაც არ იყო, ბათუმის მახლობლად, ერთ-ერთი სოფლის სკოლაში მასწავლებლობდა და აქედან ქუთაისში უგზავნიდა პირველი გატაცების ალმოკიდებულ წერილებს რაისა ჩიხლაძეს,¹ რომელმაც არ გაიზიარა მისი გრძნობა. იგი აჭარაში მასწავლებლობდა 1911-1912 წლებში. ჩვენი აზრით, სოფელ ყოროლისთავში. აქ იგი შემოქმედებითი შთაგონებითა და ძალებით ივსებოდა, ქმნიდა ლექსებს, ამასთან ბევრს. ამრიგად, აჭარა პოეტისათვის ტკივილებამდე მისული სიყვარულის, უღრმეს სულიერ წვდომათა აღმძვრელი ზღაპრული მხარე იყო, სადაც ნიაღვარივით მოასკდა ერთმანეთს უკვდავი სტრიქონები, რომლებიც გაბრუნებული პოეზიის მარგალიტებად იქცნენ.

— დიდი ხნის წინათ, ბავშვობისას ბათუმში ვიყავი, — იგონებდა პოეტი.² სამრეწველო ქალაქმა, ზღვამ, ზომალდებმა, მოსახლეობამ, ნარადმწვანე ზღვისპირეთმა, ეგზოტიკამ წარუშლელი შთაბეჭდილება მოახდინა მასზე.

1908-1909 წლებს განეკუთვნება გ. ტაბიძის ლექსები „კოლხეთში“, შავი ზღვისადმი მიძღვნილი „რაა ეს გრძნობა“ და სხვა.³ სხვათა შორის, ამ პერიოდში პოეტს ბათუმში, ზღვისპირას მოესმა ქალის საამო ხმა, რომელიც „გედის სიმღერის“ მოტივზე მღეროდა. ამან ზეგავლენა მოახდინა მასზე. მაშინ „დავწერე ლექსი სათაურით „გედის სიმღერა“, რომელშიაც გამოვიყენე ის მოტივი, რომელზედაც მღეროდა ქალი: მღერის გედი, რომლის ხმა თანდათან ძლიერდება... ძლიერდება და... ბოლოს წყდება...“ — წერდა გ. ტაბიძე.⁴

როგორც ცნობილია, პოეტმა 1915 წელს ამ ლექსს სათაური შეუცვალა და „მთაწმინდის მთვარე“ უწოდა. ამდენად, საქვეყნოდ ცნობილი ეს მარგალიტი ბათუმშია შექმნილი.

როგორც ვთქვით, გ. ტაბიძე 1911 წელსაც აჭარაში იყო. ამას ნათელყოფს ი. ლორთქიფანიძის მიერ მიკვლეული პოეტის წერილი, რომელიც

მელიც ამ წელსაა დაწერილი და მას ბათუმის ფოსტის დამლაშვანული
1913-1914 წლებს აკუთვნებს გ. ტაბიძე ლექსებს: „გემზე“, „მე ვუკვირდები ამ უძირო ზღვას“
„ღვარს“, „ზღვის პირად მდგარი“, „მე ვუკვირდები ამ უძირო ზღვას“
და ა. შ. ალბათ იგი ამ დროსაც ბათუმის სტუმარი იყო, თუმცა შესაძლე-
ბელია ეს ლექსები აქ ადრე ყოფნის ანარეკლი იყოს. აჭარამ ადრევე შეა-
ყვარა შემოქმედს შავი ზღვა, ამას მეტადვე ოღდა ოკუპაციასაღმი მიწე-
რილი ბარათიც მოწმობს. მშობლებს არ სურდათ მათი ასულის შეხვედ-
რა პოეტთან, ამიტომაც იგი ბათუმში გახიზნეს, მაგრამ შეყვარებულებმა
ერთმანეთთან ურთიერთობის დამყარება მაინც მოახერხეს. 1915 წლის
11 მაისს გ. ტაბიძეს მისთვის მიუწერია: „რაც გითხრა ზღვამ“, „მომოკი-
თხე ზღვა“ და სხვა.⁶

სხვათა შორის, 1915 წელს შეიქმნა ლექსი „შენ ზღვის პირად“, რო-
მელშიც პირველად გამოჩნდა გ. ტაბიძის ლირიკული პოეზიის მშვენიერი
ასული მერი: „შენ ზღვის პირად მიდიოდი, მერი, სხივქვეშ თრთოდა შე-
ნი ნაზი ტანი“. ესაა მ. შერვაშიძე, რომელიც პარიზში ცხოვრობდა. 1984
წლის ზაფხულში მან ინტერვიუ მისცა საქართველოს ტელევიზიას,
რომელმაც მაყურებელთა ინტერესი გამოიწვია.

1918 და მომდევნო წლები მშფოთვარე პერიოდია აჭარისათვის და
საერთოდ საქართველოსათვის. აჭარაში თურქ ინტერვენტებს ინგლი-
სელები ცვლიან, იკიდებენ ფეხს დენიკინელები, დაშნაკთა და სხვათა
ჯგუფები, რომლებიც ცდილობენ ჩვენი კუთხე დედასამშობლოს მოგლი-
ჯონ. ეს აღედეებთ და აღაშფოთებთ ქართველ პოეტებს, მათ შორის
გ. ტაბიძესაც.

ი. ლორთქიფანიძე მიუთითებს, რომ 1921 წლიდან სიცოცხლის
უკანასკნელ დღემდე გ. ტაბიძე თანამშრომლობდა გაზეთებში „საბჭოთა
აჭარა“, „ლიტერატურული აჭარა“, „ქობულეთის კოლმეურნე“ და სხვა.
1921 წელს ბათუმში გამოცემულ ერთდროულ გაზეთში „პოეზიის დღე“
არის პოეტის ლექსი „ოფორტი“.

1923 წლის ივნისში საქართველოში აღინიშნა გ. ტაბიძის შემოქმე-
დების 15 წლისთავი. იუბილე გაიმართა ბათუმშიც, პოეტმა კვლავ დაგ-
ვასაზუქრა. ლექსებს „ცისფერი“ და „გრიგალი“ თავად მიაწერა: „ბათუ-
მი, 1923 წ.“

სხვათა შორის, ამავე წელს ცნობილი ისტორიკოსის, საზოგადო მო-
ღვაწის, გამომცემლისა და ფოლკლორისტის ზაქარია ჭიჭინაძის იუბი-
ლესთან დაკავშირებით გამოიცა საიუბილეო-ბიოგრაფიული ნარკვევი,
რომელიც გ. ტაბიძემ დაწერა. ზ. ჭიჭინაძე (1854-1934) ჩვენი მხარის
უანგარო მეგობარი იყო, რამდენჯერმე გვესტუმრა, დაარიგა ქართული
წიგნები, გაიჩინა მეგობრები, შეკრიბა. უამრავი საყურადღებო ცნობა,

ოკუპენტი და საყურადღებო წიგნებიც გამოსცა. ცხადია, ამ ამბავმაც აუღვივა დიდ პოეტს ინტერესი აჭარისადმი.

1928 წლითა დათარიღებული ლექსები „ნავსაყუდელთან“, „მეზღაურები“, „პროექტორი ეძებდა მტერს“, „ფიქრი ზღვის პირად“, „შავი ზღვის პირად“, აქ ვკითხულობთ:

„ჩამავალ მზეში მას მხოლოდ სხვისი
ერქვა მამული.
ხან იშუქებდა, ხან ნელდებოდა
ცა მეწამული.“⁷

ცხადია: რომ გამოთქმაში „მას მხოლოდ სხვისი ერქვა მამული“ „გულისხმება ის დრო, როდესაც აჭარა ოსმალთა უღელქვეშ იყო.

1923 წლის თებერვალში ბათუმში გამოსვლა იწყო ყოველკვირეულ-მა სალიტერატურო გაზეთმა „ასპირიზმა“. ამასთან დაკავშირებით რედაქციის კოლეგიამ მოწოდებით მიმართა მკითხველებს აღმოეჩინათ დახმარება გაზეთის გავრცელებაში. ამ მოწოდებაში ნათქვამია, რომ გაზეთის თანამშრომლებად მოწვეული არიან: გ. ტაბიძე, ი. გრიშაშვილი, პ. იაშვილი; ს. ეული (ქურიძე), ნ. ზომლფთელი, ტ. ტაბიძე, გ. ქუჩიშვილი, დ. შენგელაია, ტ. გრანელი, ნ. ლორთქიფანიძე და სხვები.⁸

პოეტი 1933 წელსაც კვლავ აჭარაშია. ამჯერად იგი აქ სულ სხვა გარემოებამ ჩაოიყვანა. გ. ტაბიძე თავად წერდა: კაცი არ იყო ამბის მკითხველი, ბინაში ჩემთან ხუთი წელიწადია არც ერთი მეგობარი არ მოსულა. ნუთუ ეს არის უბედურება. მივეჩვიე არაყს, შევიქენი გესლიანი კაცი, ჩამოვიშორე ბევრი კარგი მეგობარი.⁹ ალკოპოლით, კარჩაკეტილობითა და მარტოობით თავმოებზრებულმა პოეტმა თვითმკვლელობა გადაწყვიტა, რისთვისაც ბათუმს გამოემგზავრა. აქედან გემით კი სოხუმში უნდა წასულიყო. მოვლსმინოთ გ. ტაბიძეს: „მსურდა სოხუმში გამგზავრებისას გზაში გემიდან ზღვაში გადავვარდნილიყავი. არ ვიცი რამ შემიცვალა გადაწყვეტილება“...¹⁰ მკურნალობის შედეგად პოეტი გამოჯანმრთელდა, დაუბრუნდა მეგობრებს, ცხოვრებას. გ. ტაბიძის უბის წიგნაკში, რომელიც საქართველოს სახელმწიფო ლიტერატურულ მუზეუმშია დაცული, წერია: „ბათუმი 4/3-33 წელს. ჩამოვედი აქ 2 თებერვალს. გავჩერდი სასტუმრო „აჭარისტანში“.¹¹ ვნახე დათიკო დუმბაძე. მან თქვა: იუბილე (გ. ტაბიძის — ი. ბ.) მოეწყობა 10-24 აპრილს. საიუბილეო კამპანია პრესაში 5 აპრილიდან დაიწყება. მპირდებიან ფულით დახმარებას... (ვაუტრკვეველია). იქნება ჩემი სახელობის ქუჩა, სახლი ქობულეთში და სხვა. თბილისიდან უნდა ჩამოვიდეს სპეციალური ბიროვნება ამ საქმისათვის. დღეს გემით „საქართველო“ მივდივარ აფხაზეთში“.¹²

აქ შენიშვნის სახით უნდა დავუმატოთ, რომ სასტუმრო „აჭარისტანმა“ იყო აჭარის სახელმწიფო უშიშროების კომიტეტის ყოფილ მდიან ბაში ი. გოგებაშვილის ქუჩაზე! დ. ღუმბაძე კი კარგა ხანს გაზეთ „საბჭოთა აჭარას“ რედაქტორობდა. მაშინ გ. ტაბიძეს სახელი მიეკუთვნა ბათუმის იმ საშუალო სკოლას, რომელიც აჭარის პირველმა მფრინავმა ქალმა ფადიკო გოგიტიძემ დაამთავრა.

სამი დღის შემდეგ, კერძოდ, 1933 წლის 7 მარტს გ. ტაბიძე გემით კვლავ ბათუმში ჩამოვიდა. ამას მოწმობს პოეტის თხზულებათა მეოთხე ტომში გამოქვეყნებული ამ პერიოდის ლექსებიც, რომელიც ვფიქრობთ, მაშინ შეუთხზავს. აგრეთვე ლექსები „ჩემი გულია დღეს ეს შავი ზღვა“ და „შეხედე“. ესაა ჰიმი ჩვენი მხარისადმი.

რა არის ნეტავ ქვეყნად მისთანა,
რომ გამიცვივოს გული მისდამი,
მიჩვენოს სადმე აჭარისთანა
სხვა რომელიმე კუთხე ახალი,
ახალგაზრდობის ღღე, საიდანაც
ჩემგან პირველი ზღვაა ნახული;
მიჩვენეთ სადმე ზღვა ამისთანა
ან მთები ზღვაზე გადასახული.

„შეხედე“ გაზეთმა „საბჭოთა აჭარისტანმა“ 1935 წლის 22 იანვარს გამოაქვეყნა, სოლო „ლიტერატურულმა აჭარისტანმა“ სამი დღის შემდეგ.

1934 წლის 17 ნოემბერს გაზეთმა „საბჭოთა აჭარისტანმა“ გამოაქვეყნა გ. ტაბიძის ლექსი „ოცნება აჭარისწყალთან“. მომდევნო დღეებში კი „ახალი აღამიანი“, „სტრიქონები“ და „ბათომს“:

გადამწვანებულ მწვერვალებიდან
მოკრიალებულს დასცქერო ბათომს
ესაა — მკრთალი ნათელი დილის,
დილის, რომელიც სიხარულს მათოცს.
ო, მოგონებავ! როგორ ვიცდიდა
ის სიხარული ცისფერ რტოებით —
რავგარ სიცხადით შენ განვიციდა
ყრმობა — გემების მოახლოებით!
მოგონებები! ისინი — როგორც
მოგზაურები ლამაზი ნავის,
მიმოცურავენ აღმოსავლეთით —
როცა ასეთი ცისკარი ჰყვავის!¹³

აქედან „ოცნება აჭარისწყალთან“, „ასფალტი“ და სხვა 1935 წლის 6 იანვარს გაზეთ „ლიტერატურულ აჭარისტანში“ დაიბეჭდა.

აჭარაზე დაწერილ ლექსებს შორის გამოსარჩევია ლექსი „მიყვარს ბათუმი“.

რა მშვენიერი ზღვა გვაქვს, აჭარა,
რა მომავალი ძვირფასი ბედით!..
ქალაქი — ჩვენი ქვეყნის ფანჯარა
აღმოსავლეთით და დასავლეთით...
ბათუმი!.. მისი ზეცა და გემი,
იმისი მიწის ხმა საჯადოქრო,
სად დაიბადა სიმღერა ჩემი:
ოქრო აჭარის ლაყვარელში — ოქრო!

აჭარაში გატარებული პერიოდიდან როგორც ხანგრძლივობით, ისე შემოქმედებითი ნაყოფიერებით უთუოდ გამოსარჩევია 1944 წელი. იმავე წელს 28 მარტს გაზეთი „საბჭოთა აჭარა“ მკითხველებს აუწყებდა, რომ 25 მარტს ბათუმში ჩამოვიდა საქართველოს სახალხო პოეტი გ. ტაბიძე. მას საზეიმოდ შეხვდნენ. შესვენების შემდეგ ავტონომიური რესპუბლიკის სახკომსაბჭოს (ახლა მინისტრთა საბჭო — ი. ბ.) თავმჯდომარესთან ისმაილ ფუტყარაძესთან ერთად პოეტი გაეცნო სოფელ ურესს, ესაუბრა ხაჯერ გორგილაძეს, რომელიც სეზონის განმავლობაში 12 ტონა ჩაის ფოთოლს კრეფდა. სხვათა შორის, გორგილაძე შემდეგ სოციალისტური შრომის გმირი გახდა, იგი დიდი სიამაყით იგონებდა შეხვედრას გ. ტაბიძესთან.

27 მარტს დიდ მგოსანს გულთბილი შეხვედრა მოუწყვეს მაზინჯაურის კოლმეურნეებმა, ინტელიგენციის წარმომადგენლებმა, მოსწავლეებმა, ბავშვებმა წაიკითხეს პოეტის ლექსები.

იმავე, ანუ 27 მარტის საღამოს სახელმწიფო თეატრში გაიმართა ძვირფასი სტუმრის შემოქმედებითი საღამო. აქ ზღვა ხალხი მოვიდა.

გ. ტაბიძემ გულითადი მადლობა გადაუხადა დამსწრეთ, აჭარის მშრომელებს და წაიკითხა ლექსი „მშობლიურო ჩემო მიწავ“. დაესწრო ბათუმელ სტუდენტთა კონცერტს, რომელიც საღამოს დასასრულს გაიმართა.¹⁴

საქართველოს სახალხო არტისტმა მერაბ ხინიკაძემ 1985 წლის 13 იანვარს გაიხსენა გ. ტაბიძის შემოქმედებით საღამოზე ნათქვამი მისი სიტყვა: „უბედნიერესად ვგრძნობ თავს დღეს, როცა საშუალება მეძლევა სიტყვით მივმართო ჩვენი ეპოქის უდიდეს შემოქმედს, ერის ზრახვების ჩაუტყვეთოდ ამსახველსა და ფაქიზ ლირიკოსს გ. ტაბიძეს, მივესალმები

პოეზიის მეფეს, შეუდარებელ პოეტს, რომელიც იალბუხივით აწვდის მსოფლიო პოეზიაში“.

იმ საღამოს თავის გამოსვლაში პოეტმა გაიხსენა ფრაგმენტი ქართული ხალხის გულწრფელი მეგობრის არტურ ლისტის ჩანახატისა აჭარაზე. „საკვირველია, ქართველი მწერლები და მხატვრები რატომ ტოვებენ უყურადღებოდ შავი ზღვის საკვირველ მშვენიერებას. საქართველოს ბუნება ნამდვილი სურათია დაუსრულებელი მწვანე სამოთხისა!.. თვალწარმტაცია ბათუმის მიდამოები, აგარაკები, სახლები, თვალს წარიტაცებს მდიდარ წალკოტა საუცხოო მცენარეები და საუკეთესო ზღვის სარკისებრი ზედაპირი. ხოლო მეორე მხრით — სანახაობა აჭარის დიდი მთებისა და მათათა თოვლით დაფარულ მწვერვალთა...“

ვინც ევროპიდან ბათუმს ჩამოვა, პირველად უქვევლად იფიქრებს — სამოთხეში მოვხვდით. შავი ზღვის ნაპირს ამკობენ არა მარტო მხოლოდ შორი და ახლო მთები, არამედ ნაირ-ნაირად მდიდარი, მრავალფეროვანი მცენარეულობა. მზე თვალებს სჭრის და ფერები ქმნიან სიმღონისა. ბათუმის მიდამოები ტროპიკულია, საქართველოში ეს ერთადერთი კუთხეა ასეთი“.¹⁵ ამდენად, ჩვენ, პოეტები ვალში ვართ ამ ზღვისა და სანაპიროს წინაშე. ჯერ კიდევ ბევრი უნდა ვთქვათ მათ სადიდებლად, — დასძინა გალაკტიონმა.

აქვე გაიხსენა ბათუმში, ზღვის პირას როგორ მოესმა ქალის საამო ხმა, რომელიც მღეროდა მოტივს „ვედის სიმღერისა“, როგორც ვთქვით, 1915 წელს ამ ლექსს „მთაწმინდის მოვარე“ ეწოდა. დამსწრეთა თხოვნით პოეტმა სიამოვნებით წაიკითხა ეს ლექსი.¹⁶

საიუბილეო საღამოს ელფერი შემატა იმან, რომ აჭარის სახკომსაბჭოს თავმჯდომარემ ი. ფუტყარაძემ მახინჯაურელი ჭაბუკის, გმირულად დაღუპულ მფრინავ ისრაფილ ჭინჭარაძის დედას ფატის გადასცა საბჭოთა კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულება შვილისათვის საბჭოთა კავშირის გმირის წოდების მინიჭების შესახებ და უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარის მ. კალინინის წერილი ფატისადმი.

წერილმა, ი. ფუტყარაძის სიტყვებმა, დედის ქვითინმა, ძლიერ იმოქმედა სახალხო მგოსანზე, აქვითინდა და სცენიდან გავიდა.¹⁷ შემდეგში გმირ მფრინავს პოეტმა ვრცელი ლექსი უძღვნა.

გ. ტაბიძეს მაშინ აჭარის სახკომსაბჭოს თავმჯდომარესთან საუბარში უთქვამს, რომ აპირებს თავი მოუყაროს აჭარისადმი მიძღვნილ ლექსებს, მრავალი ახალიც დაწეროს და გამოსცეს წიგნი „ოქრო აჭარის ლაქვარდში“ სახელწოდებით. — მე ცხადია, მესიამოვნა, რომ საქართველოს სახალხო პოეტმა, აკადემიკოსმა გადაწყვიტა ლექსთა მთელი

კრებული ეძღვნა ჩვენი მხარისათვის, — თქვა ჩვენიან საუბარში ი. ფუტყარაძემ, 1984 წლის ივლისში აგარაკ ბეშუმში რომ ისვენებდა ისიც დასძინა, რომ მგოსანი ოჯახში მიიწვია და სინანულით უთხრა: აჭარა დალოცვილი მხარეა, ამან გადაარჩინა იგი სრულ გაჩანაგებას. სამწუხაროდ, ქართველი პოეტები ცოტას წერენ მასზე. ამიტომაც ი. ფუტყარაძემ ამ წიგნის გამოქვეყნება პოეტს ბათუმში შესთავაზა და ყველა პირობა შეუქმნა. 1944 წლის პირველ აპრილს გაზეთმა „საბჭოთა აჭარამ“ მკითხველებს უკვე აუწყა, რომ „აჭარის სახელმწიფო გამომცემლობასთან დადებული ხელშეკრულებით გ. ტაბიძე წერს ლექსებს აჭარაზე, რომელიც ცალკე წიგნად გამოიცემა“.

პოეტს იმხანად ნ. მაღაზონიასათვის უთქვამს: „ბევრი ლექსი ვუძღვენი ჩემს საყვარელ აჭარას, მაგრამ ძალიან მინდა წიგნი მთლიანად თუ არა ძირითადად მაინც აჭარაზე იყოს, თანაც ახალი. რა ბუნება, რა ზღვაა, რა სწორი ქუჩებია, ამ სილამაზით რას არ დაწერს კაცი“.¹⁸

სამისოდ თბილისიდან დაბრუნებული პოეტი რკინიგზის ვაგზალთან სასტუმრო „პირველ მაისის“ № 32 ოთახში დაბინავდა, სადაც ორი თვის განმავლობაში შეკრიბა უკვე გამოქვეყნებული ლექსები, ახლებიც დაუმატა... და 1944 წლის დამლევს მკითხველებმა „ოქრო აჭარის ლაქვარდში“ უკვე მიიღეს. მასში 75 ლექსი შევიდა, რომელთა უმრავლესობას ეპიგრაფად წამძღვარებული აქვს შ. რუსთაველის ის გამონათქვამები, რომლებშიც პოემის პერსონაჟთა სამოქმედო არეღ ზღვაა განთენილი. წიგნი იმთავითვე ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობად იქცა.

ომის შემდეგდროინდელი სტუმრობიდან აღსანიშნავია 1953 წელი, რომლის დამლევს გ. ტაბიძეს ბათუმის სახელმწიფო თეატრში შემოქმედებითი საღამო გაუმართეს. აჭარის რადიოკომიტეტის ოპერატორმა ოვანეს მანუკიანმა, მაგნიტოფირზე ჩაიწერა მგოსნის ლექსები „მთაწმინდის მთვარე“ და „აი მიზეზი, სულო ჩემო, აი მიზეზი“, აგრეთვე სიტყვები „დღევანდელი დღე ზღვის დღედ აღიარებული ქართულ პოეზიაში“ და „ახალგაზრდობისადმი“, რომლებიც აჭარის რადიოს იშვიათი ჩანაწერების ფონდში ინახება, სხვათა შორის, ეს ჩანაწერები საქართველოს რადიომაც წაიღო.

გავეცნოთ გ. ტაბიძის გამოსვლის ფრაგმენტებს. „აქ არაერთჯერ იყო ხსენებული წიგნაკი, რომელიც გამოვიდა 1944-ში, „ოქრო აჭარის ლაქვარდში“, ძვირფასმა ამხანაგებმა შეფასება მისცეს ამ წიგნს ისეთი, რომლითაც მე საგსებით კმაყოფილი ვარ, როგორც ავტორი ამ წიგნისა. მე არ ვიცი რომელი ნაწილი წაგიკითხათ ამ ლექსისა. მხოლოდ გადავშლი, რაც შემხვდება, ამხანაგებო, იმას წაგიკითხავთ (ტაში). აი, ეს ლექსი შემხვდა „ყოველ გრიგალში თუ ქარიშხალში“... (კითხულობს)...

„ნება მომეცით, დღევანდელი დღე 22 დეკემბერი, 1953 წლის გამოვაცხადო ქართული ლიტერატურის ისტორიულ დღედ, იმ მოსაზრებით, რომ დღეს პირველად დაფუძნდა, გამოითქვა აქ მოსაზრება, რომ არსებობს საქართველოში ზღვის მოტივები, ზღვის ლირიკა, ზღვის პოეზია. ამ მხრივ, ეს ნაბიჯები გადადგმული დღეს აქ, ჩათვლება ქართულ ლიტერატურის ისტორიულ მოვლენად. ნება მომეცით მივესალმო ამ ახალ მიმდინარეობას ქართულ ლიტერატურაში, ამ ახალ დაფუძნებას, რომელიც ახალი, სწორედ თანამედროვე მოტივებით ჟღერს“.

1956 წლის ზაფხულში გ. ტაბიძემ განსაკუთრებით ბათუმელი მოსწავლეები გაახარა. უკითხავდა ლექსებს, უამბობდა თავის ცხოვრებასა და შემოქმედებაზე. დაესწრო მხატვრული თვითმოქმედი კოლექტივების კონცერტებს. იმ წელს აჭარის სახელმწიფო მუზეუმის დაკვეთით მხატვარ ვაღბოლსკის შეუქმნია ტილო „ბათუმელ პიონერთა შეხვედრა გ. ტაბიძესთან“, რომელიც მუზეუმს დღესაც ამშვენებს.

1957 წლის ზაფხული პოეტმა ქობულეთში გაატარა... დაწერა ჩხალი ლექსებიც: „ერთიღორად მოსავალი გადიდა და გახდა მყარი, დავის ჩაქვის და ხუცუბნის აყვავების საწინდარი“, — წერდა გ. ტაბიძე ერს ლექსში.

გ. ტაბიძის თხზულებათა მე-7 ტომში არის განყოფილება „პოეტის არქივიდან“, რომელშიც შეტანილია დიდი ლექსი „ქობულეთი“.

აღსანიშნავია, რომ შემოინახა ლექსი „ქობულეთის“ კიდევ ერთი ვარიანტი. წარწერით „საახალწლო სტრიქონები“. — აქ კარგი დრო გავგიტარებია, ავდარშიაც ვყოფილვარ და დარშიაც, ცხენითაც მიჯირითნიაო, — სიამაყის გრძნობით იგონებდა გ. ტაბიძე.

1973 წელს გამოქვეყნდა „საბჭოთა აჭარამ“ კვლავ დასტამბა გ. ტაბიძის წიგნი „ოქრო აჭარის ლაყვარდში“. შემდგენელმა პოეტმა მ. ვარშანიძემ მასში შეიტანა ბევრი ლექსი 1944 წელს გამოქვეყნებული გალაკტიონის ამავე სახელწოდების წიგნიდან, აგრეთვე მზიმდევნო წლებში დაწერილი, სულ 70. ისინი შერჩეულია გულისმოდინებით, ადასტურებენ აჭარისადმი, მისი ხალხისადმი, გმირული წარსულისა და ნათელი მომავლისადმი ჩვენი სასიკადულო პოეტის ფაქიზ, გულისხმიერ დამოკიდებულებას, უსაზღვრო სიყვარულსა და მოკრძალებას. აქ არის „ოცნება აჭარისწყალთან“, „შეხვედ“, „ბათუმი“, უსათაურო „საღამო მთების, დღისით ზღვაური...“, „სიძველენი“, „შოთა რუსთაველი შავი ზღვის პირად“, „ოქროს ნავით“, „აჭარის ლაყვარდში“, „აჭარელი მფრინავი“, „შავი ზღვის პირად“, „სიმფონია ფესვების“, „ბუნება — მოქანდაკე“, „ბობოქარ ტალღებს“, „სხვა ყვავილები“, „გასწიე ფარდები“, „ჩვენი შავი ზღვა“, უსათაურო „საღამო ხანს ქობულეთში“.

იხსნება კი უსათაურო ლექსით „რა არის ოქრო აჭარის“
მნათობი ცისფერ ბადეში, თვითმფრინავის ფრთა ეარსკვლავთა
დღეში, ულურჯესი მთები და ჰანგი გრძნობათა მორევის, დიდება. აი რა
არის ოქრო აჭარის ლაქვარში! ეს ლექსი შესულია გ. ტაბიძის თხზულე-
ბათა მე-7 ტომში.

ამ წიგნის ხელახალი გამოცემით „საბჭოთა აჭარამ“ ძალზე კეთილ-
მოსაგონარი და სასარგებლო საქმე გააკეთა. როგორც 1944 წლის, ისე
1973 წლის გამოცემის რედაქტორია პოეტი ნ. მალაზონია. მადლობის
მეტე არაფერი გვეთქმის, თუმცა სასურველი იყო შემდგენელს შეენარ-
ჩუნებინა ლექსებისათვის ეპიგრაფები „ვეფხისტყაოსნიდან“. ამით არა-
ფერი დაშავდებოდა, პირიქით, წიგნს შნო და ლაზათი შეემატებოდა. და
კიდევ: ლექსებს უნდა დართოდა ავტორისეული დათარიღება, ანუ
დაწერის წელი. ამასთან ქს სასურველი კრებული, მაგარ ყდაში უნდა
ჩაესვათ. ასეთი წიგნი ყოველმხრივ სანიმუშო უნდა იყოს.

1969 წელს, მგოსნის გარდაცვალების 40 წლისთავზე ნ. მალაზო-
ნიამ გამოაქვეყნა პატარა მოგონება „ზღვა და გალაკტიონი“, რომელიც
აჭარაში გ. ტაბიძის 1944 წლის ყოფნას ეხება. პოეტი ყოველ დღით
ზღვის პირას გადიოდა და შუადღემდე რჩებოდა. მერე სასტუმრო „პირ-
ველ მისში“ ბრუნდებოდა, ისაღილებდა, სამუშაოდ განეწყობოდა, წელს
ზეგვიფ ყველაფერს გაიხდიდა, ფოსტლებს უწინდოდ ჩაიცვამდა, მაგი-
დას მიუჯდებოდა და მუშაობდა შეუსვენებლივ. წერდა, ხევდა, ასწორებ-
და, მერე ხმამალა კითხულობდა, კვლავ ასწორებდა. ასე ფუსფუსებდა
კარგა ხანს. შემდეგ ივახშმებდა, გარეთ გავიდოდა, დაბრუნებული ნა-
წერს გადახედავდა და იძინებდა...

ერთ დღეს ძლიერ წვიმდა. ტალღები კისრისტეხით აწყდებოდნენ პარ-
კის ნაპირს. ერთ ადგილას ბობოქარი ტალღების საწიერზე გარინდულიყო
პოეტი.

— ძალიან მოგწონთ, ბატონო გალაკტიონ?

გალაკტიონმა გაიღიმა მისთვის ჩვეული ფართო ღიმილით, წარბები
შეთამაშა, მხერბში გასწორდა, ნაბიჯები ჩემსკენ გადმოდგა და მარჯვენა
მკლავი მომხვია.

— ხომ კარგია, ძამიკო? ხომ იდეალურია? აი, სიცოცხლე და უსას-
რულო ენერგია! ზღვა, ზღვა, ზღვა!..

პარკის შუაგულამდე ასე ვიარეთ. კოლონადების ახლოს ძელსკამზე
ჯერ მე დამსვა, ხელი გამიშვა და თვითონ ჩამოჯდა. მე შეება ვიგრძენი,
ნახევრად დაბუყებული მკლავი რომ გამინთავისუფლდა.

საკვირველია, ჩემო ძამიკო, რომ ჩვენი პოეტები ზღვაზე არაფერს
წერენ, ამაზე უკეთესი თემა სადაა! დღეიდან მე სულ ზღვასთან მექნება
საქმე. იგი იქნება ჩემი ლექსის საგანი, უცვლელი თემა...

ეს თქვა, ცოტა ხანს იყუჩა და მერე მოწყვეტით წამოდგა. მეც სამსახური ახლა მომაგონდა, სწრაფად ავდექი და ლენინის ქუჩისაკენ ავიღე გეზი. გალაკტიონი უსიტყვოდ დამშორდა. იგი გზაში ნაბიჯებით მიდიოდა. ალბათ, ეჩქარებოდა, ქალაქში გადეთანა თავისი შთაბეჭდილებანი“.¹⁹

ნ. მაღაზონიამ მეორე საინტერესო მოგონება 1973 წლის 23 ოქტომბერს გამოაქვეყნა გაზეთ „საბჭოთა აჭარაში“, რომელზეც ნაწილობრივ უკვე ვთქვით. მისი ცნობით, გადაუღებელი საქმეების გამო გალაკტიონი თბილისს გაემგზავრა, მაგრამ სიტყვა არ გატეხა, ერთ კვირაში დაბრუნდა და შეუდგა ინტენსიურ მუშაობას, რათა ბათუმის გამომცემლობისათვის მალე ჩაებარებინა წიგნი, რომელსაც „ოქრო აჭარის ლავარდში“ უწოდა.

1973 წელს დაიბეჭდა აგრეთვე მსცოვანი მწერლის პ. ლორიას მოგონება. იგი გალაკტიონს ჯერ კიდევ 1923 წლის გაზაფხულზე გასცნობია. „მუდამ ისეთივე მეჩვენებოდა, როგორიც პირველი შეხვედრისას — უკადრისი, ამპარტავანი, არც სხვისი გაცნობა აინტერესებს, არც სხვისი ნაწარმოების წაკითხვა“, — წერდა პ. ლორია და დასძენდა: 1940 წელს „დელი მურადის“ გამო გალაკტიონმა წერილი გამომიგზავნა. წიგნს შეუცვალე სახელწოდებაო. შემდეგ წერდა: „მემდურთან აჭარნი, აფხაზნი, რაც სახალხო გახდი, განი გვიწიე, გვიმუხთლოე“, მაგრამ „თქვენი ვიქნები, ძმებო, სანამ არ შევივიერცხლები“.

მისივე ცნობით, გ. ტაბიძე ყოველთვის გაუხმაურებლად მოგზაურობდა აჭარაში, 1953 წელს ხანგრძლივად გვეწვია, ნახა სოფლები, დაესწრო ბათუმის თეატრის წარმოდგენებს.

უნდა შევნიშნო, რომ გ. ტაბიძემ „განი არ გვიწია“, სიკვდილის ბოლო წუთებამდე „ჩვენი იყო“.

კიდევ ის, რომ მგოსნის რჩევისამებრ პ. ლორიამ თავის წიგნს „განთიადი ხევში“ უწოდა.

1973 წლის დეკემბერში ხელვაჩაურის რაიონის ყოროლისწყლის სკოლას ეწვია ამ სოფლის მკვიდრის, მწერლისა და საზოგადო მოღვაწის ჰაიდარ აბაშიძის მეუღლე მარგარიტა წერეთელი. სკოლას, რომელიც მისი მეუღლის სახელს ატარებს, მ. წერეთელმა უსახსოვრა ფოტოსურათი, სურათებზე პ. აბაშიძე აღბეჭდილია გ. ტაბიძესთან, ი. გრიშაშვილთან, ა. მირცხულავასთან და სხვა მწერლებთან.

1973 წელს გალაკტიონის აჭარასთან ურთიერთობას, ამ მხარისა-

დმი მიძღვნილი ლექსების გარჩევას სტატია უძღვნა ა. შონიამ, შემდეგ — შუაგულ და კრიტიკული წერილების კრებულში შეიტანა.

ერთხელ გალაკტიონი ქობულეთის რკინიგზის სადგურში ჩოჩოლ-სა და ვაი-ვიშს გადაეყარა — თურმე ზღვა ყოფილა შფოთის მიზეზი. მისი ტალღები ბობოყვათის იმ უბანს მივარდნია, რომელიც მეზობელ სოფელ ციხისძირს ესაზღვრება (და არა სახალვაშოს. ეს სოფელი რამდენიმე კილომეტრითაა დაშორებული ბობოყვათ-ციხისძირს, ამასთან ზღვასთან არ მდებარეობს — ი. ბ.). ზღვას მემედ ხალვაშის სახლის აივნები მოუტრღვევია და კედლებიც უნდა დაენგრიო, მაგრამ მამაცმა ადამიანებმა ბევრი რამ გამოსტაცეს სტიქიას და იქ აიტანეს, მაღალ ფერდობზე, სადაც ზღვით დაშინებული მემედი უკვე აშენებდა ახალ სახლს. პიძაშვილებმა დიდი პოეტი ახალ სამოსახლოში მიიპატიეს.

„გალაკტიონი სხვებთან ერთად აუყვა აღმართს. სუნთქვა უჭირდა. მაინც ყველაზე წინ მიდიოდა... საპატიო სტუმარს წინ არ უსწრებდნენ. გალაკტიონს მოეწონა ნაშენობა.

— უყურეთ მემედს ახლა თქვენ, რა ლამაზად ამოუყვანია კედლები!.. — აქიდან ზღვა კარგად მოჩანდა და ამან ხომ სულ მთლად მოხიბლა.

— უყურე შენ, რა საოცნებო ფერდობზე აშენებს სახლს მემედი! — ეს თქვა და მასპინძელს ეშმაკურად გაუღიმა — მემედ, სახლს აშენებ ისეთ ადგილას, რომ ზღვა ვერ მიეკაროს ხომ?..

გალაკტიონი უცბად გაშინაურდა. პირველი მიუჯდა ეზოში სახელდახელოდ გაშლილ სუფრას. სადღეგრძელოები კი თქვა, მაგრამ ღვინო არ დაუღვებია. ცოტ-ცოტას მოსვამდა ხოლმე. ბათუმში მიეჩქარებოდა, იქ გადაუდებელი საქმე მაქვსო“.

ბათუმის სასტუმრო „პირველ მაისში“, სადაც 1944 წელს ამთავრებდა წიგნს „ოქრო აჭარის ლაყვარდში“, გალაკტიონი დარჩენილა 23 აგვისტომდე! (აჭარის ცსა, ფ. 155, ს. 98/19). ამ დროისათვის, როგორც ჩანს, დაუმთავრებია მუშაობა და ლექსთა კრებული ჩაუბარებია გამომცემლობისათვის. სტუმართა ჩაწერა-ამოწერის წიგნში შევსებულია გრაფები, მათ შორის დაბადების წელი — 1892, სპეციალობა — პოეტი, თანამდებობა — პოეტი.

მთელი ზაფხულის ნაჯაფი გალაკტიონი ბათუმიდან შორს არ წასულა. ქობულეთში, ზედ ზღვის პირას, იმ ადგილას, სადაც ახლა სატყეო მეურნეობის სკოლა-ინტერნატია, რაიონის მაშინდელმა თავკაცებმა მას მისცეს ორი ოთახი და შეუქმნეს დასვენების კარგი პირობები, პიონერთა ბანაკის უფროსის მოადგილეს, ფრონტიდან ახალდაბრუნებულ დ. თხილაიშვილს დააკისრეს ხშირად მიეკითხა და ზრუნვა არ მიეკლო. ღურ-

სუნი ახლაც სკოლა-ინტერნატის გვერდით ცხოვრობს. დარბაისი კი ქვემოთ
კის სახელი აქვს. ჩვენ ის გაგვაცნო ჟურნალისტმა ოთარ კონტყაშვილმა.

გალაკტიონს დიდი ყურადღებით მოჰყიდებია ახალგაზრდა კაცი ცის-
ფერის თვალებით, როგორც პოეტი იტყოდა — „სასვე ქართული პატიო-
სნებით“.

ღურსუხს ახლაც უკრთის თვალებში სიკეთის სხივი და შეფარული
ხალგეული... „— ომი, ძამიკო, ომი საშინელებაა. — ეუბნებოდა პოეტი
ღურსუხს, — მძულს, და ეს სიძულვილი გამოვხატე ლექსებში... ამას
წინათ ბათუმში დავესწარი საბჭოთა კავშირის გმირის ი. ჯინჭარაძის
დედისათვის შვილის დაღუპვის ოფიციალური ცნობის გაცემას... უბე-
დური დედა... რას იტანს... მის მწუხარებას ათასი ლექსიც ვერ უშვე-
ლის“...

ქობულეთში, ბინასთან ახლოს, ზღვის პირად სამი ცად ატყორცნი-
ლი სამკუთხედად შეკრული ფიჭვი ამოირჩია და მათ შორის ყველაზე
დიდ ხის ძირში პატარა სამუშაო მაგიდა დაიდგა...

— დიდი უცნაური კაცი იყო, — ამბობს ღურსუნი — ბალახს ხე-
ლით ეფერებოდა, თითებით ვარცხნიდა. სულ წერდა და წერდა. ხანდახან
ხატავდა კიდევ მცენარეებსა და ზღვის ტალღებს. ერთხელ ტალღის ფა-
ფარში ჩაფრენილი ჭინკებიც დახატა და ბევრი იცინა.

მუშაობით რომ დაიღლებოდა, ადგებოდა და ერთხანს ბოლოს სცე-
მდა, ისევ დაჯდებოდა, ნაწერს გადახედავდა, მაგრამ თვალი მაინც
ზღვისკენ გაუბრბოდა. ასეთი, ზღვით გაუმაძღარი კაცი არ მინახავს. ზოგ-
ჯერ ახალდაკრეფილ ხილს მიგუფტანდი, ღვინოსაც მივართმევდი. ჩვენებუ-
რი „ადესა“ უყვარდა, არაყის ჭიქით სვამდა, თითქოს პირს ისველებდა
მარტო.

— ძამიკო, ღვინო ბევრი არ უნდა დალიო... ასე, ა, ცოტ-ცოტა, მა-
შინ შეგერგება, — ეუბნებოდა გალაკტიონი.

უფრო მეტად მარტო იჯდა მწვანეთ მოგუმბათებული სამი ფიჭვის
ქვეშ²⁰...

1980 წელს 18-20 ნოემბერს დიდი ზეიმი ჰქონდა აჭარას — აქ გაიმა-
რთა თბილისის დღეები. სწორედ მაშინ მგოსნის ბრინჯაოს ძეგლი დაიდ-
გა იქ, სადაც ვინ მოთვლის, რამდენჯერ გაუვლია გ. ტაბიძეს. — კინო-
თეატრ „თბილისის“ სკვერში.

ძეგლის ავტორია მოქანდაკე ბიძინა ავალიშვილი, არქიტექტორი —
ქეთევან კობახიძე.

1982 წლის დეკემბერში აჭარაში ფართოდ აღინიშნა გ. ტაბიძის
დაბადების 90 წლისთავი. გაზეთმა „სოვეტსკაია ადჟარიამ“ სამ დეკემ-
ბერს გამოაქვეყნა ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატის ნ. ვარშანი-

დის წერილი „გალაკტიონი და აჭარა“, აგრეთვე მგოსნის ფოტოსურათი გადაღებული 1958 წლის მარტში ქართული ლიტერატურისა და ხელოვნების დეკადის დროს მოსკოვში ფრ. ხალვაშთან და ცნობილ აფხაზ პოეტ ი. თარბასთან ერთად.

დასასრულ უჩამბელი ღვთისნიერი ტკბილშოუბარი დედის თენზილე თურმანიძის ამბავი უნდა მოგიტხროთ... 1959 წლის მარტში რადიომ, გაზეთებმა ქვეყანას გ. ტაბიძის გარდაცვალება აუწყეს.

— აჭარის დიდი მოამაგე, რომელმაც წიგნიც გვიძოგნა, ცოცხალი აღარ არის. თბილისში მეც უნდა დავიტირო იგი, — თქვა მრავალშვილიანმა დედამ თ. თურმანიძემ და ბათუმში შვილებს. — საქართველოს პოლიტექნიკური ინსტიტუტის ბათუმის ფილიალის დოცენტ ოთარისა და მილიციის მაიორს ზაქროს ჩამოაკითხა იუხერხულეს შვილებმა. — ამ ხნის ქალს მწერლობაში რა გინდა, რა უნდა უთხრა, ვინმე გიცნობს თუ რა. — სიტყვას არ გადავთქვამ, მარტოდ წავალ, — თქვა დედამ. შვილები მოლბნენ. დედას თბილისში ოთარი გაჰყვა.

მაჩაბლის ქუჩაზე მწერალთა სასახლე და შემოგარენი ხალხითაა სავსე. აიარა მარმარილოს კიბე, მთიელ დედას გზა მისცეს და პოეტის ცხედართან მიიყვანეს. ვის არ მოგვარა ცრემლი იმ დღეს.

პოეტმა მ. ვარშანიძემ ასე აღიქვა მისი სიტყვები:

„— მე აჭარელი ქალი ვარ, დიდო მგოსანო, მთიელი ქალი, მე უჩამბელი დედა ვარ... ჩემი ცხოვრება ტანჯვა და ცრემლი იყო, შავბედი ერო წილად აჭარელ ქალს, სულ ჩადრში იყო, უსწავლელი, საცოდავი, ვინ მოუხმენდა აჭარელ ქალს! იგი მუნჯი იყო, დიდო მგოსანო.“

ქართულ წიგნს ხელს არ დააკარებდა, ცოდვა არისო, ღმერთი გაწყრებაო, ჯოჯოხეთი არ აგცდებო.

ღვინოს როგორ ახსენებდა, ცოდვა არისო, სტუმარს პირს არ ანახებდა, ცოდვა არისო. ქრისტიან ქალს გულს ნუ მიანდობო, შენ სხვა ხარ და იგი სხვააო.

ყურანი გიყვარდესო, ლოცვა გიყვარდესო, ყველა სიკეთეს ღმერთი გვანიჭებს, თაყვანი ვცეთ ღმერთსაო...

ასეთ ტანჯვის დღეში ვიყავი, ჩემო მგოსანო, ვნატრობდი ჩემი ქრისტიანი დების ნათელ ბედს, რას არ ვნატრობდი, რა არ მქონდა მონატრებული! ჰოდა, მოვედი მე ამ ნათელ დღემდე ოხვრით, გოდებით, მაგრამ მოვიტანე წმინდა ქართული მანდილი, მგოსანო.

ჩემს შვილებს ქართულად ავუდგი ენა, ავაჭიკჭიკე გულგასახარად, სამი ვაჟი ობლად გავზარდე, ქვეყნის ერთგულად გავზარდე, დიდო მგოსანო.

მინდა ვიტყვი აჭარელმა ქალმა, მაგრამ სიტყვა არ მყოფნის, უსწავლელი ვარ, რა ვქნა, გული რასაც მეუბნება იმას ვამბობ, გულით

დაგტირი, სულით დაგტირი, და თუ ღირსეულად ვერ დაგტირებ, მა-
პატიე“.²¹

ამრიგად, დიდმა მგოსანმა პირველად აჭარის სანაპიროზე იხილა
ზღვა და სამუდამოდ დარჩა მისი მადიდებელი. გამორჩევით შეიყვარა
მთელი მხარე, რომელიც ზღაპრულ პანორამად, სიხარულის, ბედნიერე-
ბის უშრეტ წყაროდ მიიჩნია. ამიტომ იყო, რომ პოეტის ბობოქარი სულ-
ღი განსაკუთრებულ შვებას აჭარის უსაზღვრო სილამაზებში ჰპოვებდა.
აქ იყო იგი კმაყოფილი, დაწყნარებული, მშვენიერი ლექსების დასა-
წერად განწყობილი.

1978 წელს ბათუმის ახალ ლეონიდის დასახლების ახალ ქუჩას
გ. ტაბიძის სახელი ეწოდა. მის სახელს 1961 წლიდან ატარებს ბათუმის
№ 1 სკოლა-ინტერნატი.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ი. ლორთქიფანიძე, გ. ტაბიძის ცხოვრების ქრონიკა, თბზ., 1968, ივ. 42.
2. ფ. ნიშნიანიძე, გალაკტიონის ცხოვრება, თბზ., 1964, გვ. 60.
3. გ. ტაბიძე, თბზ., 12 ტომად, ტ. I, გვ. 72-73, 1966.
4. ფ. ნიშნიანიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 60, გ. ტაბიძე, ოქრო აჭარის ლამაზად, ბათუმი, 1973, გვ. 6.
5. ი. ლორთქიფანიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 42.
6. ფ. ნიშნიანიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 125-126.
7. გ. ტაბიძე, თბზ. ტ. 3 გვ. 60, თბზ. 1966.
8. აჭარა საბჭ. ხელისუფლ. განმტკ. და სახალხო მეურნეობის აღდგენის პერიოდი, ბათუმი, 1975, გვ. 395-396. იქვე, გვ. 122.
9. ი. ლორთქიფანიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 176.
10. იქვე.
11. ასე ერქვა აჭარას 1936 წლის მარტამდე. აჭარაში საბჭოთა ხელისუფ. დამყა-
რების 15 წლისთავისადმი მიძღვნილი ავტონომიური რესპუბლიკის ცაკ-ის საიუბილეო
სესიის გადაწყვეტილებით მხარეს დაუბრუნდა ძველი სახელწოდება.
12. გ. მეტუქე, მოგონებები გალაკტიონზე. ჟურნ. „ლიტერატურული აჭარა“, 1963,
№ 3, გვ. 52.
13. ვაზეთი „საბჭოთა აჭარისტანი“, 1934, 17, 22, 23, 24 ნომბერი.
14. ვაზ. „საბჭოთა აჭარა“, 1944, 28 მარტი.
15. ი. ბეჭირიშვილი, აჭარა მეგობრების თვალით, ბათუმი. 1975, გვ. 50-57.
16. ფ. ნიშნიანიძე, გალაკტიონის ცხოვრება, გვ. 61.
17. იქვე, გვ. 62.
18. ნ. მაღაზონია, მოგონება, ვაზ. „საბჭოთა აჭარა“, 1973, 23 ოქტომბერი.
19. ჟურნ. „ლიტერატურული აჭარა“, 1969, № 3, გვ. 78-79.
20. ჟურნ. „ჭოროხი“, 1973, № 5, გვ. 78-81, ა. შონია, კრიტიკული ნარკვევები,
ბათუმი, 1974, გვ. 23-24-25-26, 28, 31-32.
21. მ. ვარშანიძე, ამბავი უჩამგელი ღედისა, ვაზ. „საბჭოთა აჭარა“, 1978, 6 სექტე-
მბერი, ჟურნ. „ჭოროხი“, 1980, № 6, გვ. 11-15.

ქართული მწერლების პირველი ყრილობა და „ქართული მწერალთა კავშირის“ შექმნა

რუსეთის თვითმპყრობელობის დამხობის შემდეგ, საქართველოს, ისევე როგორც უკიდევანო იმპერიის სხვა ერებს, თავისუფლების მოპოვების რეალური შანსი გაუჩნდა. დამოუკიდებლობის გზაზე შემდგარი ერისათვის, უპირველეს ყოვლისა, აუცილებელი იყო სოციალური პრობლემებით გადაფარული ეროვნული იდეის წინა პლანზე წამოწევა და ათასგვარ პარტიებად დანაწევრებულ-დაქსაქსული საქართველოს ამ იდეით გაერთიანება. ეს კი უადრესად ძნელი, თითქმის შეუძლებელი იყო სოციალ-დემოკრატიული აზროვნების ბატონობის ხანაში. მიუხედავად ამისა, ქართველი საზოგადოების ერთი ნაწილი, იქნებ რიცხობრივად მცირე, მაგრამ განათლებითა და მაღალი ინტელექტით გამორჩეული, ძალ-ღონეს არ იშურებდა ეროვნული თავისუფლების იდეის აღსრულებისათვის, ქართული მწერლობაც, რომელიც ყოველთვის იყო განსაკუთრებული ეროვნული მისიის მატარებელი, თავის უმთავრეს მოვალეობად ქვეყნისადმი სამსახურს მიიჩნევდა და ძალ-ღონეს არ იშურებდა..

პოლიტიკური კატაკლიზმების ხანაში მწერლობას გაუჭირდებოდა ერის წინამძღოლის ფუნქციის შესრულება, მაგრამ იგი ყოველთვის ცდილობდა ქართველი ხალხის ილია ჭავჭავაძისეულ გზაზე შეყენებას. და ახლაც თავად მწერლობას უნდა მიეცა ერთი დიადი იდეის ქვეშ გაერთიანება-შეკავშირების მაგალითი. ეს კი სულაც არ გახლდათ იოლი საქმე. ლიტერატურულ თუ პოლიტიკურ შეხუდულობათა სხვადასხვაობა, დიდი რევოლუციური ძვრები უფრო მათს გათიშვას უწყობდა ხელს, ვიდრე შეკავშირებას, მაგრამ მიუხედავად ამისა, მწერლებმა მაინც იგრძნეს გაერთიანების აუცილებლობა, რომ ყოველგვარ პოლიტიკურ თუ ლიტერატურულ ინტერესებზე მაღლა უნდა დაეყენებინათ ყველაზე მთავარი — სამშობლო!

აღსანიშნავია, რომ ქართველმა მწერლებმა ჯერ კიდევ ჩვენი საუკუნის დასაწყისში სცადეს ორგანიზებულად გაერთიანება. 1908 წელს, შემოდგომაზე თბილისში შეიქმნა სიტყვაკაზმული მწერლობის საზოგადოება,¹ რომელსაც ქართული მწერლობის განვითარებისათვის უნდა შეეწყო ხელი და ხელმოკლე მწერალთათვის მატერიალური დახმარებაც გაეწია. ამ საზოგადოებამ ვერ იტვირთა გამაერთიანებლის ფუნქცია, ამასთან, იგი მხოლოდ თბილისსა და თბილისის გუბერნიას მოიცავდა და ვერ ექნებოდა მთელ ქართველ მწერლობაზე ზრუნვის პრეტენზია. საჭირო იყო შეკავშირების უფრო სასურველი და მოხერხებული ფორმის მოძებნა. სწორედ ამ მიზნით შეიკრიბა 1919 წლის 4 ივნისს² თბილისში, სა-

თავდაზნაურო ბანკის შენობაში ქართველ მწერალთა ერთი-ერთი კრება, რომელთაც იმსჯელეს მწერალთა პროფესიული კავშირის დაარსებისა და სალიტერატურო ჟურნალის შემოღების შესახებ.³ აღსანიშნავია, რომ ამ შეკრების ერთ-ერთი ორგანიზატორი თვით სიტყვაკაზმული მწერლობის საზოგადოება გახლდათ.

შეკრებილმა მწერლებმა იმსჯელეს სხვადასხვა საჭირობო საკითხზე და არსებული პრობლემების მოსაგვარებლად აუცილებლად ჩათვალეს ყრილობის მოწვევა. აირჩიეს ყრილობის მომწვევი კომისია (ბიურო), რომელშიც შედიოდნენ: კოტე მაყაშვილი (თავმჯდომარე), კონსტანტინე გამსახურდია (მდივანი), შალვა დადიანი, ვარლამ რუხაძე, ლეო ქიჩელი და დავით ლიხელი (სულიაშვილი). აღსანიშნავია, აგრეთვე „ცისფერყანწელების“ აქტიური მონაწილეობა ყრილობის მუშაობაში.

ბიურო საკმაოდ გაისარჯა, სანამ დაწყებულ საქმეს ბოლომდე მიიყვანდა. ძნელი იყო მთელ საქართველოში გაფანტული მწერლების თავმოყრა, არც ამა თუ იმ პარტიის წევრთა ან სხვადასხვა ესთეტიკური შეხედულების მქონე პიროვნებათა ერთ ორგანიზაციაში გაერთიანება გახლდათ იოლი, გასათვალისწინებელია რთული პოლიტიკური სიტუაციაც, აღარაფერს ვამბობთ საორგანიზაციო პრობლემებზე... ალბათ ამიტომაც იყო, რომ ბიუროს საქმიანობა ცოტა არ იყოს გაუჭიანურდა. თავდაპირველად ყრილობა ცხრა ივლისისათვის იყო დანიშნული, პრესაში გამოქვეყნდა კიდევ ყრილობაზე მიწვეული ორასზე მეტი მწერლის სია.⁴ მაგრამ მოულოდნელად თარიღმა ჯერ ექვსი სექტემბრისათვის, შემდეგ კი შვიდ ოქტომბრამდე გადაიწია.

კომისია არჩევისთანავე კეთილსინდისერად შეუდგა მუშაობას. გარდა საორგანიზაციო პრობლემებისა, მას ხშირად ყრილობის მოწვევის აუცილებლობის ახსნა-დასაბუთებაც უხდებოდა. კომისიის წევრები მსჯელობდნენ იმ მსხვილმან თუ წვრილმან პრობლემებზე, რომლებიც უნდა მოეგვარებინა მწერალთა კავშირს. მწერალთა ერთი ნაწილი არ იზიარებდა მათ შეხედულებებს. ზოგს მიაჩნდა, რომ ასეთ მძიმე პოლიტიკურ ვითარებაში არ იყო მიზანშეწონილი ყრილობის მოწვევა და იგი უფრო მოხერხებული დროისათვის უნდა გადატანილიყო.⁵ თავი იჩინა აგრეთვე პოლიტიკური შეხედულებების სხვადასხვაობამ, სამწერლო ასპარეზზე არც თუ დიდი ხნის წინ გამოჩენილი პროლეტარი მწერლები პირდაპირ აცხადებდნენ, რომ არ სურდათ ბურჟუაზიულ და მოდერნისტულ-დეკადენტურ მწერლებთან თანამშრომლობა.⁶

ყრილობის მომწვევი ბიურო უპასუხოდ არ ტოვებდა ამგვარ გამოცდებს. ბიუროს მდივანი, კ. გამსახურდია, წერილში „ხელოვნება თუ პოლიტიკანობა“ ეკამათება გიორგი ჭუმბურიძეს და სხვა მოწინააღმდე-

გაეხს. კიდევ ერთხელ ასაბუთებს მწერალთა გაერთიანების აუცილებლობას. მისი აზრით, არც ერთი დრო არ მოითხოვს „რომ მწერალი და ხელოვანი მთელ თავის ენერგიას „პოლიტიკანობას“ ანდომებდეს. დღეს ჩვენი კულტურის კიდევ ერთი ტრაგიკული ნასკვთაგანი ის გახლავთ, — წერს კ. გამსახურდია, — რომ ქართველი ერის სულიერი ძალა, უმთავრესად პოლიტიკაზე იხარჯება. თვით ჩვენი „მაშენებელი“ წინაპრების ანდერძიც გვიკარნახებს და გვასწავლის — პოლიტიკურ აურზაურში კულტურული მუშაობის წერაქცსა და კალამს ხელი არ გაუშვაო. ასე რომ არ ყოფილიყო, ქართველი ერის ნერვიანი წარსული ნებას არ მისცემდა ქართველ ხელოვანსა და კულტურულ მუშაკს ცხოვრების ყრუ და უსიამოლადობრივობებში ჩუმი კულტურული მუშაობა ეწარმოებინა. როცა მხედარნი მამულის ბეჭედს სწერდნენ საკუთარის სისხლით ეროვნული არსებობის გარანტიას, ხელოვანი და ხუროთმოძღვარნი მტკრიან ფოლიანტებს ამაგრებდნენ სულისა და ესპრის ქმნილებათ“.⁷

საბედნიეროდ, მწერალთა უმრავლესობამ მხარი დაუჭირა ყრილობის მოწვევას, მეტიც, ისინი სიხარულით და იმედით ელოდნენ შეკრებას. ამას ადასტურებს მაშინდელ პრესაში გამოქვეყნებული წერილები.⁸ რაც შეეხება ყრილობის მომწვევ ბიუროს, — მან წარმატებით გაართვა თავი დაკისრებულ მოვალეობას და 1917 წლის 7 ოქტომბერს თბილისში, ქართული კლუბის დარბაზში გაიხსნა ქართველ ხელოვან მწერალთა პირველი ყრილობა*.

ქართველ ხელოვან მწერალთა პირველი ყრილობა მეტად მწვავედ წარიმართა. იგი თითქოს ანარეკლი იყო მაშინდელი ცხოვრებისა. ქართველ მწერლებსაც გადასდებოდათ არეული ეპოქის ნერვული სულისკვეთება. პარტიულ ნიადაგზე დაპირისპირებას ემატებოდა ესთეტიკურ შეხედულებათა სხვადასხვაობა და დროდადრო ისე გამწვავდებოდა კამათი, ყრილობის ჩაშლის საფრთხეც ჩნდებოდა ხოლმე.

ყრილობამ, როგორც უკვე ვთქვით, მუშაობა შვიდ ოქტომბერს დაიწყო,⁹ თუმცა, ოფიციალურად იგი 8 ოქტომბერს გაიხსნა.¹⁰ (ყრილობის თავმჯდომარედ აირჩიეს კოტე მაყაშვილი, ამხანაგებად (მოადგილეებად) — შ. დადიანი და პ. ქავთარაძე, მდივნებად — დ. ლიხელი და ლ. მეტრეველი).

შვიდში მხოლოდ წინასწარი თათბირი გაიმართა, რომელზედაც იმჯელეს სხდომაზე განსაზღვრული საკითხების შესახებ. სწორედ ამ თათბირზე გამწვავდა პირველად მდგომარეობა ყრილობის მონაწილეთა შორის. კონფლიქტის მიზეზი გახდა საპატიო თავმჯდომარეთა არჩევა. კერძოდ დასახელებული იყვნენ დავით კლდიაშვილი, მელანია (ნიკოლოზ ნათაძე), დუტუ მეგრელი (დიმიტრი ხოშტარია), სოფრომ მგალობლიშვილი, ვკატერინე გაბაშვილი, ვასილ ბარნოვი და ნიკო ნიკოლაძე. ამ კანდიდა-

ტურებს, რასაკვირველია, არავითარი წინააღმდეგობა არ შეხვედრათ „ცისფერყანწელთა“ ჯგუფმა დაასახელა რუსი მწერალი კონსტანტინე ბალმონტი. ამ წინადადებას მწვავე კამათი გამოიწვია.

რასაკვირველია, ერთი შეხედვით, უცნაურად ჩანს ქართველ მწერალთა პირველ ყრილობაზე საპატიო თავმჯდომარედ რუსი მწერლის არჩევის მცდელობა. ისიც ცხადია, რომ სწორად მოიქცნენ ქართველი მწერლები, როცა სიმბოლისტების წინადადება უარყვეს, მაგრამ ამ შემთხვევაში „ცისფერყანწელები“ ყბადაღებული და იმხანად პოპულარული „ინტერნაციონალიზმის“ ლოზუნგით კი არ გამოდიოდნენ, არამედ, პირიქით, მათი წინადადება სწორედაც რომ პატრიოტის წინადადება იყო. ამდენად, თუმცა ვერ დავეთანხმებით, მაგრამ ამ წინადადების გაგება შეიძლება: კერძოდ ისინი თავიანთ აზრს იმით ასაბუთებდნენ, რომ ბალმონტს უდიდესი ამაგი მიუძღვის ქართველი ერის წინაშეო. გარდა იმისა, რომ მან „ვეფხისტყაოსანი“ თარგმნა რუსულად, რითაც უდიდესი ღვაწლი დასდო ქართულ კულტურას, იგი ერთადერთი კაცია რუსეთში, რომელმაც შეძლო მოსვლა საქართველოს გულთან და გააკეთა ეს სრული გულწრფელობით. და მიუხედავად იმისა, რომ საქართველო დღეს რუსეთის დაპყრობილი პროვინციაა, ჩვენ მაინც უნდა ვაფასებდეთ ბალმონტის ყურადღებასო. „დღეს აღსანიშნავია — წერდა ტიციან ტაბიძე, ყრილობამდე რამდენიმე თვით ადრე, — რომ კ. ბალმონტი ძველ რუსეთში ერთადერთი კაცია, რომელსაც უფლება აქვს საქართველოდან მადლობა მიიღოს. მისმა კეთილშობილურმა საქმემ ბევრი გამოასწორა. იმან პირველად თქვა საქართველოზე ღირსეული სიტყვა — მაღალს მაღალი ყურადღება. დღეს, როცა პირველად გვეძლევა საშუალება ხმამაღლა მართლის სიტყვის თქმისა, ჩვენც არ გვექნება უკეთესი სიტყვები, — მაღალს მაღალი ყურადღება: კონსტანტინე ბალმონტი/ ღირსია ამისი და ჩვენ მოვალენი.“

სიმბოლისტების წინადადებას მხარი დაუჭირეს სოციალ-დემოკრატიული ორიენტაციის მწერლებმა, რომელთათვისაც ბალმონტის ეროვნებას მაინცდამაინც დიდი მნიშვნელობა არ ჰქონდა. სამაგიეროდ წინააღმდეგ გამოვიდნენ ი. გრიშაშვილი, ი. ნაკაშიძე, კ. გამსახურდია და სხვები. განსაკუთრებით ეს უკანასკნელი აქტიურობდა, რის გამოც გრიგოლ რობაქიძემ „კულტურული ბაზბაროსი“ უწოდა. არც სხვათაგან დაკლებია მსგავსი „ეპითეტები“. მიუხედავად ამისა, მან დასაბუთებულად უარყო ბალმონტის საპატიო თავმჯდომარედ არჩევის იდეა ჯერ ყრილობაზე გამართულ კამათში, შემდეგ კი პრესაშიც. იგი თვლიდა, რომ ცდებოდნენ გრ. რობაქიძე და სხვა სიმბოლისტები, როცა მიიჩნევდნენ — იქ სადაც ხალხები და მეფეები იბრძვიან, მწერლები და ხელოვანნი ძმურად ხელს უნდა უწვდიდნენ ერთმანეთსო მწერლის აზრით, ორი ერის ბრძოლის

დროს ომი მიმდინარეობს არა მხოლოდ დიპლომატიისა და ზარბაზნების მეშვეობით, არამედ, მთელი კულტურული სისტემით, წიგნებით, გაზეთით, კალმით. ამ სწორედ ამ მოსაზრებით ვარ წინააღმდეგი ბალმონტის არჩევისათ. „ბალმონტს სხვებზე ნაკლებად პატივს არა ვცემ, — აღნიშნავდა იგი, — მაგრამ ჩვენს მწერლობას ეროვნული გზა აქვს და დღეს ქართველ მწერალთა კრებას არ შეშვენოდა უცხოელი აერჩია თავმჯდომარედ“. ¹² ყრილობამ სწორედ კ. გამსახურდიას და მის მომხრეთა მოსაზრება გაიზიარა, ბალმონტი საპატიო თავმჯდომარედ არ ათრჩევიათ, მას მხოლოდ მისასალმებელი დეპეშა გაუგზავნეს, როგორც ქართული კულტურის მოამაგეს.

ბალმონტის გარდა კრებამ მისალმებები გაუგზავნა ოლივერ უორდროუს, არტურ ლაისტს, ავადმყოფ კიტა აბაშიძეს, ინტერპარტიულ საბჭოს, სამხედრო კავშირს, ნოე ჟორდანიასა და ირაკლი წერეთელს. სწორედ ირაკლი (კაკი) წერეთლისადმი მისალმების საკითხი იქცა მეორე დიდი კონფლიქტის მიზეზად... მასზე მისალმება როგორც ჩანს, იმიტომ ჩათვალეს საჭიროდ, რომ ჯერ ერთი, იგი მნიშვნელოვანი ფიგურა იყო მთელი რუსეთის სოციალ-დემოკრატიაში, მეორეც, სწორედ ყრილობის წინა დღეებში დაბრუნდა საქართველოში ათწლიანი განშორების შემდეგ. სოციალ-დემოკრატიული (და არა მარტო სოციალ-დემოკრატიული) პრესა აღფრთოვანებით შეეგება მთელს იმპერიაში ცნობილ მოღვაწეს... ყრილობაზე, საკითხის წინასწარი განხილვის გარეშე, ათი ოქტომბრის სხდომაზე წაიკითხეს მისალმების შემდეგი ტექსტი: „ქართველ მწერალთა კონფერენციის პრეზიდიუმი მიესალმება რუსეთის რევოლუციის ერთ თავდადებულ ბელადთაგანს ირ. წერეთელს, ამ სრულს გამოსახვას უანგარო რაინდობისას, იმ საქართველოსი, რომელიც თვითონ ჩაგრული და წამებული ხშირად ივიწყებს საკუთარ მძიმე იარებს და ქარიშხალში შობილ საყოველთაო თავისუფლების სამსხვერპლოზე აჰყავს თავისი საუკეთესო შვილები“. ¹³

ეს მისალმება ბევრისათვის მოულოდნელი აღმოჩნდა და მის წინააღმდეგ პროტესტი განაცხადეს კ. გამსახურდიამ, ს. დადიანმა, გ. დიასამიძემ, ლ. მეტრეველმა, ი. გრიშაშვილმა, ნ. ნაკაშიძემ და სხვებმა. ისინი აცხადებდნენ, რომ წერეთელს საქართველოსთვის არა გაუკეთებია რა და არც ის დაუმსახურებია ქართველ მწერალთა ყრილობა რომ მისალმებოდაო (თუმცა, ზოგი მათგანი წინააღმდეგი იყო არა მისალმებისა, არამედ მხოლოდ ამგვარი ტექსტისა), თუ გავითვალისწინებთ იმას, რამხელა გავლენა ჰქონდათ მაშინ საზოგადოებაზე მენშევიკ ლიდერებს და პირადად კაკი წერეთელს, იმასაც, რომ ყრილობაზე ცოტა როდი იყო სოციალ-დემოკრატიული ორიენტაციის მწერალი, ადგილი წარმოსადგენია, რა მოჰყვებოდა ამგვარ პროტესტს. განსაკუთრებით აღშფოთება გამოთქვეს ს. თა-

ვაძემ, ს. ქურიძემ, ს. ფაშალიშვილმა და სხვებმა. მერე კვლავ დაიწყო ჯგუფმა საერთოდ მიატოვა სხდომა. მისაღმებას მხარი დაუჭირეს „ის-ფერყანწლებმაც“, მაგრამ მაინც თავის მართლებას ჰვავდა გრიგოლ რობაქიძის გამოსვლა:

„წერეთელს იმის მეთაურობით არ გაუკეთებია საქართველოსათვის, რაც რუსებისათვის გააკეთა, იგი რუსის რევოლუციონერია, თუ მას მივესალმებით, რატომ არ უნდა მივესალმოთ კერენსკის, ჩხეიძეს და სხვებს. მაგრამ რადგან ქართული დარბაისლობა გვიკარნახებს წერეთლის მისაღმებას (გ. რობაქიძეს მხედველობაში უნდა ჰქონდეს წერეთლის დაბრუნება სამშობლოში მრავალწლიანი განშორების შემდეგ. მ. ჩ.), მე, როგორც ერთი შემდგენელთაგანი ამ დებულისა, კვლავ ვიმეორებ, რომ წერეთელს მხოლოდ ამ შინაარსის დებულება უნდა გაეგზავნოს“. ¹⁴

საინტერესოა, რომ თუ გამოვრიცხავთ დემოკრატიული სკოლის წარმომადგენლებს, მოკამათეთა შორის კაცი წერეთლის პიროვნების შეფასებისას აზრთა სხვადასხვაობა თითქმის არ ყოფილა. ¹⁵ მისაღმების მოწინააღმდეგეები მხოლოდ ეროვნული პოზიციებიდან გამოდიოდნენ და ასაბუთებდნენ თავიანთ მოსაზრებებს. კერძოდ, კ. გამსახურდია აღნიშნავდა: „ბატონი კაცი წერეთელი რუსის პოლიტიკური მოღვაწეა... მე მხარს არ ვუჭერ ასეთ წინადადებას, რადგან ის ადამიანი, რომელიც თვითონ აღიარებს, რომ მისი სამშობლო დიდი რუსეთია, ის ადამიანი, რომელიც წელიწადში ერთხელაც არ ახსენებს სიტყვას საქართველოს, ქართველს, ქართველ ერსა და მის ინტერესებს, რომლის გულს არ სწვავს მშობელი ერის სიყვარული, ჩემის ღრმა რწმენით ეროვნული რენეგატია და არაა იმის ღირსი, რომ ქართველ მწრალთა კრება მიესალმოს მას...“ ¹⁶

კაცი წერეთელს მისაღმება მაინც გაუგზავნეს, ხოლო კ. გამსახურდიამ მეტად პრინციპული და აქტიური პოზიციის გამო ყრილობის გაეცივნაც დაიმსახურა. კამათი პრესაშიც გაგრძელდა. გამსახურდიას წინააღმდეგ გაილაშქრეს „ერთობამ“ და „საქართველომ“ (ამ უკანასკნელში თანამშრომლობდნენ ძირითადად „ყანწლები“); ხოლო მხარი დაუჭირა „სახალხო საქმემ“. კერძოდ, ს. ფირცხალავა წერდა: „ნურავინ იტყვის, რომ ჩვენი თანამემამულე რუსეთის საქმეს აკეთებს და ამითი საქართველოს საქმესაც ემსახურებაო. ჩვენ გვესმის ეს, ამის გაგებას დიდი მიხედობა არ სჭირია, საქართველოსაც ერგება ერთი ლუკმა გამხმარი პური, მაგრამ გაცილებით უფრო მოგებულები არ იქნებოდა მშვიერი ქართველი ერი, მშვიერი ქონებრივად და გონებრივად, რომ წერეთლები მთელის არსებით მას ემსახურებოდნენ, მას შეეწირონ მსხვე-

რბლად. ქართველ ერს მეტისმეტად ძლიერი სატიკიარი აქვს და მისი შეილება ამისთვის უნდა ზრუნავდნენ უპირველესად¹⁷.

გარდა ზემოხსენებული მისაღმებისა, ყრილობამ მოწოდებით მიმართა სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქს — კირიონს (საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის გამო). კ. გამსახურდიას აზრით აუცილებელი იყო ყრილობას მანიფესტით მიემართა არა მარტო ქართველი ხალხისათვის, არამედ მთელი კულტურული კაცობრიობისათვის, რათა გაეგო მსოფლიოს, რომ მიუხედავად რევოლუციისა, თავისუფალ რუსეთში, რომელსაც მუდამ პირზე აკერია შაბლონური პრინციპი ერთა თვითგამორკვევისა, საქართველო ჯერაც ვერაა თავისუფალი. მისივე წინადადებით ქალაქის საბჭოს წინაშე უნდა აღძრულიყო შუამდგომლობა, რათა გოლოვინის პროსპექტს დარქმეოდა რუსთაველის სახელი. პ. იაშვილმა წამოაყენა წინადადება რუსთაველის ძეგლის აგებისა და ქართული ხელოვნებისათვის ერთი სადღესასწაულო დღის გამოყოფის შესახებ. ასევე მოიწონეს აზრი, რომ რუმინეთიდან გადმოესვენებინათ ბესიკის ნეშტი (ტ. ტაბიძის წინადადება), ხოლო პეტერბურგიდან. — გრ. აბაშიძის (ს. დადიანის). ყრილობაზე გადაწყდა სალიტერატურო ჟურნალის დაარსება.

მაგრამ ყრილობის ყველაზე მთავარი, ყველაზე მნიშვნელოვანი შედეგათგანი იყო, რომ შეიქმნა მწერალთა კავშირი, ქართველმა მწერლებმა მოახერხეს ორგანიზაციულად გაერთიანება, მიუხედავად განსხვავებული პოლიტიკური თუ ესთეტიკური შეხედულებებისა. ამას უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა არა მხოლოდ იმიტომ, რომ ახლადშექმნილ მწერალთა კავშირს ხელი უნდა შეეწყო მხატვრული სიტყვის განვითარებისათვის, არამედ, იმიტომაც, რომ ქართული აზროვნების ყველაზე მოწინავე ნაწილის — ქართველი მწერლების გაერთიანება-შეკავშირება უნდა გამხდარიყო მავალითი პარტიებად და სოციალურ ჯგუფებად დაქსაქსულ-დანაწევრებული საქართველოსათვის. ამდენად, მწერალთა გაერთიანებას არა მხოლოდ ვიწრო პროფესიული, არამედ, ზოგად-ეროვნული მნიშვნელობაც ჰქონდა. მწერლებმა, მიუხედავად იმ ნერვული და დაძაბული ატმოსფეროსი, რომელიც ყრილობაზე სუფევდა სხვადასხვა პრობლემებზე კამათისა და შეხლა-შემოხლის გამო, მაინც შესძლეს დაწყებული საქმის ბოლომდე მიყვანა, სწორედ მწერლების უდიდეს მისიას ითვალისწინებდა ნიკო ნიკოლაძე, როცა ამბობდა: „ქართული მწერლობა ამდენ ხანს შეგნებულად უკან მისდევდა რუსულ მწერლობას. დღეს უთუოდ უნდა აღდგენილ იქნას დამოუკიდებლობა მწერლობის და ეს შესაძლებელია ხალხის სულიერი შემოქმედების გავებით და სახელით. დღეს აუცილებელია დავივიწყოთ საკუთარი ჯგუფური და პარტიული თავმოყვარეობა და ხალხის სიყვარულით ყოველგვარი მსხვერპლი გავიღოთ. თუ რუსების სამშობლო გასაჭირშია, ჩვენი არანაკლებ მდგომარე-

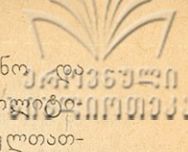
ობაშია, მწერლობა არის ერთი იმ იარაღთაგანი, რომელიც ასახავს ექსპრესიული მთლიანობას, სწორედ ამიტომ არის აუცილებელი ერთიანი ორგანიზებული „შექმნა“. ¹⁸

ამ ერთიანი ორგანოს, — მწერალთა კავშირის წესდება, ცხრა ოქტომბრის სხდომაზე, — რომელიც საღამოს რვა საათზე გაიმართა თავდაზნაურთა დეპუტატების საკრებულოში, — წარმოადგინა შალვა დადიანმა (სხდომას დღე მთელი თავმჯდომარეობდა). ეს წესდება ადრევე იყო მოწონებული კომისიის მიერ და არც ყრილობაზე განხილვისას შეხვედრია დიდი წინააღმდეგობა. კამათი მხოლოდ ორგანიზაციის სახელწოდებას შეეხო, მაგრამ მალევე შეთანხმდნენ და ახალ ორგანიზაციას „ქართველ მწერალთა კავშირი“ ეწოდა.

ყრილობამ ბოლო სხდომაზე, 15 ოქტომბერს, დახურული კენჭისყრით აირჩია „ქართველ მწერალთა კავშირის“ საბჭოს თერთმეტი წევრი: შალვა დადიანი, კოტე მაყაშვილი, ლეო ქიაჩელი, პაოლო იაშვილი, აკაკი პაპავა, გრიგოლ რობაქიძე, ¹⁹ დავით ლიხელი, ტიცუან ტაბიძე, კონსტანტინე გამსახურდია, პავლე ინგოროყვა და სამსონ დადიანი, აირჩიეს აგრეთვე სარევიზიო კომისია: არტემ ახნაზაროვი, გიორგი მუმლაძე და ლევან მეტრეველი.

ამრიგად, ქართველ ხელოვან მწერალთა პირველი ყრილობა წარმატებით დასრულდა, — ქართველი მწერლები ორგანიზაციულად გაერთიანდნენ, რაღა თქმა უნდა ყრილობაზე იყო მწვავე კამათი და კონფლიქტები, მაგრამ ამ დაძაბულ დროში მშვიდი და უემოციო მსჯელობა წარმოუდგენელიც იქნებოდა. ეს იყო ბუნებრივი და ჩვეულებრივი დაპირისპირება სხვადასხვა მიმართულებების ჯგუფთა შორის და ამაზე შორს საქმე არ წასულა... რაც მთავარია, ყრილობას მკვეთრად გამოხატული ეროვნული სახე ჰქონდა და სწორედ ეს იყო მისი ძირითადი ნიშანი: და თვით იმ მწვავე კონფლიქტებსაც, რომლებზედაც ზემოთ გვქონდა საუბარი, თუ უფრო ღრმად ჩავუკვირდებით, შესაძლებელია ეს აზრთა დაპირისპირებანი უფრო დადებითად შევაფასოთ, ვიდრე უარყოფითად. სწორედ ამ ერთი შეხედვით ზღვარგადასულ კამათში ჩნდებოდა მთელი სიმძაფრით და სიცხადით, რომ მწერალთა ყრილობა პოლიტიკური ცხოვრებიდან შორს არ იდგა, მხოლოდ გარედან მაყურობლის როლით არ კმაყოფილდებოდა და ერისთვის მეტნაკლებად მნიშვნელოვან ყველა მოვლენას თავადაც მტკივნეულად განიცდიდა.

ქართველი მწერლებს ამგვარი პოზიცია ბუნებრივია და გასაგები. ზჩვეულო და უცნაური ამაში არაფერი არაა. ისტორიული ბედუკულობათობის გამო ქართველ მწერალს ხშირად უხდებოდა მთელი თავისი ენერგია ერის სატიკვარის დასაამებლად მიემართა და ამ მხრივ არც ჩვენი საუკუნის დასაწყისის შემოქმედნი იყვნენ გამონაკლისნი. მაგრამ ათიანი

წლების მიწურულს ეს პატრიოტიზმი ორმაგად უფრო სასიამოვნო და მნიშვნელოვანია, რადგანაც ეს ის დროა, როცა საქართველოს პოლიტიკურ სარბიელზე სოციალ-დემოკრატები ბატონობენ. ამ უკანასკნელთათვის კი, ყველაზე ნაკლებმნიშვნელოვანი სწორედ ეროვნული პრობლემებია. მათ შეუძლიათ არც კი ახსენონ საკუთარი სამშობლო და მაშინაც კი, როცა ახლთა ეროვნული დამოუკიდებლობა, მუდარით გაიწვდინონ ხელები რუსეთისაკენ. ამის მაგალითად მწერალთა შეკრებიდან სულ რაღაც ერთი თვის შემდეგ, 1917 წლის 20 ნოემბერს გამართული საქართველოს პირველი ეროვნული ყრილობაც გამოდგებოდა. ამ დრილობაზე მენშევიკების ლიდერმა ნოე ჟორდანიამ განაცხადა: „ის დილემა, რომელიც ამ ასი წლის წინ არსებობდა ჩვენი წინაპრებისათვის და დღესაც წამოიჭრა ჩვენს წინაშე დაუხანებლივ გადასატრელად, ასე უნდა გადაწყვიტოთ: ჩვენ ვრჩებით რუსეთის ჩარჩოში, როგორც გადაწყვიტეს ჩვენმა წინაპრებმა და მათივე მსგავსად მოვითხოვთ მოგვეცეს შინაურ მართვადმგებლობაში დამოუკიდებლობა“.²⁰ ხოლო კიდევ უფრო მოგვიანებით, უკვე დამოუკიდებელ საქართველოში, ეროვნულმა პარლამენტმა რამდენიმე სხდომა მოაწოდო იმის გარკვევას, თუ რომელ ენაზე უნდა ელაპარაკათ საქართველოს რესპუბლიკის უმაღლეს ორგანოში ეროვნულ უმცირესობას, ბოლოს კი, სოციალ-დემოკრატების ძალისხმევით რუსული დააკანონეს“.²¹

აი, სწორედ ასეთი აზროვნების პირობებში ქართველ მწერალთა დიდი უმეტესობა პრინციპულად უპირისპირდებოდა მაშინ ერთობ პოპულარულ ანტიეროვნულ იდეებს და თითქმის დემონსტრაციულად დგებოდა ნაციონალურ პოზიციებზე, პირდაპირ აცხადებდნენ, რომ მათთვის უპირველესი სწორედ ქართველობაა და არა „კლასიკური ძმობა“. ეს აისახა თვით ახალი ორგანიზაციის სახელწოდებაშიც, როცა მას, მიუხედავად იმისა, რომ ამ დროს საქართველოში აქტიურ შემოქმედებით მუშაობას ეწეოდნენ სხვა ერის მწერლებიც — „ქართველ მწერალთა კავშირი“ ეწოდა. ეს აისახა თავის წესდებაშიც. კერძოდ, ჩვენ მხედველობაში გვაქვს მეშვიდე და მერვე მუხლები, სადაც მწერალთა კავშირის წევრებსაა საუბარი. აი, ეს მუხლებიც:

„**მუხლი 7.** საპატიო წევრებად შეიძლება არჩეულ იქნას ისინი, რომელთაც დიდი სამსახური მიუძღვით ქართულ სიტყვაკაზმულ მწერლობის წინაშე.

შენიშვნა 1-ლი: განსაკუთრებულ შემთხვევაში, უკეთუ ამას საზოგადო კრება საჭიროდ დაინახავს, საპატიო წევრად არაქართველიც შეიძლება იქნას არჩეული.

მუხლი 8. ნამდვილ წევრებად მიიღებიან სქესისა და სარწმუნოების განურჩევლად მხოლოდ ქართველნი მწერალნი, სახელდობრ, ბელეტრის-

ტები, მგოსნები, დრამატურგები, კრიტიკოსები, ესტეტიკოსები და მთარგმნელები...“²²

როგორც ვხედავთ, აქაც საგანგებოდ არის ხაზგასმული, რომ მწერალთა კავშირის წევრი მხოლოდ ქართველი შეიძლება იყოს. თვით საპატიო წევრადაც არაქართველის არჩევა მხოლოდ განსაკუთრებულ შემთხვევაშია შესაძლებელი. ჩვენი აზრით, იმ ეროვნული ნიპილიზმის ფონზე, რაც დამახასიათებელი იყო მაშინდელი ეპოქისათვის, ქართველი მწერლების ეს ნაბიჯი დადებითად უნდა შეფასდეს. ყოველ შემთხვევაში, ერთი რამ ცხადია, — რომ ქართული სიტყვის ოსტატებმა რუსეთის იმპერიის ნგრევისა და ახალი ქართული სახელმწიფოს აღმშენებლობის მიჯნაზე, გარდა იმისა, რომ ძირითადად მოახერხეს გაერთიანება-შეკავშირება, რაც, თავისთავად, უმნიშვნელოვანესი ფაქტია, ამასთან ერთად, მტკიცედ გამოხატეს ეროვნული იდეალებისადმი ერთგულება, ყველაფერზე მაღლა სამშობლოს სიყვარულისა და ერთიანობის გრძნობა დააყენეს. სწორედ ამ ნიშნით იყო აღბეჭდილი ქართველ მწერალთა პირველი ყრილობა, სწორედ ამას მოუწოდებდა ყრილობის გახსნის დღესვე კოტე მაყაშვილი თავის მოხსენებაში: „ვერიდნეთ დანაწილების, დაქსაქსვის შხამს. ნუ შეგეშინდებათ ჩვენში არსებულ ლიტერატურულ მიმდინარეობათა სხვადასხვაობის! ჩვენ ყველანი ძიების ხანაში ვართ, ვეძებთ ჭეშმარიტებისა და მშვენიერების მწვერვალებს. მიზანი ერთი გვაქვს, მხოლოდ მივდივართ სხვადასხვა გზით. ეს მიზანი გვაერთებს ჩვენ, როგორც ეხლა აერთებს ყველა ქართველს, — პარტიათა და კლასთა განუჩევლად, — სამშობლოსადმი სიყვარული!“²³

ამავე სულისკვეთებით იყო გამსჭვალული ქართველი ერისადმი მოწოდება, რომელიც პირველ ყრილობაზე მიიღეს. აქ უფრო მკვეთრად გამოჩნდა თავისუფლებისაკენ ლტოლვა და მომავლის იმედი, აქ უფრო ნათლად აისახა ქართველი მწერლების ერისადმი სამსახურის მზადყოფნა:

„...ისტორიის შეუწყვეტელმა ტანჯვამ ვერ ჩაჰკლა შენი გმირული სული, რომელსაც არასდროს არ სჭირდებოდა გამოცოცხლება და მოფხიზლება ისე, როგორც დღეს.

ჩრდილოეთის ნისლი უნდა ჩამოსცილდეს შენი ქვეყნის მხურვალეობით საესე მზეს და მის უხვად დაფარულ სხივებქვეშ უნდა იგროვო ანახლებული ბედნიერება.

...ჩვენ მზად ვართ ვიდღესასწაულოთ დასაწყისი შენი სიხარული-სა და განახლებისა.

...სრულიად საქართველოს მწერალთა ყრილობა მხურვალე საღმით მოგმართავს შენ, ქართველო, ერო და მოგიწოდებს იხსნა შენი უფლება,

რაინდობა და კეთილშობილი სიამაყე, და ჩვენც მოგვცე საშუალება, როგორც უნდა შევასრულოთ ჩვენი წმინდა მოვალეობა შენსა და უსაყვარლეს სამშობლოს წინაშე“. ²⁴

მალხაზ ჩოხარაძე

გამოყენებული ლიტერატურა

1. რ. კვერენჩილაძე — საქართველოს მწერალთა კავშირი თბ., 1983, წ. გვ. 48.
2. თარიღის შესახებ იხილე: მ. ჩოხარაძე, — კონსტანტინე გამსახურდიას ერთი წერილის გამო, „პროზი“, № 5, 1991 წ. გვ. 78.
3. ინფორმაციები ამ შეკრების შესახებ იხ.: „საქართველო“, № 118, თბათვის 3, № 120, თბათვის 6, „სახალხო ფურცელი“, № 881, 6 ივნისი, „ერთობა“, № 64, 6 ივნისი, 1917 წ.
4. „სახალხო ფურცელი“, № 891, 17 ივნისი, 1917 წ.
5. გ. ჭუმბურიძე — ქართველ მწერალთა ყრილობის მოწვევის გამო. „სახალხო საქმე“, № 30, 20 აგვისტო, 1917 წ; მოგვიანებით თითქმის იგივე აზრი გამოთქვა ს. ქიშვარდიშვილმა (ეული), წერილში „ესეც კონფერენცია“, „ერთობა“, № 169, 13 ოქტომბერი, 1917 წ. უფრო გვიან ყრილობა მოუხერხებელ დროს მოწვევის და სხვა მიზეზების გამო გააკრიტიკა მართლა შეუამინარეღმა, — „სახალხო საქმე“, № 653, 15 ოქტომბერი, 1919 წ.
6. რ. კვერენჩილაძე, დასახ. ნაშრომი. გვ. 9.
7. კ. გამსახურდია, „ხელოვნება თუ პოლიტიკანობა“ (ამხ. გ. ჭუმბურიძის საგულისხმო), „სახალხო საქმე“, № 32, 23 აგვისტო, 1917 წ.
8. ი. მჭედლიშვილი, — ქართველ მწერალთა დღევანდელი კონფერენციისათვის, „სახალხო საქმე“, № 70, 7 ოქტომბერი; ტ. ტაბიძე — ქართველ მწერალთა კონფერენცია, „საქართველო“, № 220, 7 ოქტომბერი; ნ. კლდიაშვილი, — მიძინებული პარანსი, „ალიონი“, № 47, 8 ოქტ. 1917 წ. და სხვა.
- * მწერალთა ამ შეკრებას თავად მწერლები მაშინდელ პრესაში ხან ყრილობად მოიხსენიებდნენ, ხან კონფერენციად, ხოლო მოგვიანებით, ქართული ლიტერატურის ისტორიაში უმეტესწილად კონფერენცია ეწოდებოდა, რათა არ აჩუქულიყო იგი 1926 წლის მწერალთა ყრილობაში. ვფიქრობთ თავისი შედეგებით და მნიშვნელობით 1917 წლის ოქტომბრის შეკრება სცილდება კონფერენციის ფარგლებს და ამიტომაც მას — ყრილობად მოვიხსენიებთ.
9. აღსანიშნავია, რომ მწერალთა ყრილობაზე აჭარიდან მიწვეული იყვნენ ცნობილი საზოგადო მოღვაწეები და პუბლიცისტები: ჰაიდარ აბაშიძე, მემედ აბაშიძე. შემდგომში ყრილობის მონაწილეობა შორის მათი გვარები აღარ იხსენება. სავარაუდოა, რომ მათ ვერ შეძლეს ყრილობაზე მისვლა, ან კიდევ მათი მონაწილეობის შესახებ ფაქტები ისტორიამ აღარ შემოინახა.
10. სხდომის ანგარიშები იხ: „სახალხო საქმე“, № 72, 10 ოქტ. № 75, 13 ოქტ. № 78, 17 ოქტ. „ალიონი“, № 49, 15 ოქტ. № 50, 19 ოქტ. „საქართველო“ № 222, 10 ოქტ. № 224, 12 ოქტ. № 227, 15 ოქტ. № 228, 17 ოქტ. 1917 წ.
11. ტ. ტაბიძე, — „ბალმონტი და საქართველო“, „საქართველო“, № 129, თბათვის 16, 1917 წ.

12 კ. გამსახურდია, — მწერლის დღიური (ქართველ მწერალთა კონგრესი „სახალხო საქმე“, № 77, 15 ოქტ. 1917 წ.

13 ქართველ მწერალთა ყრილობა, „ალიონი“, № 50, 19 ოქტ. 1917 წ.

14 ქართველ ხელოვან მწერალთა ყრილობა, „სახ. საქმე“, № 75, 13 ოქტ. 1917

15 ტიციან ტაბიძე, რომელიც ასევე აქტიურად უჭერდა მხარს მისაღწევის გზას, მოგვიანებით როცა 1917 წლის ხელოვნებას მიმოიხილავდა, კაცი წერეთლის სახებ წერდა: „წარსული წელი საქართველოში მხოლოდ პოლიტიკურ პირებს აძლევდნენ შეძლებას გამოეჩინათ თავისი ბუნება. მაგრამ რუსეთის უნიჭო რევოლუცია არც ჩვენი იყო ბედნიერი ახალი ტალღებით. საქართველოც გაბრუებული იყო მიტინგური სიტყვებით, რაშიც ყველაფერი იყო გარდა გულწრფელობის და აღფრთოვანების. თბილისში ნახა სახელოვანი რევოლუციონერი, როგორც ირაკლი წერეთელი, მაგრამ იმასაც შეუტანია ამ რუსობაში განათება. თავის სიტყვებში ის შეუბრალებლად იმეორებდა „ერთობის“ ანონიმურ მეთაურებს და თუ რუსეთში ჰყვიროდა, — „ათასჯერ რწმუნდები, უნდა იცოცხლოს რუსეთმა, მე ათასჯერ ვიტყვი, — უნდა იცოცხლოსო“; ქართველოში მას საქართველო არც უხსენებია. (ტ. ტაბიძე, — ქართული ხელოვნება 1917 წ. „საქართველო“ № 4, 5 (18) იანვარი, 1918 წ.

16 კ. გამსახურდია, — მწერლის დღიური...

17 სიმონ ფიცხალავა, — ხელოვანთა პოლიტიკა, „სახალხო საქმე“. № 77. ოქტ. 1917 წ.

18 ქართველ მწერალთა ყრილობა, — „ალიონი“, № 50, 19 ოქტ. 1917 წ.

19 აღსანიშნავია, რომ წლების განმავლობაში, როცა გრიგოლ რობაქიძის ხსენება კი აკრძალული იყო, ქართული ლიტერატურის ისტორია ძალაუვნებურად გვერდულიდა მის მოწაწილებას ქართველ მწერალთა პირველ ყრილობაში და ბუნებრივ საბჭოს შემადგენლობაშიც არ მოიხსენიებდნენ, საბჭოში კი მხოლოდ ათ კაცს ასახელებდნენ. ეს კი, სხვა ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, ისტორიული ფაქტების დამახტებაა. უკანასკნელ წლებში ეს სამწუხარო უზუსტობა გამოსწორდა და გრიგოლ რობაქიძემ ხელახლა დაიმკვიდრა თავისი კუთვნილი ადგილი ქართული ლიტერატურის ისტორიაში.

20 „სახ. საქმე“, № 109, 23 ნოემბერი, 1917 წ.

21 იხ. ლ. ჯაფარიძე, „წერილები პარლამენტიდან“, „საქართველო“, № 193, დეკემბრის 13, 1918 წ. საქართველოს პარლამენტის 11 ოქტომბ. სხდომის სტენოგრაფიული ჩანაწერი, „სახალხო საქმე“, № 357, 13 ოქტ. 1918 წ.

22 საქართველოს ლიტერატურისა და ხელოვნების ცენტრალური არქივი, ფონდ 8 (საქართველოს მწერალთა კავშირი), აღწერილობა 1, საქმე 1. ფურცელი 2.

23 საქართველოს სახელმწიფო ლიტერატურის მუზეუმი, 5743-ბ.

24 ქართველ მწერალთა მოწოდება, — „სახალხო საქმე“, № 91, 1 ნოემბერი, 1917

22

ზინბარსი

პოეზია, პროზა

ჯემალ ქათამაძე — შურისძიება (მოთხრობა)

ჯემალ ჯაყელი — ლექსები

დავით ლისენკო — ლექსები

ნოდარ მოდებაძე — ჩვენ ცხოვრება გვინდა! ანუ დაკარგული ცხოვრების ქრონიკა (ორი თავი რომანიდან)

ფოთა ჯორიძე — უსაწყიო სონეტები

ახალი თარგმანები

ნატალია კრიშოვა — პოეტის პროზა

ვლადიმერ ვისნოვსკი — რომანი გოგონებზე (თარგმნა მარინე ბოლქვაძემ)

ლიონ ფოიხტჰანგერი — სტალინი და ტროცკი (თავი VI) თარგმნეს თინა შიოშვილმა და ალექს ჩხარტიშვილმა

წერილები

რაფიელ ზამელაშვილი — საკაცობრიო მეთოდოიური აზროვნების უკუდავი ძეგლი

ოტარ თურმანიძე — მიწისმფლობელობის ოსმალური წესების გავრცელება ტაო-კლარჯეთსა და აჭარაში და მისი გავლენა მხარის გამუსლიმანებაზე

იოსებ ბაქირიშვილი — „აჭარა, ცხადი ოცნების თვალ-მარგალიტა აჭარა!..“

მალხაზ ჩხახაძე — ქართველი მწერლების პირველი ყრილობა და „ქართველ მწერალთა კავშირის“ შექმნა.

